

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**TERCEME-İ ME'ARİCÜ'N-NÜBÜVVE'NİN DİL İNCELEMESİ
(CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ)
(176B-349A)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ŞAHİN YILDIZ

VAN, 2018

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TERCEME-İ ME'ARİCÜ'N-NÜBÜVVE'NİN DİL İNCELEMESİ

(CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ)

(176B-349A)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ŞAHİN YILDIZ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA ERATALAY

VAN, 2018

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı anabilim
dalı Türk Dili bilim dalı'nda yüksek lisans tezi olarak
kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN

İmza:

ÜYE (Danışman)

Dr. Öğr. Ü. Servet ERATALAY

İmza:

ÜYE

Dr. Öğr. Ü. Veyis SEVİNGİLİ

İmza:

ÜYE

:

İmza:

ÜYE

:

İmza:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Sos. Bil. Enst. Müd.
16/11/2018
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Şahin YILDIZ

29.06.2018

Yüksek Lisans Tezi

Şahin YILDIZ

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Haziran, 2018

TERCEME-İ ME'ÂRİCÜ'N-NÜBÜVVE'NİN DİL İNCELEMESİ

(CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ)

(176B-349A)

ÖZET

Anadolu sahasında gelişen Türk yazı dili dönemleri; ses, şekil ve cümle bilgisi açısından çeşitli özellikler taşımaktadır. Bu özelliklerin tespiti Türk dilinin tarihî gelişim sürecinin tam ve doğru bir şekilde ortaya konulması adına önemlidir. Tarihî dönemler arasında birçok çalışmaya kaynaklık etmiş olan 13. ve 15. yüzyılları içeren Eski Anadolu Türkçesi veya başka bir deyişle Eski Türkiye Türkçesi, döneminde oluşturulmuş eserlerin dil incelemeleri, günümüz Batı Türkçesinin oluşumuna kaynaklık etmesi açısından önem arz etmektedir. 16. yüzyılda yazılmış eserlerde de Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş söz konusu olmakla birlikte Eski Anadolu Türkçesine ait birçok özellik görülmeye devam eder. Değişen veya aynı kalan özelliklerin tespiti, eserlerin gramer incelemeleri ile mümkün olmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 16. yüzyılın ilk yarısında Kanuni Sultan Süleyman'ın özel isteği üzerine Celâl-zâde tarafından tercüme edilen *Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve*, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada eserin gramatikal özelliklerinin tespiti amaçlanmıştır. Giriş kısmında; Celâl-zâde, *Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve* ve yazdığı diğer eserler hakkında bilgiler verilmiştir. Eser; yazım özellikleri, ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere üç bölüm halinde incelemeye tabi tutulmuştur. İlk bölümde eserin *yazım özellikleri* fonetik bağlamda incelenmiştir. İkinci bölümde *ünlü ve ünsüzler* üzerinden eserin *ses bilgisi* özellikleri tespit edilmeye çalışılmış ve eserin ayırt edici özellikleri vurgulanmıştır. Bu kısımda eserin baskın özelliği olan

yuvarlaklaşma ve düzleşme ses olayları ile ünlü ve ünsüz seslerin üzerinde gerçekleşen diğer ses olayları detaylı olarak verilmiştir. Üçüncü bölümde eserin *şekil bilgisi* incelenmiş ve kelime türleri, kelime yapımı ve ekler üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. *Tanım, tespit ve örnek* sıralaması takip edilmeye çalışılmış ve bundan hareketle önce ilgili bölümlerde gerekli tanımlamalar yapılmış, incelediğimiz eserde bu tanım ile bağdaşan ve ayrılan yönler vurgulanmış, daha sonra savımızı destekleyecek özellik ve miktarda örnekleme yoluna gidilmiştir. Bunların neticesinde eserin yazıldığı tarih yanında Osmanlı Türkçesinden çok Eski Anadolu Türkçesi özellikleri yansıttığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışmaya konu olan eser ve yazıldığı dönem üzerinde yeterince bilimsel araştırma yapılmadığı tespit edilen diğer hususlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Celâl-zâde, Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve, Dil İncelemesi

Sayfa Adedi: 163

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sevda ERATALAY

Master Thesis

YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

June, 2018

**LINGUISTIC ANALYSIS OF TERCEME-I ME'ÂRICÜ'N-NÜBÜVVE
(CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ)
(176B-349A)**

Şahin YILDIZ

ABSTRACT

The Turkish writing language developed in Anatolia has various characteristics in linguistic terms. Terceme-i Me'âricü'n- Nübüvve, translated by Celâl-zâde upon the special request of Kânûnî Sultan Süleyman in a period which may be considered as the last stage of Old Anatolian Turkic, constitutes the subject of this work. The aim of the study is to determine the grammatical features of the work. At the entrance of the work; there is information about Celâl-zâde, the works he wrote, and Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve. Work; writing features, phonology and morphological information in three sections were examined. In the first part, the writing features of the work were studied in a phonetic context. In the second part, phonological features of the work were tried to be identified through vocals and consonants and the distinctive features of the works were emphasized. In this section, the dominant feature of the work is roundness and flattening sound events, and other sound events on the vocals and consonant voices are examined in detail. In the third chapter, the morphology of the work is studied and the details of the word types, word construction and suffixes are emphasized. Before describing, identifying and proving the basics, we made the necessary definitions in the relevant sections, emphasizing the aspects of our work which are compatible with this definition and departing directions. In spite of the fact that the work is written on the result of these, it is determined that it reflects the characteristics of Old Anatolian Turkish than Ottoman Turkic. However, it is among the other characteristics that it is determined that there is not enough scientific research done on the mentioned period.

Key Words: Celâl-zâde, Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve, Language Analyzing

Quantity of Page:163

Scientific Director: Dr. Öğr. Üyesi Sevda ERATALAY

TEŞEKKÜR

Tez araştırmamın ve yazımının gerçekleşmesinde katkısı bulunan Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sevdâ Eratalay'a, süreç boyunca görüşlerini aldığım Dr. Öğr. Üyesi Veysi Sevinçli ve jüri üyesi olarak tezle ilgili değerli geri bildirimlerini paylaşan Prof. Dr. Mustafa Özkan'a ve kendisi ile böyle bir araştırma yapma düşüncemi paylaştığımda beni cesaretlendiren ve her konuda desteğini hissettiğim Araş. Gör. Semra Canan'a, araştırmaya teknik destek sağlayan Araş. Gör. Kemal Temizer ve Elif Gizem Karaoğlu'na, bu süreçte her zaman yanımda olan, desteklerini esirgemeyen biricik ailem ve sevdiklerime teşekkür ederim.

Şahin YILDIZ

VAN-2018

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI.....	I
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖN SÖZ	xx
GİRİŞ	1
1. CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ.....	3
1.1. Hayatı.....	3
1.2. Eserleri	3
1.2.1. Mevâhibü'l-hallâk fî Merâtibü'l- Ahlâk	4
1.2.2. Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî	4
1.2.3. Tabakâtü'l- Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik.....	4
1.2.4. Cevâhirü'l- Ahbâr fî Hasâili'l-Ahyâr.....	4
1.2.5. Hediye-yetü'l- Mü'minîn.....	5
1.2.6. Selim-nâme (Me'âsir-i Selim Hânî).....	5
1.2.7. Kânun-nâme	5
1.2.8. Tarih-i Kâl'a-i İstanbul ve Ma'bed-i Ayasofya (Tuḥfetü'l-Mülûk).....	5
1.2.9. Moḥaç-nâme	5
1.2.10. Şehnâme	6
1.2.11. Münşeât.....	6
1.3. TERCEME-İ ME'ÂRİCÜ'N-NÜBÜVVE	7
1.3.1. Eserin Konusu	7
1.3.2. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri.....	8
1.3.3. Eserin Nüshaları.....	8
1.3.3.1. Millî Kütüphane Nüshası	9
1.3.3.2. Millî Kütüphane Nüshası	9
1.3.3.3. Millî Kütüphane Nüshası	9
1.3.3.4. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nüshası.....	10
1.3.3.5. Süleymaniye Nüshası.....	10

1.3.3.6. Millet Kütüphanesi Nüshası.....	10
1.3.3.7. Mısır Millî Kütüphanesi Nüshası.....	10
1.3.3.8. Mısır Millî Kütüphanesi Nüshası.....	10
1.3.3.9. Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kahire/Mısır Nüshası.....	11
1.3.3.10. Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları Nüshası.....	11
1.3.4. Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	11
2. YAZIM ÖZELLİKLERİ.....	12
2.1. Ünlülerin Yazılışı.....	12
2.1.1. Kelimelerde Ünlülerin Yazılışı.....	13
2.1.1.1. a Ünlüsü.....	13
2.1.1.2. e Ünlüsü.....	14
2.1.1.3. ı ve i Ünlüleri.....	15
2.1.1.4. u, ü, o ve ö Ünlüleri.....	17
2.1.2. Eklerde Ünlülerin Yazılışı.....	18
2.1.2.1. Yapım Eklerinde Ünlülerin Yazılışı.....	18
2.1.2.2. Çekim Eklerinde Ünlülerin Yazılışı.....	19
2.2. Ünsüzlerin Yazılışı.....	20
2.1. ç Ünsüzü.....	20
2.2. p Ünsüzü.....	20
2.3. g Ünsüzü.....	21
2.4. ñ Ünsüzü.....	21
2.5. t,d Ünsüzleri.....	21
2.6. s Ünsüzü.....	22
3. SES BİLGİSİ.....	23
3.1. Ünlüler.....	23
3.1.1. Ünlü Değişmeleri.....	23
3.1.1.1. i/e değişmesi.....	24
3.1.1.2. o/u, ö/ü değişmesi.....	25
3.1.2. Ünlü Türemesi.....	25
3.1.3. Ünlü Düşmesi.....	25
3.1.4. Ünlü Birleşmesi.....	26
3.1.5. Ünlü Uyumu.....	26
3.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu.....	26

3.1.5.2. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu.....	27
3.1.5.2.1. Kelimelerde Yuvarlaklaşma.....	27
3.1.5.2.2. Eklerde Yuvarlaklaşma	28
3.1.5.2.2.1. İyelik Eklerinin Yuvarlaklaşması.....	28
3.1.5.2.2.1.1. +(U)m.....	28
3.1.5.2.2.1.2. +(U) ñ.....	28
3.1.5.2.2.1.3. +(U)mUz	29
3.1.5.2.2.1.4. +(U)ñUz	29
3.1.5.2.2.2. İlgi Ekinin Yuvarlaklaşması.....	30
3.1.5.2.2.2.1. +Um	30
3.1.5.2.2.2.2. +Uñ	30
3.1.5.2.2.2.3. +nUñ	31
3.1.5.2.2.3. Bildirme Eklerinin Yuvarlaklaşması.....	31
3.1.5.2.2.3.2. +dUrUr.....	32
3.1.5.2.2.3.3. -(y)Um.....	32
3.1.5.2.2.3.4. -(y)Uz	32
3.1.5.2.2.4. Dilek Kip Eklerinin Yuvarlaklaşması	33
3.1.5.2.2.4.1. İstek Kipi.....	33
3.1.5.2.2.4.1.1. -vUz.....	33
3.1.5.2.2.4.1.2. -yUz.....	33
3.1.5.2.2.4.2. Emir Kipi.....	33
3.1.5.2.2.4.2.1. -AlUm	33
3.1.5.2.2.4.2.2. -sUn.....	34
3.1.5.2.2.4.2.3. -sUnlAr.....	34
3.1.5.2.2.5. Haber Kip Eklerinin Yuvarlaklaşması	35
3.1.5.2.2.5.1. Geniş Zaman	35
3.1.5.2.2.5.2. Görülen Geçmiş Zaman	36
3.1.5.2.2.6. Fiilimsilerde Yuvarlaklaşma	37
3.1.5.2.2.6.1. Sıfat-fiil	38
3.1.5.2.2.6.2. Zarf-fiil.....	38
3.1.5.2.2.7. Yapım Eklerinin Yuvarlaklaşması	38
3.1.5.2.2.7.1. İsimden İsim Yapım Eklerinin Yuvarlaklaşması	38
3.1.5.2.2.7.1.1. +cağuz.....	38

3.1.5.2.2.7.1.2. +IU	39
3.1.5.2.2.7.1.3. +IUk	39
3.1.5.2.2.7.1.4. +sUz	39
3.1.5.2.2.7.2. Fiilden İsim Yapma Eklerinin Yuvarlaklaşması	39
3.1.5.2.2.7.2.1. -gU	39
3.1.5.2.2.7.2.2. -Uk	40
3.1.5.2.2.7.2.3. -mur	40
3.1.5.2.3. Kelimelerde Düzleşme	40
3.1.5.2.4. Eklerde Düzleşme	41
3.1.5.2.4.1. İyelik Eklerinde Düzleşme	41
3.1.5.2.4.2. Belirtme Ekinde Düzleşme	41
3.1.5.2.4.3. Ayrılma Hal Ekinde Düzleşme	41
3.1.5.2.4.4. Aitlik Ekinde Düzleşme	42
3.1.5.2.4.5. İsimden İsim Yapma Eklerinde Düzleşme	42
3.1.5.2.4.5.1. +cI	42
3.1.5.2.4.5.2. +(U)ncI	42
3.1.5.2.4.6. Zaman Eklerinde Düzleşme	42
3.1.5.2.4.6.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman	42
3.1.5.2.4.6.2. Görülen Geçmiş Zaman	43
3.1.5.2.4.7. Şahıs Eklerinde Düzleşme	43
3.1.5.2.4.7.1. -sIn	43
3.1.5.2.4.7.2. -sIz	43
3.1.5.2.4.8. Zarf-fiil Eklerinde Düzleşme	44
3.1.5.2.4.8.1. -IcAk	44
3.1.5.2.4.8.2. -(y)IncA	44
3.1.5.2.4.9. Bildirme Eklerinde Düzleşme	44
3.1.5.2.4.9.1. +sIn	44
3.1.5.2.4.9.2. -sIz	45
3.1.6. Diftong	45
3.2. Ünsüzler	45
3.2.1. Ünsüz Değişimleri	45
3.2.1.1. b/p Değişimi	46
3.2.1.2. b/v Değişimi	46

3.2.1.3. d/t Değişimi.....	46
3.2.1.4. k/g Değişimi.....	47
3.2.1.5. c/ç Değişimi	48
3.2.1.6. k/h,h Değişimi.....	48
3.2.1.7. d/y Değişimi.....	49
3.2.1.8. Hemze ‘ ء’> y ‘ ى’ Değişimi.....	49
3.2.2. Ünsüz Benzeşmeleri.....	49
3.2.3. Sadalılaşma	50
3.2.4. Ünsüz Türemesi	50
3.2.5. Ünsüz Düşmesi	51
3.2.6. Benzer Hece Düşmesi	51
3.2.7. Metatez.....	52
3.2.8. Yazımı Kalıplaşan Ekler	53
4. ŞEKİL BİLGİSİ	54
4.1. İSİM	54
4.1.1. Çokluk Eki	54
4.1.2. İyelik Ekleri	55
4.1.2.1. 1. Teklik Şahıs: +m	56
4.1.2.2. 2. Teklik Şahıs: +ñ	56
4.1.2.3. 3. Teklik Şahıs: +I/+sI/+sU	57
4.1.2.4. 1. Çokluk Şahıs: +(I)mIz/+(U)mUz	57
4.1.2.5. 2. Çokluk Şahıs: (I)ñIz /+(U)ñUz	58
4.1.2.6. 3. Çokluk Şahıs:	58
4.1.2.7. İyelik Eki Yığılması	58
4.1.3. İsim Tamlaması.....	58
4.1.3.1. Belirtili İsim Tamlaması	59
4.1.3.1.1. Doğrudan tamlayan ve tamlananın verildiği yapılar	59
4.1.3.1.2. Tamlayan ve tamlanan arasına başka bir unsur girebilir	59
4.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	60
4.1.3.3. Eksiz İsim Tamlaması	61
4.1.4. İsim Çekimi.....	61
4.1.4.1. İlgi Hâli Eki.....	61
4.1.4.2. Yönelme Hâli Eki.....	62

4.1.4.3. Bulunma Hâli Eki.....	63
4.1.4.4. Ayrılma Hâli Eki.....	63
4.1.4.5. Belirtme Hâli Eki: +(y)I, +nI, +n	64
4.1.4.5.1. +(y)I	64
4.1.4.5.2. +nI	64
4.1.4.5.3. +n	65
4.1.4.6. Vasıta Eki: +(I)n	65
4.1.4.6.1. +(I)n	65
4.1.4.7. Eşitlik Eki: +cA.....	66
4.1.5. İsim Yapım Ekleri.....	66
4.1.5.1. İsimden İsim Yapan Ekler.....	66
4.1.5.1.1. +An	66
4.1.5.1.2. +cA.....	67
4.1.5.1.3. +cI	67
4.1.5.1.4. +cAk.....	67
4.1.5.1.5. +DAsI:.....	67
4.1.5.1.6. +dAş.....	68
4.1.5.1.7. +dI:.....	68
4.1.5.1.8. +düz.....	68
4.1.5.1.9. +II	68
4.1.5.1.10. +(I)ncI/+(U)ncU.....	69
4.1.5.1.11. +kI	69
4.1.5.1.12. +II/+IU.....	69
4.1.5.1.13. +IIk/+IUk/IIg	69
4.1.5.1.14. +mİş	70
4.1.5.1.15. +rA	70
4.1.5.1.16. +rek	70
4.1.5.1.17. +sIz/+sUz	70
4.1.5.2. Fiilden İsim Yapan Ekler	71
4.1.5.2.1. Fiilimsiler	71
4.1.5.2.1.1. İsim Fiiller.....	71
4.1.5.2.1.1.1. Masterlar	71
4.1.5.2.1.1.1.1. -(y)İş/-Uş	71

4.1.5.2.1.1.1.2. -mA	71
4.1.5.2.1.1.1.3. -mAk	72
4.1.5.2.2. Sıfat-Fiiller	72
4.1.5.2.2.1. Geçmiş Zaman İfade Eden Sıfat-Fiiller	72
4.1.5.2.2.1.1. -dIk/-dIk/-dUk/-dUk.....	72
4.1.5.2.2.1.2. -mİş/mUş.....	73
4.1.5.2.2.2. Geniş Zaman İfade Eden Sıfat-Fiiller	73
4.1.5.2.2.2.1. -(y)An.....	73
4.1.5.2.2.2.2. -mAz	73
4.1.5.2.2.2.3. -(U)r	74
4.1.5.2.2.3. Gelecek Zaman İfade Eden Sıfat-Fiiller	74
4.1.5.2.2.3.1. -(y)AcAk	74
4.1.5.2.3. Zarf-Fiiller.....	74
4.1.5.2.3.1. -A	74
4.1.5.2.3.2. -ArAk	75
4.1.5.2.3.2. -dUkdA	75
4.1.5.2.3.3. -dUkdAn	75
4.1.5.2.3.4. -I.....	75
4.1.5.2.3.5. -(y)IcAk.....	76
4.1.5.2.3.6. -ken	76
4.1.5.2.3.7. -IncA/-UncA	76
4.1.5.2.3.8. -IncAk	76
4.1.5.2.3.9. -mAdAn	77
4.1.5.2.3.10. -mAdIn.....	77
4.1.5.2.3.11. -mAyIncA	77
4.1.5.2.3.12. -mAzdAn.....	78
4.1.5.2.3.13. -U	78
4.1.5.2.3.14. -(y)Up.....	78
4.1.5.2.4. Zarf-fiil İşlevinde Kullanılan Diğer Yapılar	78
4.1.5.2.4.1. Çün (ki)	79
4.1.5.2.4.2. eger.....	79
4.1.5.2.4.3. kaçan	79
4.1.5.2.4.4. tā (ki).....	79

4.1.5.2.5. Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler	80
4.1.5.2.5.1. -çIn	80
4.1.5.2.5.2. -g	80
4.1.5.2.5.3. -gU	80
4.1.5.2.5.4. -IcI	81
4.1.5.2.5.5. -ılu	81
4.1.5.2.5.6. -Iş/-Uş	81
4.1.5.2.5.7. -k	81
4.1.5.2.5.8. -(U)k.....	82
4.1.5.2.5.9. -l	82
4.1.5.2.5.10 -mA	82
4.1.5.2.5.11. -mAz	83
4.1.5.2.5.12. -mAn	83
4.1.5.2.5.13. -mur.....	83
4.1.5.2.5.14. -t	83
4.2. Zamirler.....	84
4.2.1. Şahıs Zamirleri.....	84
4.2.1.1. 1. Teklik Şahıs Zamiri.....	84
4.2.1.2. 2. Teklik Şahıs Zamiri.....	84
4.2.1.3. 3. Teklik Şahıs Zamiri.....	85
4.2.1.4. 1. Çokluk Şahıs Zamiri	85
4.2.1.5. 2. Çokluk Şahıs Zamiri	86
4.2.1.5. 3. Çokluk Şahıs Zamiri	86
4.2.2. İşaret Zamirleri.....	87
4.2.2.1. Bu.....	87
4.2.2.2. Şu	87
4.2.2.3. Ol.....	88
4.2.2.4. Şol	88
4.2.3. Dönüşlülük Zamirleri.....	89
4.2.3.1. 1. Teklik Şahıs.....	89
4.2.3.2. 2. Teklik Şahıs.....	89
4.2.3.3. 3. Teklik Şahıs.....	90
4.2.3.4. 1. Çokluk Şahıs	90

4.2.3.5. 2. Çokluk Şahıs	90
4.2.3.6. 3. Çokluk Şahıs	91
4.2.4. Belgisiz Zamirler.....	91
4.2.5. Soru Zamirleri.....	93
4.2.6. Bağlama Zamirleri	94
4.3. Sıfatlar.....	95
4.3.1. Niteleme Sıfatları	96
4.3.2. Belirtme Sıfatları.....	97
4.3.2.1. İşaret Sıfatları.....	97
4.3.2.1.1. Bu.....	97
4.3.2.1.2. Şu	98
4.3.2.1.3. O.....	99
4.3.2.1.4. Ol.....	100
4.3.2.1.5. Şol	101
4.3.2.2. Belirsizlik Sıfatları	101
4.3.2.3. Soru Sıfatları	103
4.3.2.4. Sayı Sıfatları.....	103
4.3.2.4. 1. Asıl Sayı Sıfatları	104
4.3.2.4.2. Sıra Sayı Sıfatları	105
4.3.2.4.3. Üleştirme Sıfatları	106
4.3.2.4.4. Kesirli Sayı Sıfatları.....	106
4.4. Zarflar	107
4.4.1. Zaman Zarfları	107
4.4.2. Yer Zarfları	108
4.4.3. Miktar Zarfları	109
4.4.4. Tarz Zarfları	110
4.4.5. Soru Zarfları.....	111
4.5. Edatlar.....	112
4.5.1. Çekim Edatları	112
4.5.2. Bağlama Edatları.....	114
4.5.2.1. Şart İfadesi Taşıyanlar	114
4.5.2.2. Zıtlık Anlamı ile Sınırlama İfadesi Taşıyanlar.....	115
4.5.2.3. Sebep İfadesi Taşıyanlar	115

4.5.2.4. İstisna İfadesi Taşıyanlar	116
4.5.2.5. Kesin İlgı İfadesi İle Cümle Bağlayan Edatlar	116
4.5.2.6. Sıralama ve Atıf İfadesi Taşıyanlar.....	117
4.5.3. Ünlem Edatları	118
4.5.3.1. Hitap İfadesi Taşıyanlar	118
4.5.3.2. Teessür İfadesi Taşıyanlar	119
4.5.3.3. İşaret Anlamı Taşıyanlar	120
4.5.3.4. Soru Anlamı Taşıyanlar	120
4.6. FİİL	121
4.6.1. Fiil Yapım Ekleri	121
4.6.1.1. İsimden Fiil Yapan Ekler	121
4.6.1.1.1. +A-	121
4.6.1.1.2. +(A)l-/+(İ)l-.....	122
4.6.1.1.3. +Ar-/+r-.....	122
4.6.1.1.4. +dA	122
4.6.1.1.5. +et-	122
4.6.1.1.6. +ı-.....	122
4.6.1.1.7. +it-.....	123
4.6.1.1.8. +(I)k-.....	123
4.6.1.1.9. +lA-.....	123
4.6.1.1.10. +lAn-.....	124
4.6.1.1.11. +ü-.....	124
4.6.1.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	124
4.6.1.2.1. -Ar-.....	124
4.6.1.2.2. -der-/ter-.....	125
4.6.1.2.3. -dUr-.....	125
4.6.1.2.4. -ele-	125
4.6.1.2.5.-Il-/Ul-.....	126
4.6.1.2.6. -(I)n-.....	126
4.6.1.2.7. -Ir-	126
4.6.1.2.8. -(I)ş-/-(U)ş.....	126
4.6.1.2.9. -It-	127
4.6.1.2.10. -t-.....	127

4.6.1.2.11. -Ur-.....	127
4.6.1.2.12. -y-.....	127
4.6.2.Fiil Çekimi	128
4.6.2.1. Şahıs Ekleri	128
4.6.2.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri.....	128
4.6.2.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	129
4.6.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri.....	130
4.6.2.2.1. Bildirme Kipleri	130
4.6.2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	130
4.6.2.2.1.1.1. -dİ.....	130
4.6.2.2.1.1.2. -mİşAm	132
4.6.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman	132
4.6.2.2.1.3. Geniş Zaman	134
4.6.2.2.1.4. Şimdiki Zaman.....	135
4.6.2.2.1.5. Gelecek Zaman	138
4.6.2.2.2. Dilek Kipleri	139
4.6.2.2.2.1. İstek Kipi.....	139
4.6.2.2.2.2. Şart Kipi	141
4.6.2.2.2.3. Emir Kipi	143
4.6.2.2.2.4. Gereklilik Kipi	145
4.6.3. Bildirme Ekleri.....	147
4.6.4. Soru Şekli.....	150
4.6.5. Birleşik Fiiller	151
4.6.5.1. İsimlerden Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller.....	151
4.6.5.1.1. bil- Fiili İle Kurulanlar	151
4.6.5.1.2. bul- Fiili İle Kurulanlar	152
4.6.5.1.3. it- “et-” Fiili İle Kurulanlar	152
4.6.5.1.4. eyle- Fiili İle Kurulanlar	153
4.6.5.1.5. kıl- Fiili İle Kurulanlar	154
4.6.5.1.6. ol- Fiili İle Kurulanlar	154
4.6.5.1.7. ver- Fiili İle Kurulanlar	155
4.6.5.2.Fiil+Fiil Yapısında Olan Birleşik Fiiller (Tasvir Fiilleri)	155
4.6.5.2.1. Süreklilik Bildiren Fiiller	156

4.6.5.2.2. Tezlik Bildiren Fiiller.....	156
4.6.5.2.3. Yeterlilik Bildiren Fiiller	157
SONUÇ	158
KAYNAKÇA.....	160
ÖZGEÇMİŞ	164

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

BKZ

TDAY

TDK

TMN

DİA

Açıklamalar

Bakınız

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

Türk Dil Kurumu

Terceme-i Me'āricü'n-Nübüvve

Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi

ÖN SÖZ

16. yüzyılda yazılmış metinler, dilsel açıdan Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi arasında bağlantı kurmaları yönünden önem taşımaktadırlar. Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini yoğun olarak barındırmaya devam eden bu metinler, özellikle eklerde görülmeye başlanan şekilsel değişiklikler ile yeni bir dönemin habercisi sayılırlar. Celâl-zâde Mustafa Çelebi tarafından tercüme edilen Terceme-i Me'âricü'n Nübüvve isimli eser de 16. yüzyılda kaleme alınmış eserlerden birisidir. Bu çalışmada eserin dil incelemesi yapılacaktır. İncelemeye esas alınacak olan metin Sevdâ Eratalay tarafından metin-sözlük şeklinde yapılan doktora çalışmasına dayanmaktadır. Çalışmanın başlangıç aşamasında eser detaylı olarak okunacaktır. Ardından eserin imla, ses ve şekil bilgisel özellikleri fişleme yöntemi ile tespit edilecektir. Bu kısımda Eratalay'ın eser üzerinde yaptığı transliterasyon çalışması temel başvuru kaynağı olacaktır. Gerekli imla, ses ve şekil bilgisini ihtiva eden fişler yazıldıktan sonra eserin yazımına geçilecektir. Tezin yazımı için planlanan süre 1 yıldır. Bu süre içerisinde çalışmayı tamamlamak adına gerekli kaynaklar hızlı bir şekilde temin edilecek ve teknik şartlar uygun hale getirilmeye çalışılacaktır.

GİRİŞ

Türk dili, Eski Türkçe'den günümüze coğrafi olarak geniş alanlara yayılmıştır. Bu yayılmayla Türkler yeni kültürlerle tanışmış, Türk dili bunun neticesinde yeni mecralarda gelişimini sürdürmüştür. Örneğin; Eski Türkçe, özellikle Uygur Türkçesi döneminde Maniheizm ve Budizm'in kelime kadrosundan beslenen Türk dili, Orta Türkçe'den sonraki dönemlerde İslam dininin etkin olduğu yeni bir devreye girmiştir. Türklerin İslamiyet ile tanışması, Arap ve Fars medeniyetleri için Türk dili ve edebiyatı üzerinde etki alanı oluşturmuştur. Bunun sonucunda Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatı etrafında şekillenen ve ilk örnekleri Arap ve Fars edebiyatlarında görülen edebi türler Türk edebiyatında da görülmeye başlanmıştır. Bu türlerden birisi de Hz. Muhammed'in hayatını ele alan siyer'dir.

Anadolu sahasında gelişen Türk yazı dilinde siyer konulu eserler de yazılmıştır. Özellikle Eski Anadolu Türkçesi ve devamında kaleme alınan bu eserlerin incelenmesi günümüz Türkçesinin tarihi seyrini takip etmek açısından önem taşımaktadır. Bu anlamda 16. yüzyılda yazılmış eserler ayrı bir önem taşımaktadır. Eski Anadolu Türkçesi döneminden Osmanlı Türkçesi dönemine geçişi temsil eden bu dönem, yazılan eserlerin dil özelliklerini de etkilemiştir.

Çalışmanın konusunu; Muîn el- Miskîn tarafından siyer türünde yazılmış ve Kanuni Sultan Süleyman'ın özel isteği üzerine Koca Nişancı lakabıyla bilinen Celâl-zâde tarafından 16. yüzyılda Türkçeye çevrilen Terceme-i Me'âricü'n Nübüvve adlı eser oluşturmaktadır. Çalışmanın temeli Sevda Eratalay tarafından 2014 doktora çalışması olarak yayımlanan ve Milli Kütüphane'de bulunan eserin iki nüshasından hareketle hazırlanan *Terceme-i Meâricü'n-Nübüvve (Metin-Sözlük)* adlı çalışmaya dayanmaktadır. Üzerinde çalıştığımız kısım 176 varaktır. Her varak 27 satırdan oluşmaktadır. Çalışmada eserin gramatikal özelliklerinin tespiti amaçlanmıştır. Çalışmanın başında müterciminin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Daha sonra Terceme-i Mearicü'n-Nübüvve'nin konusu, dil-üslup özellikleri ve hakkında yapılan çalışmalar ile ilgili bilgi verilmiştir. Bundan sonra eser ile ilgili inceleme kısmına geçilmiştir. Bu anlamda ilk olarak eserin *yazım özellikleri* üzerinde durulmuş ve eserin yazım açısından kesin kurallara bağlı olmayıp farklı yazım

özellikleri ile yazıldığı görülmüştür. *Ses bilgisi* ile ilgili bölümde ünlü ve ünsüz seslerin eserde gösterdiği özellikler üzerinde durulmuştur. Bu bölümde eklerde yuvarlaklaşmanın yoğun olduğu görülmüştür. İncelemenin son bölümü olan *şekil bilgisi* bölümünde kelime türleri, kelime yapımı ve ekler üzerinde detaylı olarak durulmuştur. Sonuç kısmında çalışmanın bütününden hareketle dönem temelinde mukayese yapılmış ve eserin ayırt edici özellikleri vurgulanmıştır.

Şahin YILDIZ

Van, Haziran 2018

1. CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ

1.1. Hayatı

Doğum tarihi hakkında net bir bilgi olmayan Celâl-zâde, 1567 yılında ölmüştür. Tosyalıdır. “Koca Nişancı” lakabı ile ünlenmiştir (Kerslake, 1993: 260-262). Babası Kadı Celaleddin ve kardeşi Celâlzâde Salih Çelebi de önemli devlet görevlerinde bulunmuş şahsiyetlerdir. Sahn-ı Seman’da eğitim gören Celâl-zâde kâtiplik, tezkirecilik, reisülküttaplık, nişancılık ve müteferrikalık gibi çok önemli görevlerde bulunmuştur. Celâl-zâde’ye bu görevlerin bir kısmı Yavuz Sultan Selim bir kısmı ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde verilmiştir. Önemli görevlere gelmesinin altında yatan başlıca sebebin üstlendiği her işin ehli olması yanında Yavuz Selim ve Kanuni Sultan Süleyman ile olan sıkı ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Nesir yazımındaki ustalığı ve aldığı eğitim dolayısıyla hukuk başta olmak üzere birçok alanda kendi dönemi ve kendisinden sonra gelen dönemde etkisini hissettirmiştir. Hatta Sultan Süleyman’a verilen *Kanuni* lakabında onun önemli etkisinden söz edilir (Kerslake, 1993:261). Devlet işlerindeki yetkinliğinin yanında huy ve karakter olarak da beğeni toplayan Celâl-zâde (Uzunçarşılı, 1958: 391) özellikle nesir yazımında mahir olmasının yanında sanatla uğraşanlara da hamilik yapmıştır. Yoğun geçen siyasi hayatına rağmen birçok eseri kaleme almış olmasıyla da dikkat çekmektedir.

1.2. Eserleri

Nesir alanında mahir olan Celâl-zâde telif ve tercüme olmak üzere 12 eser kaleme almıştır. Eserlerin içeriğini dinî, ahlaki, tarihî, siyasi, edebî ve sosyolojik konular oluşturmaktadır. Tüm eserleri değerli olmakla birlikte, çağının sağlam ve aktif bir tanığı olması gerekçesiyle yazdığı tarihî eserler ayrıca önemlidir. Çünkü Celâl-zâde Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman gibi iki büyük padişahın yanında bulunmuş ve önemli vazifeleri yerine getiren kuvvetli bir devlet adamı olmuştur. Celâl-zâde tarafından kaleme alınan eserler şu şekildedir:

1.2.1. Mevâhibü'l-hallağ fî Merâtibü'l- Ahlak

Adından anlaşılacağı üzere; insana bahşedilmiş huylar ve ahlaki mertebeler üzerine yazılmış bir eserdir. Konusu ahlak etrafında şekillenen eser elli altı bab ve bir sonuç bölümü olmak üzere elli yedi kısımdan oluşmaktadır. Eserin Süleymaniye, Alman Milli Kütüphanesi, Topkapı Saray Müzesi Mısır Milli Kütüphanesi ve başka bazı kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır.

1.2.2. Delâil-i Nübüvvet-i Muḥammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Aḥmedî

Abdullah el-Ferahi'nin Me'aricü'n-Nübüvve fî Medaricü'l Fütüvve ismiyle bilinen eserinin Celâl-zâde tarafından Türkçeye yapılan tercümesidir. Siyer türünde kaleme alınmış bir eserdir. Giriş, sonuç ve dört asıl bölümden oluşan eser Hz. Muhammed'in hayatını ve peygamberliğini konu edinir.

1.2.3. Tabakâtü'l- Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik

Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığının son on yılına kadar olan sürecini anlatır. Didaktik kaygılarla kaleme alınmıştır. Kanuni devrinde Osmanlı devletinin tarihî ve coğrafi durumuyla ilgili bilgiler ihtiva etmektedir. Otuz tabaka ve tabakaların altında derecelerin olduğu bir düzen ile yazılmıştır. Devletin iç işleyişi ve bazı kurumların rolü hakkında bilgi veren eser tarihî açıdan son derece önemlidir. Eser Petra Kappert tarafından tıpkıbasım şeklinde basılmıştır (Arslan, 2013: 37).

1.2.4. Cevâhirü'l- Aḥbâr fî Hasâil-i Aḥyâr

Ebu Hafs Siracüd'din Ömer tarafından kaleme alınan Yusuf Kıssasından konusunu alan Zehrü'l Kimam adlı Arapça eserin Türkçeye çevirsidir. Sultan Selim adına çevirisi yapılmıştır. On yedi meclisten oluşmaktadır. Eser genel itibarı ile mensur olmakla birlikte meclislerin sonunda manzum birer kısım bulunmaktadır.

1.2.5. Hediyyetü'l- Mü'minîn

Vahdet anlayışı, peygamber sevgisi ve İslamın Hz. Muhammed'den başlayıp Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin dönemine kadar olan sürecini hikâyelerle anlatan bir eserdir. Nazım ve nesir karışık olarak yazılmıştır. Yirmi altı varaktan oluşur.

1.2.6. Selim-nâme (Me'âsir-i Selim Hânî)

Şehzadeliğinden başlamak üzere Yavuz Sultan Selim'in hayatını konu edinen bir eserdir. Celâl-zâde'nin Yavuz'u tanınması ve onun çok yakınında olan Piri Mehmed Paşa'dan aldığı bilgiler eseri tarihi açıdan önemli hale getirmektedir. Celâl-zâde eserde kendisi ile ilgili bilgiler de vermiştir. Önemine rağmen anlaşılması güç bir dille kaleme alınması eserden istifade etmede güçlük yaratmaktadır. Eserin Türkiye ve Avrupa kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır.

1.2.7. Kânun-nâme

Bir devlet adamı olan Celâl-zâde döneminde uygulanan kanunların derlendiği bir eserdir. Bazı askeri sınıf üyeleri ile ilgili kanunları içeren bu eser Osmanlı hukuk tarihi açısından önem ihtiva eder.

1.2.8. Tarih-i Qal'a-i İstanbul ve Ma'bed-i Ayasofya (Tuḥfetü'l-Mülûk)

Farsçadan Türkçeye çevrilmiş bir eserdir. Yaklaşık on bir varaktan oluşmaktadır. Adından anlaşılacağı üzere; İstanbul Kalesi ve bir ibadet alanı olarak Ayasofya'dan bahsetmektedir.

1.2.9. Moḥaç-nâme

Moḥaç Meydan Savaşı'nı konu alır. Yüz yetmiş bir varaktan müteşekkildir. Osmanlı ordusunun Belgrad'a varmasından sonraki olayları konu edinen bölüm Celâl-zâde'nin Kanuni'nin hayatını anlattığı Tabakâtü'l- Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik adlı eserden alınmıştır.

1.2.10. Şehnâme

Mensur bir şehnâme çevirisidir. Kaynaklarda Celâl-zâde'ye isnat edilen böyle bir eser zikredilmekle birlikte eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

1.2.11. Münşeât

Celâl-zâde'nin mektup ve nesir tarzında yazılmış yazılarını ihtiva eden böyle bir eserin olduğu yüksek bir ihtimal olarak gözüktse de kaynaklarda böyle bir esere henüz ulaşamamıştır.

1.3. TERCEME-İ ME'ÂRİCÜ'N-NÜBÜVVE

1.3.1. Eserin Konusu

Horasanlı Muiniiddin Muhammed b. Abdullah el-Ferahî tarafından kaleme alınan eserin Celâl-zâde tarafından Türkçeye yapılan çevirisidir. Eserin asıl adı *Me'âricü'n-Nübüvve fî Medâricü'l-Fütüvve*'dir. Eser, Hz. Muhammed'in hayatı ve mucizeleri etrafında şekillenir. Oldukça hacimli bir eser olmasına rağmen Kanuni'nin özel isteği üzerine kısa bir süre zarfında Türkçeye çevrilmiştir. Giriş, dört bölüm ve hatimeden oluşan eser Hz. Muhammed ve dönemi hakkında bilgilendirici bir mahiyete sahiptir.

Giriş bölümünde Hz. Muhammed'in özellikleri, kerametleri ve ona tespihte bulunmanın faydaları üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde Hz. Muhammed'in anne karnına düşüşünün ilk izleri üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde peygamberler tarihi hakkında bilgiler verilmiş Hz. Âdem'den başlamak sureti ile Şî't, İdris, Nuh, Hûd, İbrahim ve İsmail peygamber üzerinden nübüvvet zincirindeki soy basamakları üzerinde durulmuştur. Hz. Âdem ile ilgili bölümde yaratılış üzerinde durulmuştur.

İkinci bölüm; doğum öncesi ve ilk vahiy gelmesi arası süreci kapsar. Bu süreç içerisindeki mucizevi olaylar, diğer semavi dinlerin kitaplarında yer alan peygamberlik ile ilgili deliller ve Hz. Muhammed'in risalet öncesi yaşamı bu bölüme konu edilir.

Üçüncü bölüm; ilk vahiy ve Medine göçü arasında geçen süreci kapsar. İslamiyetin ilk yılları, ilk müslümanların başından geçen olaylar, Habeşistan'a yapılan göç, İslam'ı korumak için verilen ilk mücadeleler ve Miraç hadisesi bu bölümde anlatılan başlıca olaylardır.

Dördüncü bölüm; Medine göçü ile başlayıp Hz. Muhammed'in vefatına kadar olan süreci anlatır. Büyük savaşlar, İslamın imparatorluk haline gelmesi ve bu süreçte yaşanan olaylar bu bölümde anlatılmıştır. Normalde Peygamberin vefatı ile

sonlanması beklenen bu bölümde vefat sonrası bazı konular da esere dâhil edilmiştir (Eratalay, 2014: 32).

Sonuç bölümünde de Peygamberin bazı mucizeleri üzerinde durulmuş ve eser sonlandırılmıştır.

1.3.2. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri

Siyer türünde yazılan eser öğretici bir niteliğe sahiptir. Bundan dolayı eserde didaktik bir üslup göze çarpmaktadır. Olaylar hikâye ve vakıa başlığı ile tahkiye edilmiştir. “*Dedi ve eyitdi*” fiilleri ile metnin genelinde sıkça aktarma cümlelerine başvurulduğu gözlemlenmektedir. Cümle yapısında Türkçeye sadık kalınmakla birlikte sözdizimsel unsurlarda Arapça ve Farsça etkisi göze çarpmaktadır. Özellikle tamlamalar oransal olarak daha çok Arapça ve Farsça kurallara göre yapılmıştır. Arapça ve Farsçanın yoğun etkisinde olan eser dönem olarak Eski Anadolu Türkçesinin son döneminden sonra kaleme alınmakla birlikte kelimelerin dillere göre dağılım oranına bakıldığında 17.yüzyıl dönemi nesir eserlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu anlamda Eratalay’ın kelimelerin dillere göre dağılımını verdiği tablosu hayli ilgi çekicidir. Buna göre eser; %76 oranında Arapça, %21.50 oranında Farsça, %2,10 Türkçe ve %0,03 oranında Latince (Eratalay, 2014: 861) korpusa sahiptir. Bu oran hayli yüksek gibi görünse de eserin anlaşılabilirlik oranını tamamen yok etmiş değildir. Bunda Celâl-zâde’nin bazı kelimelerin Türkçesini kullanma gayreti, ayet ve hadislerde *yani* ile başlayan açıklama cümlelerini kullanmasının rolü son derece büyüktür. Eserin dilinin ağır olmasının altında yatan sebep olarak Kanuni’nin isteği üzerine kısa sürede Türkçeye çevrilmiş olması ve Celâl-zâde’nin konumundan dolayı süslü bir nesir kullanma gayreti içinde olmuş olma ihtimali gösterilebilir.

1.3.3. Eserin Nüshaları

Terceme-i Meâricü’n-Nübüvve’nin bilinen 11 nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar Türkiye, Mısır ve Arnavutluk kütüphanelerinde muhafaza edilmektedir. Eserin 6 nüshası Türkiyede, 4 nüshası Mısırdaki ve 1 nüshası Arnavutlukta. Mısır Millî

Kütüphanesinde aynı künye ile kayıtlı iki nüshası tarafımızca aynı başlık altında ele alınmıştır. Eserin nüshaları aşağıda verilmiştir¹:

1.3.3.1. Millî Kütüphane Nüshası

Yazmalar Kolleksiyonunda bulunan eser 06 Mil Yz B numarası ile kayıtlıdır. 300x196 ve 202x105 mm’lik ölçüye sahiptir. 346 varaktır. Her sayfada 27 satır bulunmaktadır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Suyolu filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Başlık kısmı mavi zemin üzerinde yazılmış, ilk iki sayfada bulunan cetveller kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Eserin sırt kısmı siyah bez ile kaplanmıştır. Gömme şemse kullanılmıştır. Eserin şirazesı dağılmış ve cildi yıpranmıştır. Cildin rengi koyu kahvedir. Varaklardaki bazı yıpranmalar eseri okumakta güçlük doğurmaktadır. Eratalay tarafından okumada bu nüsha baz alınmıştır ve karşılaştırmalar Millî Kütüphanede bulunan diğer iki nüsha ile yapılmıştır (Bkz. 2.3.2., 2.3.3.).

1.3.3.2. Millî Kütüphane Nüshası

Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. 06 Hk 2947 numarada kayıtlıdır. 345x235, 135x140 mm’lik ölçüye sahiptir. 404 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Bu nüshada *talik* yazı kullanılmış, kâğıt türü olarak âbâdî kâğıt tercih edilmiştir. Söz başları için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Şemseli bir nüshadır. Cildi kahverengi meşindir.

1.3.3.3. Millî Kütüphane Nüshası

Yazmalar kolleksiyonunda bulunup, 06 Mil Yz B 876 numarası ile kayıtlıdır. 294x195, 232x195 mm’lik ölçülere sahiptir. 660 varaktır. Her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Filigranlı kâğıt üzerine talik yazı ile yazılmış, sözbaşı ve cetvellerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

¹ Bu kısımda Harun Arslan’ın eserin nüshaları ile ilgili hazırladığı tablodan yararlanılmıştır. (Bkz. Arslan, 2013: 43-44-45.)

1.3.3.4. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nüshası

Tercüman Gazetesi Kütüphanesinin Türkçe yazma eserlerin olduğu bölümündedir. Y-234 numarada kayıtlıdır. 285x178, 221x106 mm'lik ölçülerdedir. 173 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 21 satır bulunmaktadır. İtalik yazı ile yazılmıştır. Cildi koyu kahverengi meşin rengine olup zencireklidir.

1.3.3.5. Süleymaniye Nüshası

Bu kütüphanenin Fatih Kitaplığı bölümünde bulunmaktadır. 4289 numarada kayıtlıdır. 334x220-260x90 mm'lik ölçülere sahiptir. 391 varak olup her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Venedik kâğıt üzerine nesih yazı ile yazılmıştır. Cetvellerin bazısı kırmızı olup yaldızlıdır. Kahverengi meşin, şemseli ve miklepli bir cildi bulunmaktadır.

1.3.3.6. Millet Kütüphanesi Nüshası

Ali Emiri kitapları arasında bulunmaktadır. 1131 numarada kayıtlıdır. 295x185, 203x100 mm'lik ölçülerdedir. 493 varak olup her sayfada 25 satır bulunur. Cilalı kâğıt üzerine nesih türü yazı ile yazılmıştır. Yer yer harekelidir. Cetvellerde mavi çizgi sözbaşlarında kırmızı renk mürekkep kullanılmıştır. Kahverengi meşin bir cilde sahip olan nüshanın üzerinde vakıf mührü bulunmaktadır.

1.3.3.7. Mısır Millî Kütüphanesi Nüshası

Türkçe Yazmaları bölümünde bulunmaktadır. Talat 30 numarası ile kayıtlıdır. 200x340 mm'lik ölçüye sahiptir. 523 varak olup her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Nesih yazı ile yazılmıştır.

1.3.3.8. Mısır Millî Kütüphanesi Nüshası

Türkçe Yazmaları bölümünde bulunur. Tarih-i Türkî 194 numarada kayıtlıdır. 200x290 mm ölçüye sahiptir. 507 varak olup her sayfada 21 satır bulunur. Nesih yazı

ile yazılmıştır. Bu künye altında eserin aynı özelliklere sahip bir nüshası daha bulunmaktadır.

1.3.3.9. Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kahire/Mısır Nüshası

8990 numarada kayıtlıdır. İstinsah tarihi 1592 olarak kaydedilmiştir. Mısır Millî Kütüphanesinde bulunan diğer iki nüsha ile (Bkz. 2.3.8.) aynı özelliklere sahiptir.

1.3.3.10. Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları Nüshası

54 demirbaş numarası ile kayıtlı olan bu nüsha 147 varak olup 1799 tarihinde istinsah edilmiştir. 200x150 mm ölçüye sahiptir.

1.3.4. Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Eser üzerinde iki tane doktora çalışması olup aynı isimli eserleri ele alan bir de ansiklopedi maddesi bulunmaktadır. Bu çalışmalar şu şekildedir:

1. Arslan, Harun (2013). Celâl-zâde Mustafa'nın Tercüme-i Me'âricü'n-Nübüvve Adlı Eseri Metin-Sözlük-Özel Adlar Dizini-Esmâ-yı Latife. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
2. Eratalay, Sevda (2014). Terceme-i Me'âricü'n-Nübüve (Metin- Sözlük). (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
3. Yavuz, Şevki Yusuf (2009). "Me'âricü'n-Nübüvve" DİA, XXVIII, İstanbul.

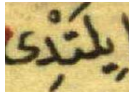
2. YAZIM ÖZELLİKLERİ

Eser, yazım özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır. Büyük bir bölümü harekesiz bir metin olan Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve'nin 207-216 arası varaklarında hareke kullanıldığı tespit edilmiştir. Diğer varaklarda ses başında medli elif kullanılmakla birlikte genelde hareke kullanılmamıştır. Yazımda kesin kurallardan söz edilememektedir. Aynı kelimenin farklı yerlerde farklı yazılışı ile karşılaşmak mümkündür. Bu durum iki farklı yazı geleneğinin karşılaşmasının bir sonucu olabilir. Ayrıca hareke kullanımının belli kısımlarda görülüp bazen görülmemesi metnin en az iki farklı kaleminden çıktığına işaret etmektedir. Bu durumlardan dolayı imlada bütünlük görülmemektedir.

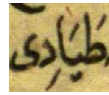
2.1. Ünlülerin Yazılışı

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde -Arap harfli Türkçe metinlerin genelinde olduğu gibi- ünlülerin yazılışı; kelime başı, ortası ve sonu olmak üzere üç farklı şekilde karşımıza çıkar. Bu farklılığın yanı sıra müellif ve müstensihden kaynaklanan bazı imla farklılıkları olduğunu gözlemlemek mümkündür. İncelediğimiz eserde de bu farklılıklar görülebilmektedir.

Ünlüler Arap alfabesinde bulunan; elif (ا), vav (و), ye (ي) güzel h (ه), üstün (ُ) esre (ة) ve ötre (') ses ve işaretleri ile karşılanmaktadır. Ancak metnimiz harekesiz bir metin olduğu için; üstün, esre, ötre hareketlerinden ziyade ünlüler elif, vav ve ye sesleri ile gösterilmiştir. Metin genel itibarı ile harekesiz bir metin olmasına rağmen çok az olmakla birlikte hareke kullanıldığı da görülmektedir.

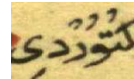
ilet 'iletti' 207b/16

tayad 'dayadı' 210b/26

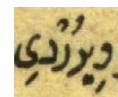
a 'ona' 208b/18

götürd 'götürdü' 210b/7

olund 'olundu' 212a/17

virürd 'verirdi' 214a/6

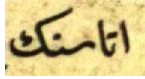
2.1.1. Kelimelerde Ünlülerin Yazılışı

Kelimelerde ünlüler; kelimenin hangi dilden olduğu (Türkçe-Arapça-Farsça), uzun ünlü barındırıp barındırmadığı (ā-ī-ū), hangi yazı geleneğinin etkisinde kaldığı (Uygur, Arap-Fars), müstensihin ağız özellikleri gibi sebeplerden dolayı başta, ortada ve sonda farklı yazılabilmektedir.

2.1.1.1. a Ünlüsü

a ünlüsü, metnimizde kesin bir kurala bağlı olmamakla birlikte; elif (ا), medli elif (آ) güzel he (ه) ve çok nadiren de olsa üstün ile gösterilmiştir. Bu ses ve işaretlerin kullanımı a ünlüsünün; başta, ortada ve sonda olmasına göre değişiklik göstermiştir.

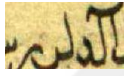
Kelime başında; elif(ا), ve medli elif (آ) kullanılmıştır.

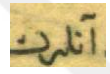
atasınuñ 'babasının' 176b/6

anda 'orada' 202b/9

aldılar 256a/6

anlaruñ 'onların' 330a/3

aradılar 212b/27

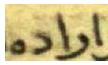
atdı 'attı' 210b/22

aña 'ona' 269b/12

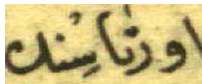

adam 306a/9

arada 305b/11

İç seslerde; üstün, elif, üstünlü elif ve bazen de hareke olmadan bu ses karşılanmıştır.

ortasında 322b/5

kanda 'nerde' 280a/3

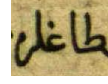
vara 'varsın' 344b/4

alayım 226b/1

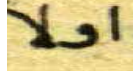

dahı ‘dahi’ 218a/27

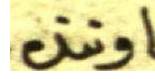

tağlara ‘dağlara’ 225a/17

Son seslerde elif(ل) ve güzel he(ه) ile karşılanmıştır.

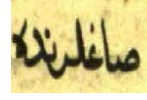
ola ‘olsun’ 193a/13

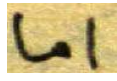
onunda ‘ayın onu’ 270b/2

gice ‘gece’ 209b/7

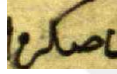
sağlarında 238a/1

ama 192a/26

ara 196b/1

şoñra ‘sonra’ 226b/18

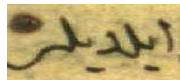

taşra ‘dışa’ 248b/27

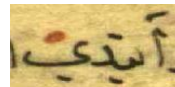
2.1.1.2. e Ünlüsü

Bu ses Arap alfabesinde ünlüleri gösteren sınırlı sayıda ses olması gerekçesi ile a sesinin yazımına yakın yazım özellikleri göstermektedir. *Elif, üstün, üstünlü elif* ve *he* sesleri ‘e’ ünlüsünü karşılamak üzere kullanılan seslerdir.

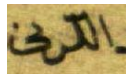
Özkan, bu ünlünün ön seslerde daima üstünlü elif ile yazıldığını söylemiştir (2013: 92). Ancak Şahin üstünlü elifin yanında sadece elif ile de karşılandığını söylemektedir (2015: 38). Gülsevin ve Boz da e ünlüsünün başta üstünlü elif, üstünlü medli elif, dikine üstünlü elif, medli elif ve sadece elif ile yazıldığını ifade ederler (2013: 25-26). Bizim incelediğimiz metinde bu ünlünün kelime başında genelde elif ile karşılanmakla birlikte üstünlü elif ile de yazıldığı görülmüştür.

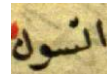
eylediler 330b/7

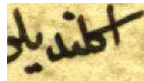
eyitdi ‘söyledi’ 330b/14

ellerini 331a/14

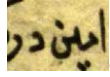
etsün ‘etsin’ 265b/22

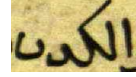
eglendiler ‘eğlendiler’ 275a/3

eger ‘eğer’ 244b/25

emindür ‘emindir’ 273b/22

elünden ‘elinden’ 223a/26

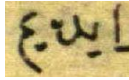
İç seslerde: e ünlüsünün iç ses olması durumunda; üstün ve he ile karşılandığı durumlar olmuştur. Ancak bu, oldukça düşük bir orandadır. Metnin genelinde e ünlüsü varken hareke olmadan ünsüzün tek başına yazıldığı görülmüştür.

leşker ‘asker’ 322b/2

ceng ‘savaş’ 193a/5

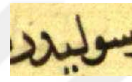
ideyim ‘edeyim’ 188b/23

eger ‘eğer’ 189a/4

sen 245a/27

sev(gi)lidir ‘sevgilidir’ 252b/5

Son seslerde: Kelime sonunda e sesini karşılamak üzere; genelde he sesi kullanılmıştır

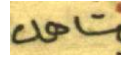
çeşme 293a/2

mu‘cize 293a/6

girye ‘ağlama’ 318b/2

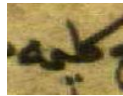
müşāhade ‘şahitlik’ 334b/6

hamle 210b/5

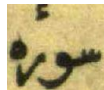
sene 286b/23

kelime 337b/25

cümle ‘bütün’ 198a/27

süre 198a/13

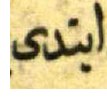
2.1.1.3. ı ve i Ünlüleri

Bu sesler, Arap alfabesinde aynı işaretlerle karşılanmaktadır.

Kelime başında: Bu ünlüler başta; elif-ye (bu iki sesle birlikte esre de kullanılabiliyor) ve harekesiz elif ile karşılanmaktadır.

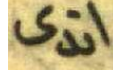
iki 179a/2

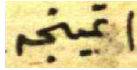
itdi 'etti' 179a/6

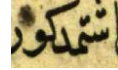
itdi 'etti' 179a/5

indi 202b/5

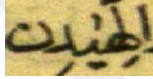

itmeyince 'etmeyince' 192b/4

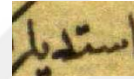

işitmedüñüz 'işitmediniz'

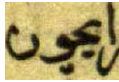
227a/8

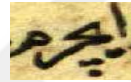
İlahiden 212a/27

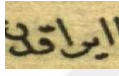
istediler 213b/26

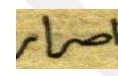
içün 'için' 224b/26

içerem 'içerim' 214b/12

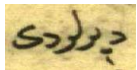

ırağdan 'uzaktan' 205a/5

ışrâr 226b/27

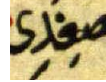
Kelime içinde: İç ses olması durumunda bu ünlüler için ye (ی) harekesiz ünsüz ve çok az olmak sureti ile çekme esreli ye (ي) kullanılmaktadır. Nadiren de olsa esre de kullanılmaktadır.

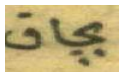
dirlerdi 'derlerdi' 324b/11

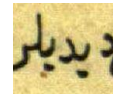
kızı 207a/27

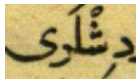
sığadı 'sıvadı' 214b/17

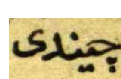
bıçak 189a/10

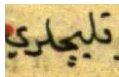
didiler 'dediler' 193a/26

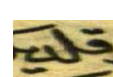
dişleri 212a/20

çinedi 'çiğnedi' 216a/10

kılıçları 187a/23

kıldı 201a/22

Kelime sonunda: Son ses olarak ı,i ünlüleri için ye, esre, esreli ye kullanılmaktadır. Yazımı standart olan bazı kelimelerde (“belki” gibi) he sesi tercih edilmiş bazı durumlarda da hemze, he ve esre ı-i ünlülerini karşılamak için beraber kullanılmışlardır.

eyitdi ‘söyledi’ 192b/10

açdı ‘açtı’ 347b/3

didi ‘dedi’ 209b/9

mektubı ‘mektubu’ 208b/7

ki 209a/5

iki 216b/13

belki 255b/23

belli 319b/24

elli 346b/26

dahı ‘dahi’ 347a/1

2.1.1.4. u, ü, o ve ö Ünlüleri

Kelime başında: Bu sesler ile başlayan kelimeler; elif-vav ve ötreli ve ötreli elif-vav yazılmıştır. Elif-vav ile yazıldığı durumlar ağırlıktadır. Arapça ve Farsçada uzun ünlü olan kelimelerin yazımı ile Türkçe kelimelerin yazım benzerliği eserin yazıldığı dönemde “uzun ünlü” olup olmadığı sorusunu beraberinde getirmiştir.

oturdu ‘oturdu’ 332b/27

ümm ‘anne’ 217a/9

üstü ‘üstü’ 327b/1

olmadı 262b/11

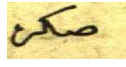
vurdu ‘vurdu’ 210a/27

öñe 347a/6

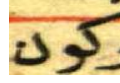
öldüreler 193a/26

üzerine 197a/26

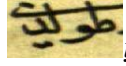
Kelime ortasında: Bu ünlüler; vav (و), harekesiz biçimde gösterilmişlerdir.

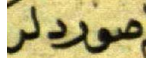
şoñra 219b/2

gün 258a/4

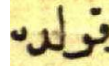
toldı 'doldu' 229a/23

şordılar 'sordular' 240a/25

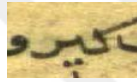

şol 'şu' 335b/2

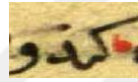

kolda 195b/4

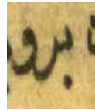
Kelime sonunda: İç ses durumunda olduğu gibi yazılan -u, -ü ünlüleri ile -o, -ö ünlülerinin de aynı kurala bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

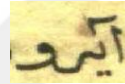
girü 'geri' 338b/4

kendü 'kendi' 257b/3

berü 'beri' 344b/10

ayru 'ayrı' 327b/1

uykū 345a/22

ulu 325a/22

şu 214a/6

bu 213b/24

şu 188a/13

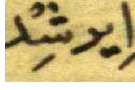
2.1.2. Eklerde Ünlülerin Yazılışı

Eklerin yazımı farklı iki yazı geleneğinin değişik özelliklerinden etkilendiği için yazımda kesin bir kuraldan söz edilememektedir.

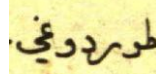
2.1.2.1. Yapım Eklerinde Ünlülerin Yazılışı

Yapım ekleri: “Kelime kök ve gövdelerine getirilerek yeni kavramların yansıtılmasını kavramlara karşılık yeni kelimeler yapılmasını sağlayan ek” (Korkmaz, 2017: 250) olarak tanımlanmaktadır. Türk dili eklemeli bir dil olduğu için yapım eklerinin yeni

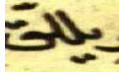
kelime türetmede çok önemli payı vardır. Eski Anadolu Türkçesi özellikleri yansıtan metnimiz için de bu durum geçerlidir. Bu eklerin yazımı kısmen hareke, bazen *hurûf-ı hecâ* bazen de ünsüzlerin yanında alt ve üst kısımlarında bir işaret olmaksızın gösterilmektedir.

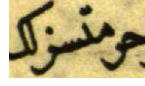
irışdi ‘erişti’ 209b/23

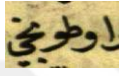
turduğı ‘durduğı’ 193b/1

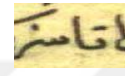
yılık 230b/3

hürmetsizlik 269a/12

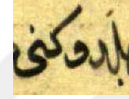
oğuncı 271a/15

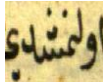
atasız 299b/3

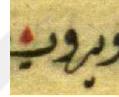
diyü ‘diyerek’ 190b/23

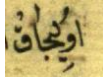
bildüğini ‘bildiğini’ 254a/3

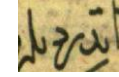
olunmuşdı ‘olunmuştu’ 264a/7

virüp ‘verip’ 291b/27

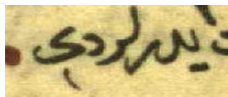
olıcağ ‘olunca’ 309b/26

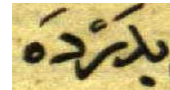
itdördiler ‘ettirdiler’ 317a/2

2.1.2.2. Çekim Eklerinde Ünlülerin Yazılışı

Çekim eklerinde özellikle kelime sonunda *vav*, *ye* ve *güzel he* seslerinden yararlanmak sureti ile hareke ve bu sesler ile birlikte hareketlerin de kullanıldığı görülmektedir (bkz. *iderlerdi*, *Bedir’de*, *bu*). *a* ve *e* ile biten eklerde *güzel he* ve *üstün* (bkz. *Bedir’de*); *ı* ve *i* ile biten eklerde *ye*, *esre* ve bunların birlikte kullanımı (bkz. *iderlerdi*, *dirlerdi*, *eli*); *o,ö,u,ü* ile biten kelimelerde ise *vav* (bkz. *kendü*), *ötre* (bkz. *Uhud’u*) ve *vav* ile *ötrenin* birlikte kullanımı (bkz. *bu*) tercih edilmiştir. Harekesiz kullanımın (bkz. *girdiler*, *ka’beniñ*, *diledim*, *harbden*, *kaçdım*) da yaygın olduğu tespit edilmiştir.

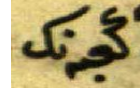
iderlerdi ‘ederlerdi’ 324b/7

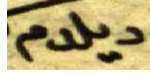
Bedir’de 215b/27

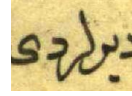
girdiler 264a/2

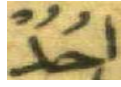
ka'benin 'Kabenin' 274a/8

diledim 273b/14

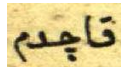
dirlerdi 'derlerdi' 282a/2

Uhudu 'uhud (dağını)' 210a/6

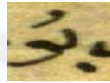
harbden 'savaştan' 346b/15

kaçdım 'kaçtım' 195a/2

eli 211b/11

bu 209b/26

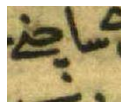
kendü 'kendi' 176b/14

2.2. Ünsüzlerin Yazılışı

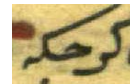
Arap alfabesinde olmayan ve özellikle Osmanlı Türkçesinde kullanılan Türkçe seslerden p,ç,g,ñ sesleri çalışma metninde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

2.1. ç Ünsüzü

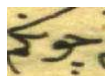
Metnimizde ç ünsüzü ön, iç ve son ses durumunda bazen چ bazen ج ile gösterilmiştir.

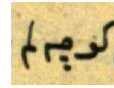
saçını 206a/12

gercek 'gerçek' 335a/1

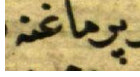
çünkü 299b/6

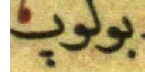
göçelüm 'göçelim' 191a/11

2.2. p Ünsüzü

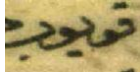
Metnimizde p ünsüzü ön ses, iç ses ve son ses durumunda ب ve پ ile gösterilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik yazılış biçimi olarak -Up zarf-fiil eki daima b ile yazılırken metnimizde p'li örnekler de bulunmaktadır

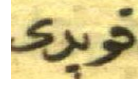
parmağına 267a/14

bulup 307b/27

koyup 319a/13

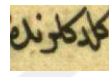
kopdı 'koptu' 320b/5

2.3. g Ünsüzü

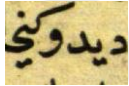
Metnimizde g ünsüzü; ön ses, iç ses ve son seste ك işareti ile bazen de گ ile gösterilmiştir.

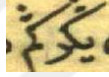
gece 320b/6

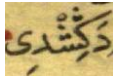
geldiklerinde 311a/5

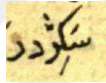
didüğini 'dediğini' 227a/8

yigregim 209b/4

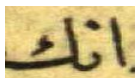
değişdi 'değiştirdi' 210b/14

segirdür 'seğirtir' 214b/6

2.4. ñ Ünsüzü

ñ ünsüzü ön seste yoktur; sadece iç ses ve orta seste bulunur. Orta seste ك ile son seste ك ile gösterilmiştir.

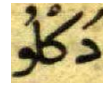
anuñ 'onun' 210b/13

baña 211a/22

şoñra 213a/27

deñlü 215b/15

2.5. t,d Ünsüzleri

Kelime başında t,d ünsüzleri; ط, ت, د sesleri ile gösterilmiştir. Tespit edebildiğimiz birkaç örnekte aynı kelimenin ط, د 'li şekillerine rastlanmıştır (bkz *toydılar*, *doyalum*). İç ses ve son seste de bu ünsüzler genellikle ت sesi ile gösterilmiştir.

toydılar ‘doydular’ 237a/21

doyalum ‘doyalım’ 311b/7

oturdu ‘oturdu’ 239a/21

tiz ‘hızlı’ 192b/26

dört 195b/4

2.6. s Ünsüzü

Metnimizde s ünsüzü ön ses ve orta seste س ve ص ile gösterilmiştir. Bu ünsüzün ön ses olması durumunda; genelde kalın sıradan ünlüler ile ص, ince sıradan ünlüler ile س tercih edilir.

şag 210a/12

ıssıdan 258b/5

haksız 262a/12

şoukdan ‘soğuktan’ 236a/10

sen 239b/1

3. SES BİLGİSİ

Eski Anadolu Türkçesinin Anadolu’da ortaya çıkan bir dil-edebiyat geleneği sonrasında mı yoksa Orta Asya geleneğinin bir devamı mı olarak oluştuğu Türk dili üzerine çalışma yapanları bir hayli uğraştırmıştır. Türkoloji literatüründe “olga-bolga meselesi” olarak adlandırılan bu tartışmanın temelinde belli başlı fonolojik benzerlikler ve farklılıklar yatmaktadır. Şinasi Tekin ve onunla aynı görüşte olan bazı araştırmacılar Oğuz yazı geleneğinin Anadolu sahasında teşekkül ettiği görüşünü benimsemişlerdir (Tekin, 1974). Ancak Zeynep Korkmaz’ın da aralarında olduğu bir grup araştırmacı, Divanu Lugati’t-Türk’te Oğuzca ile ilgili verilen bilgilere dayanarak bunun zıddı sayılabilecek bir görüş benimsemişlerdir. Bu görüşe göre Kaşgarlı Mahmud’un Hakaniye lehçesinde kaleme aldığı Divanu Lugati’t-Türk’te Oğuzcadan bahsetmesi bu dilin Orta Asya’da oluştuğunu göstermektedir. Bu dil Anadolu’da teşekkül etmemiş ancak Anadolu’da tekâmül etmiştir (Korkmaz, 1973: 17-34). Ahmet Bican Ercilasun bu tartışmalar hakkında “*Batı Türkçesinin Doğuşu*” başlığı altında ayrıntılı bilgi verir (Ercilasun, 2008: 431). Bu tartışmalar elbette ciddi yankılar uyandırmış bilimsel çalışmaların sonuçlarıdır. Ancak doğruluğu-yanlışlığı bir yana bunların bizim için önemi Eski Anadolu Türkçesi dil döneminde ses bilgisel farklılıkların olduğunu açık bir şekilde göstermesidir. Timurtaş, bu farklılıkların imla meselesi olarak telakki edilebileceğini ve bu yüzden dönem metinleri üzerinde yapılacak dil incelemelerinde ilmi yolun, metinlerdeki şekillere sadık kalmaktan geçtiğini söyler (2012: 19). Böylece imla yönünden belli başlı ikiliklerin olduğu dönem için genelden ziyade, üzerinde araştırma yaptığımız eserin özelliklerini göz önüne sermeye çalışacağız.

3.1. Ünlüler

3.1.1. Ünlü Değişimleri

Eski Anadolu Türkçesi dil yadigârları, Orta Asya ve Anadolu sahasının 16. yüzyıldan sonra yazılmış eserleriyle benzer özellikler göstermektedir. Bu da yukarıda kısaca değindiğimiz tartışmaların başlama sebeplerinden biridir. Bu bölümde ünlüler ile ünlülerin uğradığı bazı değişiklikler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu değişiklikler

Oğuz Türkçesinin genel temayülleri ve eserimizin bunun karşısındaki durumunun mukayesesi sonucu değerlendirilecektir.

3.1.1.1. i/e değişmesi

Bu iki ses arasındaki değişimin yönü bugün bile kesin bir şekilde tespit edilmiş değildir. Türk dilinin en eski dil ürünlerinden itibaren ikili şekillerin bir arada bulunması meseleyi daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu yüzden değişimin yönünü gösteren ‘<’ ve ‘>’ işaretlerinin kullanılmasının sağlıklı olmadığı kanaatindeyiz. Ama Oğuz Türkçesinin bu değişimdeki ağırlıklı temayülünün e’den yana olması araştırmacıları i>e değişimi şeklinde yön bildiren bir fonetik hadiseden bahsetmeye sevk etmiştir. Daha çok bugünkü şekli ve metnimizde kullanılan bugünkünden farklı şekiller tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu mukayese “asıl şekil budur” şeklinde bir iddia söz konusu değildir. Timurtaş’a göre bu mesele oldukça karışıktır. Çünkü Türkçede vokal gelişmeleri içinde i>e, e>i, i>è, e>è, è>e değişimleri görülmektedir (2012: 19). e/i değişmesi ile ilgili eserimizin Özkan’ın yaptığı tespiti uyduğu görülmüştür: “Bu gün /e/ şeklinde telaffuz edilen pek çok kelime Eski Anadolu Türkçesi devresinde /i/ tarafındadır” (2013:100).

biline ‘beline’ 258b/8

bisler ‘besler’ 240a/4

bişinci ‘beşinci’ 261a/21

bizdin ‘bizden’ 299b/19

didî ‘dedi’ 197a/5

dirdî ki ‘derdi ki’ 177b/12

dirdî ‘topladı’ 179b/23

div ‘dev’ 242a/20

giceye ‘geceye’ 180a/15

giçe ‘geçince’ 197a/10

girü ‘geri’ 198b/8

iline ‘eline’ 179b/26

irdî ‘erdi’ 183a/9

irtesi ‘ertesi’ 306b/7

iylediler ‘eylediler’ 301b/26

virtiler ‘verdiler’ 343a/24

yimeğe ‘yemeye’ 191a/18

yidi ‘yedi’ 194a/8

yigdür ‘yeğdir’ 300a/18

yiller ‘yeller’ 235b/23

yimişdi ‘yemişti’ 260a/22

yimiş ‘yemiş-meyve’ 181a/19

yirlü ‘yerli’ 339b/9

yitmiş ‘yetmiş’ 183b/17

yitürdiler ‘yetiştirdiler’ 186b/22

3.1.1.2. o/u, ö/ü değişmesi

Timurtaş, Mansuroğlu ve Özkan bu konuda Arap harfli yazıda Türkçenin yuvarlak ünlülerini göstermek için farklı işaretlerin mevcut olmadığını bu bakımdan ilk hecelerdeki yuvarlak ünlülerin dar mı yoksa geniş mi olduklarının yazılışlarından belli olmadıklarını düşünmektedirler (Timurtaş, 2012: 25; Mansuroğlu, 1956: 137, Özkan, 2013:100).

3.1.2. Ünlü Türemesi

Bu ses hadisesi incelediğimiz metinde çok yoğun olarak görülmez. Daha çok iki ünsüzün yan yana bulunduğu yabancı asıllı kelimeler için geçerlidir.

‘aқılları <akl 245a/5

şükürler <şükr 278a/18

ḥayır <ḥayr 197a/23

şabır <sabr 241a/25

ilim-i ḥadiş ‘hadis ilmi’ 265a/15

3.1.3. Ünlü Düşmesi

Ünlü türemesi Arapça-Farsça kelimelerde yoğun olarak karşımıza çıkarken, ünlü düşmesi de tam aksine Türkçe kelimelerde daha sık görülür. İki ve daha çok heceli kelimelerde ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde vurgusuz kalan orta hece ünlüsünün düşmesi bu ses hadisesinin meydana gelmesini sağlar. Genelde ünlü düşmesi sonrası kelimelerde kalıplaşma olur ve bu kalıp hali kullanımda kalır. Orta hece ünlüsü kadar olmasa da kelime başı ünlüsünün düştüğü örnekler de görmek mümkündür.

sıtma <ısıtma 306b/11

baş ağırsı <ağır-ı+sı 306b/11

çağrı <çağır-ı 250b/7

buyrulan <buyur-ul-an ‘emr olunan’

346a/23

uykuya vardı <uyu-ku “uyudu” 206b/8

oğlan <oğul+an 238b/9

gönlümde <gönl+üm+de 180a/16,

karnına <karın+ı 206b/17

besledi <besi+le-di 293a/24

burnın <burun+ı+n ‘burnunu’ 216b/2

3.1.4. Ünlü Birleşmesi

Türkçede iki ünlü yan yana bulunmaz. Bundan dolayı ünlü ile biten bir kelimeye, ünlü ile başlayan bir ek veya kelime geldiğinde kelime sonundaki veya ilave yapının başındaki ünlü düşer. Böylece ünlü birleşmesi denilen ses hadisesi meydana gelir. Birleşmeden sonra ortaya çıkan ünlü için üç ihtimal söz konusudur: İlk yapının son sesinin korunması, ikinci yapının ilk sesinin korunması veya bunlardan farklı bir ünlünün meydana gelmesidir.

niçün <ne+içün 207a/14

böyle < bu+ile 249a/6

şöyle <şu+ile 263b/12

şol <şu+ol 291b/26

3.1.5. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu Türkçenin hemen her devrinde görülen, Türk dilinin ayırt edici özelliklerinden birisidir. Belli dönemlerde incelik- kalınlık uyumu daha düzenli iken bazen de düzlük- yuvarlaklık uyumu görülmüştür. Metinde görülen ünlü uyumu özellikleri şu şekildedir:

3.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Kalınlık-incelik uyumu; ince sıradan ünlülerden sonra ince, kalın sıradan ünlülerden sonra kalın ünlü gelmesidir. Türkçenin temel uyumu olan kalınlık-incelik uyumu Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde oldukça sağlamdır. Öyle ki bugün bile uyuma girmeyen bazı yapıların metnimizde uyuma girdiği tespit edilmiştir:

yog-ıdı <yok-ıdı 176b/12

kaŋı <hangı 194b/17

var-ıdı <var-ıdı 177b/1

anuñla <onun+ile 336b/5

bolursam ‘olursam’ <bolur-isem 218a/18

karındaşı ‘kardeşi’ 222a/25

3.1.5.2. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu

Bir kelimedeki vokallerin düzlük yuvarlaklık bakımından birbirine uymasındır. (Ergin, 2013: 72). Eski Anadolu Türkçesinde bu ses olayına pek rastlanmaz. Bunun sebebi köklerde ve eklerde yuvarlaklaşmanın yoğun oranda olmasıdır. Mansuroğlu, yuvarlaklaşmayı, analogi yoluyla, dudaklı olmayan ünsüzlerin çevresinde de bulunması olarak açıklamıştır (1998: 251). Düzlük-yuvarlaklık uyumu zamanla gelişim göstermiştir. Bugün bile tam bir uyumdan söz etmek mümkün değildir. Bu uyumun olmama sebebi ise yuvarlaklaşma hadisesidir. Bu yuvarlaklaşma aşağıda iki alt başlık altında ayrıntılı olarak verilmiştir:

3.1.5.2.1. Kelimelerde Yuvarlaklaşma

Mansuroğlu seslerdeki yuvarlaklaşmaya (1998:251) gerekçe olarak analogiyi göstermiştir. Timurtaş aynı hususu; (2012: 28-31) ‘-ğ ve -g’lerin düşmesiyle, dudak konsonantları sebebiyle, eklenen ekteki yuvarlak vokal sebebiyle, bir sebebe bağlı olmadan yuvarlak vokal taşıyanlar sebebiyle’ oluşan yuvarlaklaşmalar olarak dört maddede açıklar. Metnimizde kelimelerde tespit edilen yuvarlaklaşma örnekleri şu şekildedir:

altun ‘altın’ 177a/27

bazuları ‘pazıları’ 327a/26

beyünlerine ‘beyinlerine’ 239b/2

demür ‘demir’ 231a/15

dilkü ‘tilki’ 233a/8

girü ‘geri’ 205b/5

incü ‘inci’ 211b/11

kapuyı ‘kapıyı’ 206b/7

semüz ‘semiz’ 340b/16

yuḡaruda ‘yukarıda’ 177a/17

3.1.5.2.2. Eklerde Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesinde bugün düz ünlü taşıyan birçok ekin yuvarlak ünlü ile yazıldığı görülmektedir. Bu husus imla kalıplaşması olarak değerlendirilirken; ekin asıl şeklinin yuvarlak olması, kelime kökündeki yuvarlaklaşmanın ilerleyici benzeşme yoluyla eki değiştirmesi ve -g ile biten eklerin g sesi düşünce ünlüyü yuvarlaklaştırması gibi ses olaylarının da etkili olduğu söylenebilir. Bu ses olaylarının konumuz açısından önemi; düzlük-yuvarlaklık uyumunu derinden etkilemesidir.

3.1.5.2.2.1. İyelik Eklerinin Yuvarlaklaşması

3.1.5.2.2.1.1. +(U)m

ḡaḡḡumda ‘hakkımda’

benüm ḡaḡḡumda çok bühtān iderler ‘benim hakkımda çok iftira ederler.’ 178a/24

elümden ‘elimden’

elümden aldıñ ‘elimden aldın’ 179a/5

oḡluma ‘oḡluma’ 197b/10

oḡluma aḡlamazın ‘oḡluma aḡlamasın’

gözüm

ol gözüm birinden ḡavidür ‘o gözüm birinden güçlüdür’ 214b/18

3.1.5.2.2.1.2. +(U) ñ

ḡayruñ ‘hayrın, sevabın’

...*ḥayruñ bāḳi ḳala.* ‘hayrın baki kalsın’ 192b/7

didiklerüñ ‘dediklerin’

didiklerüñ vāḳi ‘ise’ ‘dediklerin olmuş ise’ 251b/23

vaṭanuñdan ‘vatanından’

seni vaṭanuñdan taşra itdiler ‘seni vatanından dışarıda bıraktılar’ 198b/4

sözüñde

eger sözüñde gerçek iseñ ‘eğer sözüne sadıksan...’ 270b/21

3.1.5.2.2.1.3. +(U)mUz

selāmumuzı ‘selamımız’

selāmumuzı Resūlü’ñe irişdüre ‘selamımızı Resulüne eriştirsın’ 222b/7

yirümüzde ‘yerimiz’

yirümüzde sābit olsaz ‘yerimizde sabit olsak’ 208b/22

ḳuyumuz ‘kuyumuz’

bir ḳuyumuz vardur ‘bir kuyumuz vardır’ 341a/19

göñlümüzde ‘gönlümüzde’

göñlümüzde muḥabbetlü eyleye ‘gönlümüzde muhabbetli eylesin.’ 342a/26

3.1.5.2.2.1.4. +(U)ñUz

başlaruñuzı ‘başlarınızı’

...*başlaruñuzı tıraş idüñ*... ‘başınızı tıraş edin’ 248b/24-25

ibādetüñüzde ‘ibadetinizde’

... ‘ibādetüñüzde hiç kimesneye aña şerik itmeñ... ‘ibadetinizde kimseyi ona ortak etmeyin’ 251b/7

3.1.5.2.2.2. İlgi Ekinin Yuvarlaklaşması

3.1.5.2.2.2.1. +Um

Tamlamalarda ilk unsur ve ikinci unsur arasında ilgi kuran ek, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yuvarlak sıradan ünlü ile yazılır. 1. teklik ve çokluk şahıslarda ilgiyi bu ek kurar.

benüm ‘benim’

ol benüm berātıma āyet gönderdi ‘o, benim rütbeme işaret gönderdi’ 229b/7

bizüm ‘bizim’

bizüm diyārımızdın gitsünler ‘bizim diyarımızdan gitsinler’ 223a/21

3.1.5.2.2.2.2. +Uñ

2. teklik, 2. ve 3. çokluk şahıslarda ilgi bu ek yardımı ile kurulur.

senüñ ‘senin’

senüñ şomluğüñ Beniü’l-Nağır’i perākende eyledi. ‘senin kötülüğün Nadir Oğulları’nı dağıttı.’ 231b/13

sizüñ ‘sizin’

sizüñ ħurmañuzı terk itmek yegdür ‘sizin hurmanızı bırakmak iyidir.’ 233a/11

anlaruñ ‘onların’

anlaruñ dostluğı var-idi. ‘onların dostlukları vardı’ 236b/18

3.1.5.2.2.2.3. +nUñ

3.teklik ve 3.çokluk şahıslarda ve bu şahıslara atıf yapılan yapılarda ilgi eki +(n)Uñ şeklindedir. İşaret zamirlerinde ilgi bu ek ile kurulur. ‘Bu’ işaret zamirinin üzerine doğrudan ilgi eki gelmiştir. Ancak metinde doğrudan ‘şu’ üzerine gelen ilgi eki olmayıp araya giren zamir ve çokluk hal ekinden sonra gelebilmektedir.

anuñ ‘onun’

anuñ sohbetine irişdi. ‘onun sohbetine erişti’ 180a/23

bunuñ ‘bunun’

bunuñ hāli nicedür ‘bunun hali nasıldır’ 181a/21

çadırlarınun ‘çadırlarının’

çadırlarınun direklerini saydılar. ‘çadırlarının direklerini saydılar.’ 235b/25

kapısınun ‘kapısının’

Muştalık kapısınun üzerine irişdi. ‘Mustalik kapısının üzerine erişti.’ 226a/3

3.1.5.2.2.3. Bildirme Eklerinin Yuvarlaklaşması

2.1.5.2.2.3.1. +dUr

Bu ek düzlük-yuvarlaklık uyumuna yüksek oranda uymaz. Ancak uyuma girdiği görülen örnekler de (bkz. *dimemişdir*) mevcuttur.

şığınmışdur ‘sığınmıştır’

Muhammed’e şığınmışdur, ‘Muhammed’e (s.a.v.) sığınmıştır.’ 188a/18-19

ağırdur ‘ağırdır’

Āhd tağından ağırdur ‘Ahd dağından ağırdır.’ 344a/5

dimemişdir ‘dememiştir’

noğşān üzre kimesne dimemişdir ‘eksiklik üzerine kimse konuşmamıştır.’ 181b/7

3.1.5.2.2.3.2. +dUrUr

dUr ekinin haplologie'siz halidir. Yani +dUrUr ekinde benzer hecelerden birisinin düşmesi ile +dUr eki meydana gelmiştir.

cennetde dururlar didi. ‘cennettedirler dedi’ 215b/21

erişdürür ‘eriştirir.’

mağşūda erişdürür bulasız ‘amaca ulaşmış olasınız.’ 252b/13

3.1.5.2.2.3.3. -(y)Um

1.teklik şahıs için bildirme anlamı katar.

varayum ‘varayım’

destūr vir varayum ‘izin ver gideyim’ 293b/2

ileyüm ‘ileyim’

ben ‘Ömer *ileyüm* ‘ben Ömer ileyim’ 310a/26

3.1.5.2.2.3.4. -(y)Uz

1.çokluk şahıs eki için bildirme anlamı katar.

arasındayuz ‘arasındayız’

biz iki nesne arasındayuz ‘biz iki nesne arasındayız’ 209a/2

oğullarıyuz

cümlemiz Âdem oğullarıyuz ‘hepimiz Âdem oğullarıyız’ 275a/24

oğlanlarıyuz ‘oğlanlarıyız’

...oğlanlarıyuz diyü ‘itirāf itdiler’ ‘...oğlanlarıyız diyerek itiraf ettiler.’ 190b/23

3.1.5.2.2.4. Dilek Kip Eklerinin Yuvarlaklaşması

3.1.5.2.2.4.1. İstek Kipi

3.1.5.2.2.4.1.1. -vUz

Bu yapı da 1.çokluk şahıs için istek anlamı katar.

çıkavuz ‘çıkalım’

maḳāmdan taşra çıkavuz ‘makamdan dışarı çıkalım.’191a/10

eyleyevüz ‘eyleyelim.’

müfāheret eyleyevüz didiler. ‘övünelim dediler.’287b/2

3.1.5.2.2.4.1.2. -yUz

Bildirme anlamı da katan bu ek 1. çokluk şahıs için istek anlamı da katar.

olayuz ‘olalım’

Müslümān olayuz ‘Müslüman olalım’ 335b/7

koyayuz ‘koyalım’

tenhā koyayuz ‘yalnız bırakalım’ 245a/18

3.1.5.2.2.4.2. Emir Kipi

3.1.5.2.2.4.2.1. -AlUm

1. çokluk şahıs için emir bildiren ekin hem düz hem yuvarlak ünlüyle kullanıldığı görülmüştür. Bu durum ekin bir geçiş sürecinde olduğunun göstergesidir.

varalum ‘varalım’

ardlarınca varalum didiler. ‘peşlerinden gidelim dediler.’218a/8

idelüm ‘edelim’

bī-günāhları nice qatl idelüm? ‘masumları nasıl katl edelim?’ 238b/10

olalım

aña mihmān olalım ‘ona misafir olalım.’345a/14

idelim ‘edelim’

yarın ittifāk ile ceng idelim ‘yarın birlikte savaşalım.’235b/5

eyleyelim

naẓar eyleyelim ‘bakalım’ 311b/11

3.1.5.2.2.4.2.2. -sUn

3. teklik şahıs emir eki metnimizde yuvarlak ünlü ile gösterilmiştir.

yazsun ‘yazsın’

bu kitābeti ‘emmiñ oğlu yazsun ‘bu kitabeyi amcanın oğlu yazsın’ 247b/21

olsun ‘olsun’

peder māderüm saña fedā olsun ‘anam babam sana feda olsun’331b/6

yisün ‘yesin’

getür ʔa ‘am yisün didi. ‘getir yemek yesin dedi.’ 339a/6

eylesün ‘eylesin’

geçmiş cürimleri aḫv eylesün ‘eski suçları affetsin.’ 265b/22

3.1.5.2.2.4.2.3. -sUnlAr

3. çokluk şahıs emir ekinin düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmediği görülmüştür.

alsunlar ‘alsınlar’

anlardan ibret alsunlar ‘onlardan ibret alsınlar.’ 191b/9

bağışlasunlar ‘bağışlasınlar’

Zübeyr’i baña bağışlasunlar ‘Zübeyr’i bana bağışlasınlar.’ 239b/27

gelmesünler ‘gelmesinler’

ğanāim için gelmesünler ‘ganimetler için gelmesinler.’ 255b/2

itsünler ‘etsinler’

haşşalarından ferāğat itsünler ‘topraklarından vazgeçsinler.’ 330a/13

3.1.5.2.2.5. Haber Kipi Eklerinin Yuvarlaklaşması

3.1.5.2.2.5.1. Geniş Zaman

-Ur: Geniş zaman eki -r bu dönemde öndeki ünlüyü yuvarlaklaştırarak düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırılık teşkil eder.

evlenürsen ‘evlenirsen’

nesneñ var mıdur ki evlenürsen ‘eşyan (çeyiz) var mı ki evlenirsin?’ 182b/21-22

irişür ‘erişir, olur’

her nesne ki irişür... ‘her ne olursa’ 219a/8

inanursañ ‘inanırsan’

īmān getirürseñ ve kıyāmete inanursañ ‘iman edip kıyamete inanırsan’ 242b/24

yaturlardı ‘yatarlardı’

ķırķ kimesne dār eṭrāfını bekleyüb yaturlardı ‘kırk kişi mekanın etrafında nöbet bekleyip yatardı.’ 221a/23

3.1.5.2.2.5.2. Görülen Geçmiş Zaman

-dUm: Görülen geçmiş zaman 1. teklik şahıs çekimi, metnimizde düz ünlülü kelime köklerinden sonra geldiğinde uyum dışı kalmıştır. Ancak ekin yuvarlak biçimi dışında düz biçimi de mevcuttur (bkz. *didim*).

itmedüm ‘etmedim’

ben ve ehlüm dün hāb itmedüm. ‘ben ve ehlim dün uyumadık’ 177a/17

işitdüm ‘duydum’

bu sözi gayriden işitdüm didi ‘bu sözü başkasından duydum dedi’ 200b/2

şatdum ‘sattım’

birisini üç dirheme şatdum. ‘birisini üç dirheme sattım’ 255b/14

bağladum ‘bağladım’

ihrām bağladum didim ‘ihrama girdim dedim’ 302b/24

-dUñ: 2. teklik şahıs görülen geçmiş zaman çekimi de düz ünlülü kök ve gövdelerden sonra uyuma aykırılık göstermiştir.

olmaduñ ‘olmadın’

nesneye kâdir olmaduñ ‘eşyaya kadir olmadın’ 205a/14

kılduñ ‘kıldın’

anlara merhamet erzānı kılduñ ‘onlara merhamet ettin.’ 239a/6

eyledüñ ‘eyledin’

ne iş eyledüñ? ‘ne iş eyledin?’ 269b/11

itmedüñ ‘etmedin’

emr itmedüñ ki anları katl ideydik ‘emretmedin ki onları öldüreydik.’ 294b/12

-dUk: 1. çokluk şahıs görülen geçmiş zaman çekiminin kullanıldığı örneklerden bazıları şunlardır:

bağladuḵ ‘bağladık’

şaf bağladuḵ namāzın kıldı ‘saf tuttuk, namazını kıldı’ 298b/10

itdük ‘ettik’

bu konağa nüzül itdük ‘bu konağa vardık’ 187b/4

irişdüḵ ‘eriştik, ulaştık’

leşker-i Muḥammed’e irişdüḵ ‘Muhammed’in askerine eriştik’ 280a/27

şanduḵ ‘sandık’ <san-du-ḵ

biz şanduḵ ki zemin-i Yeşrib’ün ḥummāsi onları zaif eyledi ‘biz Yesrib humması onları zayıflattı sandık.’ 263b/16-17

-dUñUz: Görülen geçmiş zamanın 2. çokluk şahıs çekimi, ince sıradan ünlü barındıran kelime köklerine eklendiğinde uyuma aykırılık göstermiştir.

bildüñüz ‘bildiniz’

bildüñüz mi kimdür? ‘kim olduğunu bildiniz mi?’ 294a/11

virdüñüz ‘verdiniz’

haber virdüñüz yiter artık gelmeñ ‘haber verdiniz, yeter artık gelmeyin’ 184a/11

3.1.5.2.2.6. Fiilimsilerde Yuvarlaklaşma

3.1.5.2.2.6.1. Sıfat-fiil

-dUk: Görülen geçmiş zaman 1. çokluk şahıs çekimi ile görünüş benzerliği olan ek sıfat-fiil olarak kullanılır. Metinde sadece it- ‘etmek’ fiilinde bu ekin sıfat-fiil olarak kullanımının uyuma aykırılık oluşturduğu tespit edilmiştir.

itdükleri işden ‘ettikleri iş’ 271a/6

rivāyet itdükleri ḥadişler ‘rivayet ettikleri hadisler’ 262b/2-3

nüzül itdükleri günden ‘nazil oldukları günden’ 316b/15

3.1.5.2.2.6.2. Zarf-fiil

-Up: En işlek zarf-fiil eklerinden olan bu ek de uyuma aykırılık gösterebilmektedir.

yapılup ‘yapılıp’ 177b/14

atlanup ‘atlanıp’ 279a/13

eyleyüp ‘eyleyip’ 186a/25

irüşüp ‘erişip’ 193b/21

alup ‘alıp’ 208a/15

kıldırup ‘kaldırıp’ 243b/8

3.1.5.2.2.7. Yapım Eklerinin Yuvarlaklaşması

3.1.5.2.2.7.1. İsimden İsim Yapım Eklerinin Yuvarlaklaşması

3.1.5.2.2.7.1.1. +cağuz

Küçültme, acıma, merhamet ve sevgi anlamı katan bu ek uyum dışında kalmaktadır. Metnimizde canlılar dışında cansız varlıklar için de kullanılmıştır. Metinde şu iki örnekte uyum dışı kaldığı görülmüştür.

kızcağuzı ‘kızcağızı’ 345a/16

taşcağuzlar ‘taşcağızlar’ 347a/17

3.1.5.2.2.7.1.2. +IU

+sIz eki ile anlamsal açıdan zıtlık taşıyan ek, bir şeyin mevcut olduğunu bildirir.

deñlü ‘denli’ <den+li 256a/24

sevgilüdür ‘sevgilidir.’ 192a/4

atlu ‘atlı’ 230b/5

yaşluları <yaşlı 193b/17

adlu ‘adlı’ 347b/8

3.1.5.2.2.7.1.3. +IUk

Bu ek de aşağıda verilen örneklerde uyum dışı kalmıştır.

karañluğda ‘karanlıkta’ 206b/12

iyilük ‘iyilik’ 310a/25

3.1.5.2.2.7.1.4. +sUz

Yokluk bildiren bu ek de metnimizde düz ve geniş ünlülü kelime kök ve gövdelerinden sonra uyum dışı kalmıştır.

anlarsuz ‘onlarsız’ 317b/15

nesüz ‘nesiz’ 214a/7

dilsüzlerdir ‘dilsizlerdir.’ 192b/2

sensüz ‘sensiz’ 240b/7

3.1.5.2.2.7.2. Fiilden İsim Yapma Eklerinin Yuvarlaklaşması

3.1.5.2.2.7.2.1. -gU

İşlekliliği çok düşük olan bu ekin de metnimizde iki örnekte uyuma aykırılık gösterdiği tespit edilmiştir.

kaygunuñ <kayğu (Gülsevin, 2011: 134) ‘kaygının’ 328a/3

*sevgülidir*² ‘sevgilidir’ 192a/5

3.1.5.2.2.7.2.2. -Uk

Fiillerden kalıcı isimler yapan bu ek de Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yuvarlak hali ile uyum dışı kalmıştır. Uyuma girdiği örnekler de vardır.

artuḡ ‘artık’ 197a/3

aḡuḡ ‘açık’ 236b/11

ḡıvruḡ ‘kıvrık’ 327a/6

delüklere ‘delik’ 273b/25

3.1.5.2.2.7.2.3. -mur

İstisnai kullanımı olan bu ek de uyum dışı kalır. Metnimizde bir örnekte kullanımı görülmüştür.

yaḡmur 292b/13

3.1.5.2.3. Kelimelerde Düzleşme

Bugün düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan bazı kelimelerin incelediğimiz metinde ikinci hece ünlüsünün düzleşmesi sebebiyle uyum dışı kaldığı görülmüştür.

toḡrı ‘doḡru’

ḡalkuñ toḡrı sevenleri ve iyi ḡuyusu ‘halkını doḡru sevenleri ve iyi huylusu’ 277a/4

oḡıdı ‘okudu’

‘azbdan bir ḡaç beyit oḡıdı ‘Azbdan birkaç beyit okudu.’ 284a/21

ḡuyı ‘kuyu’

andan tatlu ḡuyı yoḡ idi. ‘ondan tatlı kuyu yoktu.’ 323b/21

² 3.1.5.2.2.7.1.2.’de *sevgilü* şeklinin olması bu kelimenin incelenen metinde iki biçimli olarak kullanıldığını göstermektedir.

3.1.5.2.4. Eklerde Düzleşme

3.1.5.2.4.1. İyelik Eklerinde Düzleşme

+sI/I: 3. teklik şahıs iyelik ekinin metnimizde uyum dışı kaldığı görülür.

hücre-yi risālet kıyusına geldi ‘peygamberlik hücresinin kıyusuna geldi.’ 184a/9

Haris’üñ göğsine urdı ‘Haris’in göğsüne vurdu.’ 194b/4

ebu’l-Hukayk’uñ boynın urdı. ‘ebu’l Hukayk’ın boynunu vurdu.’ 261a/17-18
Medine ortasında 186b/24

3.1.5.2.4.2. Belirtme Ekinde Düzleşme

+(y)I: Belirtme eki yuvarlak ünlülü kelime kök ve gövdelerine gelince uyuma aykırılık gösterir.

bunı ‘bunu’ 301a/24

yolunı ‘yolunu’ 216a/4

ulusunı ‘büyüğünü’ 325a/22

yükünı ‘yükünü’ 329b/4

düşünı ‘rüyasını’ 179b/9

kolunı ‘kolunu’ 210a/9

3.1.5.2.4.3. Ayrılma Hal Ekinde Düzleşme

+dIn: dIn ayrılma hal eki bazı örneklerde uyum dışı kalmıştır. Ekin iki şekilli olması geçiş devri özelliğidir.

çokluğundın ‘çokluğundan’ 267a/4

öñündin ‘önünden’ 301a/2

göñlüñüzdin ‘gönlünüzden’ 280a/10

bundın ‘bundan’ 302b/17

uğurdan ‘taraftan’ 194a/18

öñünden ‘önünden’ 196a/23

3.1.5.2.4.4. Aitlik Ekinde Düzleşme

+ki/kü: Bu ek de bazen uyum dışı kalmıştır. Metnimizde uyuma uyduğu ve uymadığı örneklerle denk gelinmiştir.

çünkü ‘çünkü’ 316b/19

günki ‘günkü’ 181b/3

dünkü 345a/13

çünkü 333b/18

3.1.5.2.4.5. İsimden İsim Yapma Eklerinde Düzleşme

3.1.5.2.4.5.1. +cI

İsimlerden meslek ve yapıcılık bildiren isimler yapan kelimeler türeten bu ek de bir örnekte uyum dışı kalmıştır.

oğuncı ‘oduncu’ 271a/15

3.1.5.2.4.5.2. +(U)ncI

Sıra sayı sıfatı yapan bu ek de uyuma aykırılık göstermiştir.

toğuzuncı ‘dokuzuncu’ 277b/27

onuncı ‘onuncu’ 306a/6

üçünci ‘üçüncü’ 306b/5

dördünci ‘dördüncü’ 205b/25

3.1.5.2.4.6. Zaman Eklerinde Düzleşme

3.1.5.2.4.6.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Bu ekin metnimizde uyuma tabi olmadığı görülmüştür.

olmuşdur ‘olmuştur’ 177b/14

konmuş ‘konmuş’ 188a/18

olunmuş ‘olunmuş’ 217a/22

dökülmüş ‘dökülmüş’ 220b/16

dökünmişdi ‘dökünmüştü’ 230a/1

öldürmüş ‘öldürmüş’ 241b/16

oturmuşlardı ‘oturmuşlardı’ 294a/17

buyurmuşlardı ‘buyurmuşlardı’ 309a/5

3.1.5.2.4.6.2. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zamanın 3. çokluk şahıs çekiminde yuvarlak sıradan ünlüsü olan fiil kök ve gövdelerinde, ekin uyuma girmediği görülür.

buyurdılar ‘buyurdular’ 186a/2

tutdılar ‘tuttular’ 202b/11

girdüler ‘gittiler’ 209b/26

gördiler ‘gördüler’ 218a/17

düşdiler ‘düştüler’ 239b/8

kuçdılar ‘kucakladılar’ 259b/1

3.1.5.2.4.7. Şahıs Eklerinde Düzleşme

3.1.5.2.4.7.1. -sIn

Fiil kök ve gövdelerine ve bunların çekim ekli hallerine eklendiğinde 2. teklik şahıs zamiri ekinin uyum dışı kaldığı görülür. Genelde geniş zamanda çekimlenmiş fiil kök ve gövdelerine geldiği görülmüştür.

olunursın ‘olunursun’ 188a/26

korqudursın ‘korkutursun’ 233a/12

bulursın ‘bulursun’ 269b/26

uyursın ‘uyursun’ 299b/24

3.1.5.2.4.7.2. -sIz

2. çokluk şahıs ekinin geniş zamanda çekimlenmiş fiil kök ve gövdelerine eklendiğinde uyum dışı kaldığı görülmüştür. Metnimizde bu ekin kaynaklık ettiği uyumsuzluğa dair iki örnek tespit edilmiştir.

olursız ‘olursunuz’ 181b/26

bulursız ‘bulursunuz’ 256b/22

3.1.5.2.4.8. Zarf-fiil Eklerinde Düzleşme

3.1.5.2.4.8.1. -IcAk

-IncA ile yakın anlamda olan bu ek, yuvarlak ünlü barındıran fiil kök ve gövdelerine eklendiğinde uyum dışı kalır. Metnimizde sadece ol- ve gör- fillerinde uyumsuz olduğu tespit edilmiştir.

gice olıcaḡ nazaruḡa getirelüm ‘ gece olunca nazarına getirelim.’ 205b/22

bunları göriceḡ istiḡbāl eyledi ‘bunları görünce karşıladı.’ 182a/22

3.1.5.2.4.8.2. -(y)IncA

Birleşik yapıda olan bu zarf-fiil eki de metnimizde uyuma aykırılık teşkil etmiştir. Daha çok yuvarlak ünlülü kelime köklerinde aykırılık göstermektedir. İncelememizde sadece bir örnekte uyumsuz olduğu tespit edilmiştir.

eyitdim: Şabāḡ olınca beklesünler ‘dedim: Sabah olunca beklesinler.’ 191a/20

3.1.5.2.4.9. Bildirme Eklerinde Düzleşme

3.1.5.2.4.9.1. +sIn

2. teklik şahıs için bildirme anlamı katan bu ek, aslında 2. teklik şahıs ekinin eksiz halidir. Ek haber mahiyetinde bildirme anlamı kattığı bazı yapılarda uyum dışı kalmıştır.

olunursın ‘olunursun’ 188a/26

bilürsin ‘biliyorsun’ 189b/23

oturursın ‘oturuyorsun’ 210b/20

ḡorḡudursın ‘korkutursun’ 233a/12

3.1.5.2.4.9.2. -sIz

Bu ek de 2. çokluk şahıs için ilave bir bildirme unsuru olmadan bildirme anlamı katan bir ektir. *ol-* ve *bul-* eylemlerinde bildirme anlamı kattığı bazı durumlarda bu ekin uyum dışı kaldığı görülmüştür.

rehin almış olursız ‘rehin almış olursunuz’ 235a/14

şabr iderseñüz zafer bulursız ‘sabrederseniz zafer bulursunuz.’ 256b/22

3.1.6. Diftong

İki ünlünün yanyana bulunması durumuna diftong denir (Ergin, 2013: 52). İki ünlü yanyana geldiğinde Türkçede genelde ya bunlardan birisi düşer ya da araya bir yardımcı bir ses girer. Ancak az da olsa bu duruma aykırılık teşkil eden örnekler de zaman zaman görülebilmektedir. Metnimizde bu ses olayına örneklik edecek bir örnek tespit edilmiştir.

şouqdan ‘soğuktan’

bunuñ birle endāmımız şouqdan bend bend lerzede idi. ‘bununla birlikte vücudumuz soğuktan tir tir titriyordu.’ 236a/10

3.2. Ünsüzler

Türk dilinde kelimelerin muhtelif yerlerindeki konsonantların çeşitli devirlerde değişikliğe uğradığı görülmektedir. Biz de bu bölümde Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösteren metnimizin uğradığı fonem değişikliklerini mukayeseli olarak incelemeye çalışacağız. Mukayeseye esas alınacak dönem günümüz Türkiye Türkçesidir.

3.2.1. Ünsüz Değişmeleri

3.2.1.1. b/p Değişimi

Bugün bazı kelimelerdeki p foneminin metnimizde b’li şekilde görüldüğü tespit edilmiştir. Bu değişimde metnimiz bazı örneklerde Eski Türkçe özellikleri gösterirken bazı örneklerde ise Batı Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır. Sadece muhtelif yerlerde geçen *barmaḳ* ‘parmak’ kelimesinde böyle bir ses hadisesine rastlanmıştır.

barmaqları ‘parmakları’

yirlerini mübārek barmaqları ile gösterdiler ‘yerlerini mübarek parmakları ile gösterdiler’ 191b/12

3.2.1.2. b/v Değişimi

Bugün söz başı, söz içi ve söz sonu konumunda bulunan bazı b/v fonemlerin metnimizde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Batı Türkçesi v’den yana olduğu için metnimizde b’li örneğin az olduğu görülmüştür.

barı ‘varı, tamamı’

barı ol cemā’at günāhından suāl eylediler ‘tamamı o cemaatin günahını sordular.’ 348a/7

bar ‘var’

eyitdim ki: Bar Ḥudā’yā... ‘dedim ki ey var olan Allah...’ 302b/23

3.2.1.3. d/t Değişimi

Eski Türkçeden bu yana geldikçe Batı Türkçesinde söz başı t foneminin d’leşmeye yönelik bir temayül içerisinde olduğu bilinmektedir. Bugün neredeyse tamamlanmış olan bu değişimin metnimizde Eski Türkçe ile paralel olarak bazı söz başı t seslerini muhafaza etmiştir. Bugün t’li olan bazı kullanımların da metnimizde d’li şekli tespit edilmiştir. Söz başında; genelde kalın sıradan ünlüler ile t, ince sıradan ünlüler ile d kullanılmıştır. Aşağıda verilen örnekler ve cümlelerden anlaşılaacağı üzere

Kaşgarlı'nın (2013: 31) bahsettiği ses değişiminin sonuca ulaşmadığı açık bir şekilde görülmektedir.

dutdılar 'tuttular'

anlar yüzlerini maşrika dutdılar 'onlar yüzlerini doğuya tuttular.' 299a/16

tağda 'dağda'

bu tağda iki ferzendim vardur 'bu dağda iki oğlum vardır.' 330b/14-15

țamar 'damlar'

șandım ƙan țamar 'kan damlıyor sandım' 206a/2

toğradılar 'doğradılar' 260a/20

toğub 'doğup' 264a/17

toğısındın 'doğusundan' 300a/17

toğrı 'doğru' 277a/4

țoydılar 'doydular' 237a/21

ditreyerek 'titreyerek' 280a/26

toğuz 'dokuz' 316a/24

toğundı 'dokundu' 318b/19

dilkü 'tilki' 233a/8

südleri 'sütleri' 338a/18

țoldı 'doldu' 338a/23

toğradılar 'doğradılar' 260a/20

toğsan 'doksan' 346a/15

depe 'tepe' 179a/4

dükenmemiș 'tükenmemiș' 237a/23

țolu 'dolu' 255a/11

țayak 'dayanak' 271b/13

țayanub 'yaslanıp' 286a/12

3.2.1.4. k/g Değişimi

Arap alfabesinde Türkçede bulunan bazı seslerin bulunmaması, bu alfabe ile yazılan Türkçe metinlerin değerlendirmesinde zorluk yaratmaktadır. k/g sesleri genelde aynı işaret ile gösterildikleri için nasıl okunmaları gerektiği konusunda bir netlik bulunmamaktadır. Korkmaz, Kaşgarlı Mahmud'un bu fonetik değişim (k/g) ile ilgili bilgi vermeme gerekçesi olarak bu değişimin XI. yüzyılda başlamamasını göstermiş

bunun yanı sıra Arap yazısının bu konudaki yetersizliğini de vurgulamıştır (1972: 3-19). Metinde keskin çizgilerle bu ünsüzleri ayıran bir işaret olmaması gerekçesi ile okunmuş metnimize sadık kalınmış ve bu okunuşlar incelemede esas alınmıştır.

körmedi ‘görmedi’ 192a/28

körüb ‘görüp’ 232b/6

gerpiuç ‘kerpiç’ 177b/4

kerek ‘gerek’ 188a/23

3.2.1.5. c/ç Değişimi

Metnimizde bu ünsüzlerin günümüz Türkçesine yakın bir yazımı olduğu gözlemlenmiştir. Sadalılaşma sonucu /ç/ sesinin /c/ sesine dönüştüğü örnekler bulunmaktadır ki bu doğrudan yazım özelliği olarak gösterilememektedir. Yabancı asıllı kelimelerin de sondaki /c/ sesini muhafaza ettiği örnekler bulunmaktadır.

kılıc ‘kılıç’ 205a/14

üç ‘üç’ 308a/4

geç ‘geç’ 236b/10

göç ‘göç’ 235b/27

3.2.1.6. k/h,ğ Değişimi

Bugün h ile telaffuz edilip yazılan bazı kelimelerin Türkçenin tarihî dönemlerinde kalın sıradan k ile gösterildiği görülmektedir. Bir kelimenin ikili yazımı ile karşılaştığımız metnimizde k/h değişime örnek olarak şunlar gösterilebilir.

kağı ‘hangi’

kağı cānib manşūr ve muzaffer olur... ‘hangi taraf galip olur...’ 194b/17

kağıñuz ‘hanginiz’

kağıñuz qarābet yüzünden aña qaribsiz? ‘hanginiz akrabalık için ona yakınsınız?’ 251a/21-22

kanı ‘hani, nerede’

Ebū Bekr şordu ki: Zamilē kanı? ‘Ebu Bekir sordu: Zamilē Nerede?’ 302a/18

kankı ‘hangi’

kankı şahābedür ve ne sözdür ‘hangi sahabedir ve ne sözdür.’ 227a/9

yırahını ‘uzağını’

yırahını giymek istediler. ‘uzakta olanı giymek istediler’ 324a/10

3.2.1.7. d/y Değişimi

Eski Türkçe d’li olan bazı şekillerin Batı Türkçesinde y olduğu görülmektedir. Metnimizde bulunan örnekleri şu şekildedir:

ayru < adrıg ‘ayrı’ 327b/1

iyi < edgü 277a/4

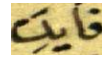
kaıgunuñ < kadgu ‘kaygının’ 328a/3

3.2.1.8. Hemze ‘ء’> y ‘ی’ Değişimi

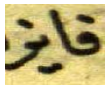
Arapça kaynaklı bazı sözcüklerde, hemzeli şekillerin yerine metnimizde y’li şekillerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkçede olmayan hemze yerine y’nin kullanılması bir Türkçeleştirme eğilimi olarak görülebilir. Nitekim Baran da bu durumu *Türkçeleştirme Örnekleri* başlığı altında ele almıştır (2011: 34). Metnimizde hemze, y değişimi görülen bazı örnekler şu şekildedir:

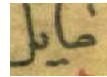
acayib 327b/15

fāyide ‘fayda’ 216b/21

fāyız 267a/1

māyil ‘meyl eden’ 317a/7

3.2.2. Ünsüz Benzeşmeleri

Kök ve eklerde bulunan ünsüzlerin sada olarak benzeşmesinden söz edilememektedir (Özkan, 2013: 109; Gülsevin, Boz, 2013: 42; Şahin, 2015: 44). Bunun sebebi sadalı

ünsüz ile başlayan eklerin kalıp yazımıdır. Bu eklerin ilk ünsüzü, her ünsüzden sonra aynı kaldığı için bu ses hadisesi gerçekleşmemektedir.

3.2.3. Sadalılaşma

Tonlulaşma, ötümlüleşme veya yumuşama da denilen bu fonetik olayın yukarıda bahsedilen kalıp yazılışlı eklerden dolayı yoğun olduğu görülmektedir. Batı Türkçesinin karakteristik özelliklerinden kabul edilen başta ve sonda sadalılaşan sesler de bu olayın yoğunluğunu arttırmaktadır. İç seslerde de sadalılaşma hadisesi sıklıkla görülür. Türkçe, genelde kelime ve eklerin sonundaki sadalı ünsüzleri barındırmaz. Bu yüzden sondaki b,c,d,g sesleri; p,ç,t,k ye dönüşür. Metinde bu ses olayının görüldüğü örneklerden bazıları şunlardır:

giderdi < git+er 241a/1

dutduğum ‘tuttuğum’ 249a/20

dördüncü ‘dörtüncü’ 330b/25

ağarmışdı <ak+ar ‘beyazlamıştı’ 338a/25

3.2.4. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi; başta, ortada veya sonda bir ünsüz türemesidir. Eklenen ses, zamanla kalıcı hale gelebilmektedir. Bugün bir pronominallık kalıntısı olan n sesini taşıyan işaret zamirinin o dönem zamir+ek kalıbında zamir n’si olmadan kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. Vurgu amaçlı da ünsüz türemesine rastlanılan örnekler bulunmaktadır. *ur-/vur-* fiillerinde olduğu gibi ikili şekilleri de bir arada görmek mümkündür. Ayrıca ünlü harf ile başlayan kelimelerde başta bir protez ünsüz de görülmektedir.

bunca <bu+(n)ca ‘bunca’ 347b/11

anda <a+(n)da ‘orada, o zaman’ 176b/19

tepeleyici ‘tepele- (y) ici 258b/26

söyleyici <söz+le-(y)ici 310 a/20

issi <idisi ‘sahibi’ 293a/25

vurur < ur-ur 219a/24

urdılar ‘vurdular’ 334a/9

ıssıdan <ıssı<ıssı ‘ıssıdan’

yıracı ‘ırak-uzak’ 279b/16

olar ‘onlar’ 318b/11

3.2.5. Ünsüz Düşmesi

Türkçenin tarihî seyrinde bazı yapılarda ünsüzlerin düştüğü görülmektedir. Örneğin Eski Anadolu Türkçesinde iç hecenin başında ve son ses durumunda olan ‘g’ seslerinin düştüğü görülür. Bunun dışında da kelimelerin muhtelif yerlerindeki bazı seslerin düştüğü aşağıdaki örneklerde belirtildiği üzere görülmektedir. Metnimizdeki görülen geçiş dönemi özellikleri bu ses olayı için de geçerlidir. Yani bir yapının ikili şekillerini görmek mümkündür. *Ol-/bol-* meselesinde metnimizin iki şekli de aldığı tespit edilmiştir.

oldı <bol ‘oldu’ 181a/4

boldılar ‘oldular’ 281b/7

birle ‘ile’ 194a/13

ile <birle ‘ile-birlikte’ 338a/23

gelürdim <kel-tür ‘getirdim’ 338a/17
285b/20

kamumuz <kamu<kamag ‘hepimiz’

kıyu <kuduğ 323b/11

oturdı <ol-tur-dı ‘oturdu’ 184a/24

beklediler <berk+le-di 218b/25

ırağdan <yırağ ‘uzakdan’ 341a/25

diri <tir-ig 291b/24

kapuyı <kapu<kapug ‘kapıyı’ 320b/23

yalan <yalgan 342a/9

yukarı <yokgaru 228a/26

ayru <adıg ‘ayrı’ 327b/1

uluları <ullug+ları ‘büyükleri 190a/2

3.2.6. Benzer Hece Düşmesi

Türkçede ses açısından benzer yapılardan birisinin düşürülerek teke indirgendliği görülmektedir. Özellikle bildirme kip eki -dUr ve şimdiki zaman eki -(I)yor eklerinde bu durum görülür. Ancak incelediğimiz metinde ikili şekille karşılaşmak mümkündür. Yani -dUr/-dUrUr, -yor/-yorur şekilleri bir arada kullanılmıştır. Bu da metnimizde bir dilsel geçiş özelliği olma evresini gösterir. Şimdiki zaman ekinin -yorur formu tek bir fille çekimlendiği görüldüğü için yorır>yor değişiminin büyük oranda tamamlandığı söylenebilir. -dUrUr ekinin -yorır’a göre daha işlek bir

kullanımı bulunmaktadır. Bunun dönüşüm evresinin nispeten yorur'dan daha eski olduğunu söylemek mümkündür. -dUrUr ekinin isim ve isim soylu sözcükler ile fiiller ve bunların çekimlenmiş haline geldiği görülmektedir.

Benzer hecelerin düştüğü örnekler:

sönüyor <sönüyorır 236a/17

koyduruyor <koyduruyorur 236b/14

idiyorlar <idiyorurlar 'ediyorlar' 261a/3

vardur <vardurur 'vardır' 261a/9

yazılmışdur <yazılmışdurur 'yazılmıştır' 261b/16

hatunumdur <hatunumdurur 'eşimdir' 260b/17

necât yokdur <necât yokdurur 'kurtuluş yoktur' 256a/21

şimden <'şimdi+den' 249b/25

Benzer hecelerin korunduğu örnekler:

geliyorur 'geliyor' 215b/2

yāranuñdurur 'dostlarıdır' 310b/17

geliyorurlar 'geliyorlar' 183b/1

ol durur 'odur' 253a/20

olmuş durur 'olmuştur' 256a/23

cennetde dururlar 'cennettedirler' 215b/21

muntazır dururlar 'bekliyorlar' 256a/19

3.2.7. Metatez

Göçüşme olarak da adlandırılan metatez bir kelime içinde geçen iki ünsüz sesin yer değiştirmesine verilen isimdir. Metnimizde *m,l* seslerinin yer değiştirmesi sureti ile bir kelimedede metatez olduğu tespit edilmiştir.

çölmegi 'çömleği'

ben varmayınca çölmegi indürmesün 'ben varmadan çömleği bırakmasın.' 237a/13

3.2.8. Yazımı Kalıplaşan Ekler

Birtakım eklerin kalıp yazımından dolayı ünsüz benzeşmesinin gerçekleşmediği bilinmektedir. Eklere bakıldığında tonsuz ünsüz ile başlayanların benzeşmeye aykırılık gösterdiği görülmektedir. Bunlardan en işlek olanları: Bulunma hâl eki (+dA), ayrılma hâl eki (+dAn, +dIn), 3. teklik ve çokluk şahıslar için bildirme eki (+dUr, +dUrUr, +dUrAr) görülen geçmiş zaman eki (-dI), partisip eki (-dUk) ve ettirgenik ekinin (-dUr) kalıp yazımdan dolayı benzeşmediği görülür. Aşağıda verilen birkaç örnekte bu eklerin benzeşmediği görülecektir.

darlıkda ‘darlıkta’ 191b/17

ırağdan ‘uzaktan’ 205a/5

olmuş durur ‘olmuştur’ 256a/23

koğdurdı ‘kopturdu’ 206a/11

tutdı ‘tuttu’ 267a/6

yokdur ‘yoktur’ 269a/20

4. ŞEKİL BİLGİSİ

4.1. İSİM

4.1.1. Çokluk Eki

Çokluk eki sözcüğün niceliği hakkında bilgi verir. Herhangi bir ek almadan çokluk bildiriliyorsa orada topluluk isimlerinden bahsetmek mümkündür. Türkçenin neredeyse tüm devir ve lehçelerinde olduğu gibi bizim metnimizde de en sık kullanılan çokluk eki +lAr dır. Bunun dışında arkaik olarak varlığını sürdüren +t, +An, +z örnekleri de mevcuttur. +t ekinin Moğolca çokluk eki ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Tekin, 2016: 97). Söz konusu ek Moğolcada özellikle ünlü ile biten kelimelerden sonra +d şeklinde gözükmetedir (Poppe, 2016: 99). Biz, *kanat* örneğinde görüldüğü üzere Türkçede t şeklinde olmasını Türkçenin sonda tonlu ünsüz barındırmaktan kaçınma özelliğine bağlıyoruz. +lAr dışında kalan eklerin çokluk işlevi unutulduğu için bazı örneklerde ek yığılması olayı ile karşılaşılmalıdır. Sayı sözlerinden sonra gelen kelimelerde çokluk eki kullanmama kuralı metnimizde bazen istisnai durum göstermiştir. Metinde geçen Arapça-Farsça kelimeler o dillerin çokluk yapma kurallarına göre çekimlenmiştir. Bu dillerden gelen kelimelerin türkçe ekler ile birleştiği de olmuştur. Çokluk ifade eden işaret zamirleri de bu, şu, o kelimelerine +lAr ekinin getirilmesi ile yapılır.

biz ‘birinci çokluk şahıs zamiri’ 220b/21 *siz* ‘ikinci çokluk şahıs zamiri’ 197b/4

göz ‘görme organı ’ 258b/6

diz ‘kaval, badır ve uyluk kemiklerinin birleşme noktaları’ 265a/7

kanat <kana ‘tüy’ Moğolca. kana+t ‘uçmaya yarayan tüy topluluğu’

Hak Te ‘ālā iki eline ‘aviz-i yakut sürhden iki kanat kerāmet itdi ‘Hak Teala iki eline kırmızı yakutdan iki kanat verdi.’ 267b/17-18

oğlan <oğul+an ‘oğullar’ 238b/9

gālib olursañuz avrat ve oğlan bulunur didi. 238b/9

‘avratları, oğlanları³ cem ‘ oldılar. ‘kadınları ve oğlanları toplandı.’ 238b/16

yigitler <yig+(i)t<yig+(i)d 193b/12

üç nefer yigitler meydana girdiler. ‘üç yiğit asker meydana girdiler.’ 193b/12

hastalar <hasta+lar

ol hastalara teraḥḥum buyurup ‘o hastalara merhamet edip...’ 178b/13

Müslümanlar <Müslüman+lar

Müslümānlar ca‘mi‘ ve cemā‘at iḳāmetinde ‘Müslümanlar cami ve cemaat ikametinde...’ 179a/23

develere <deve+ler+e

develere şu virürlerdi ‘develere su verirlerdi.’ 325a/12

anlar <a+(n)lar

şimdi anlar intizārdadur ‘şimdi onlar bekliyordur.’ 331a/3

bunlar <bu+(n)lar

bunlar mürāca‘at itdikleri gibi ‘bunlar başvurdukları gibi...’ 187b/12

4.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, Türkçenin en az değişime uğrayan eklerindendir. Eklerin kendileri neredeyse sürekli aynı kalırken, yardımcı ünlüleri bazen değişmiştir. Bunda ünlü uyumları ve imladaki kalıp yazımların etkisi olduğu söylenebilir. Metnimizdeki iyelik kullanımlarına baktığımızda da bu etkinin yansımasını görmek mümkündür. Şimdi sırasıyla şahıslar itibarı ile iyelik eklerini inceleyeceğiz.

4.1.2.1. 1. Teklik Şahıs: +m

Bu ek birinci teklik şahısın sahip durumunda olduğu yapılar kurar. ‘+m’ ekin asıl halidir. Eklendiği kelimenin ünlü ile yahut ünsüz ile bitme durumuna göre yardımcı ses aldığı görülür. Bugünkünden farklı olarak ekin yardımcı ünlüsünün yuvarlaklaşma temayülü göstermesidir. Ancak düz ünlülü olduğu örneklerde de bu temayül bulunmamaktadır.

māderim <mader+(i)m ‘annem’ 177a/18
yer’ 179a/14

hicretgāhım <(ı)m ‘göç ettiğim

rızamda <rıza+m+da 184a/17

tövbem <tövbe+m 238b/23

aşhābum <(u)m ‘sahabelerim’ 247a/8

birāderüm <(ü)m ‘erkek kardeşim’

4.1.2.2. 2. Teklik Şahıs: +ñ

İkinci tekil kişi için sahiplik anlamı ‘+n’ eki ile sağlanır. Ancak bu ekin de bugüne göre farklılaşan yönleri bulunmaktadır. Bu farklılık birinci tekil kişi de olduğu üzere yuvarlaklaşma eğilimi ve ekin nazal olarak yazılmasıdır. Yani ‘+n’ diye gösterdiğimiz ek metinde ‘+ñ’ şeklinde geçer. Yukarıda bahsedilen sebeplerden olan yuvarlaklaşma, yardımcı vokal üzerinde olurken nazallaşma hadisesi ek üzerinde gerçekleşir.

atañ <ata+n ‘baban’

benüm ile atañ ortasında... ‘benimle senin baban arasında...’ 234a/1

hāneñe <hāne+ñ+e ‘evine’

hāneñe var gör ‘kendi evine git gör.’ 236b/23

hatunuñ <(u)ñ ‘eşin-karın’

senüñ hatunuñ dahı ‘senin eşin de...’ 296a/25

kavmüñ <kavm+(ü)n ‘kavmin’

senüñ ve kavmüñ ‘senin ve (senin) kavmin’ 179a/18

işin <iş+(i)n

anuñla ne işin var? ‘(senin) onunla ne işin var?’ 196a/11

ayağıñdan <ayak+(i)ñ

sen eññ-yı şalavatda ayağıñdan ‘sen namaz anında ayağından...’ 229a/7

4.1.2.3. 3. Teklik Şahıs: +I/+sI/+sU

Ek, Eski Anadolu Türkçesinde genelde +I/+sI şeklinde görülmektedir. Ancak yer yer sondaki ünlünün yuvarlaklaştığı örnekler de (+sU) görülmektedir. Bu yuvarlaklaşma bize, fonetik hadisenin başlangıç evresinde olabileceği bilgisini vermektedir.

ağzına <ağız+i(n)a 305a/15

atası <ata+sı ‘babası’ 197b/7

adı <ad+ı ‘ismi’ 198a/9
293b/21

bāzūsuna <bāzū+su+(n)a ‘pazısına’

saçını <saç+i+(n)ı 206a/10

yüzine <yüz+i(n)+e ‘yüzüne’ 301b/25

4.1.2.4. 1. Çokluk Şahıs: +(I)mIz/+(U)mUz

Eski Anadolu Türkçesinde 1. çokluk şahıs iyelik eki +(U)mUz şeklindedir. Çeşitli özellikler açısından bir dilbilgisel dönüşüm içerisinde olduğu anlaşılan metnimizde +(U)mUz şeklinin yanında +(I)mIz şeklinin de kullanıldığı görülmektedir. Ekin düzlük-yuvarlaklık uyumu açısından kesin bir uyumu ya da uyumsuzluğundan söz etmek mümkün değildir.

selāmumuzu ‘selamımızı’ 222b/7

sözlerümüz ‘sözlerimiz’ 213b/24

ömrümüzde 253a/25

söyledüğimiz ‘söylediğimiz’ 261b/4

karındaşımız ‘kardeşimiz’ 326b/14

solumuzdan 265b/12

4.1.2.5. 2. Çokluk Şahıs: (I)ñIz /+(U)ñUz

Bu ek de 1. çokluk şahıs eki gibi Eski Anadolu Türkçesinin çizgisinin dışına çıkabilmektedir. Yani Eski Anadolu Türkçesinde +(U)ñUz şeklinde olan ek metnimizde (I)ñIz şekli ile görülebilmektedir.

karındaşuñuza ‘kardeşinize’ 181a/17

malumuñuzdur ‘biliyorsunuz’ 235a/18

emmüñüz ‘amcanız’ 264a/18

özrüñüze ‘kabahatinize’ 255b/22

kuvvetiñiz 233a/11

kanķıñız ‘hanginiz’ 196a/21

4.1.2.6. 3. Çokluk Şahıs:

3. çokluk şahıs eki +IArI’dır

divarlarını ‘duvarlarını’ 177b/20

göñüllerin ‘gönüllerini’ 199a/4

hatunlarından ‘eşlerinden’ 229a/13

köşklerini 231a/25

atları 232a/18

bedenlerinde 233b/6

4.1.2.7. İyelik Eki Yığılması

Ek yığılması; bir ekin zamanla işlevinin unutulması sonucu aynı işlevde kullanılan bir ek ile birlikte kullanılması sonucu ortaya çıkar. İyelik eklerinde 3.teklik ve 3.çokluk şahıslar böyle bir yığılmaya müsait yapıdadır.

birisi <bir+i+si⁴ 333b/12

*kimisi*⁵ <kim+i+si 269b/6

4.1.3. İsim Tamlaması

“İki veya daha çok ismin sahiplik, tahsis, tür, cins vb. nitelikleri belirtmek üzere özel bir biçimde birleşmesinden oluşan kelime grubuna isim tamlaması denir” (Özkan,

⁴ Hem +i hem de +si eki iyelik ekidir.

⁵ Aynı kelimenin ek yığılması olmamış hali de kullanılmıştır. Bk. *kimini* 200a/20. Kimini şeklinde kullanımı doğru iken bugün de olmak üzere “kimisini” şeklinde bir galatın daha sık kullanıldığını görmekteyiz.

2009: 175). Açıklamadan anlaşıldığı üzere en az iki isim ve bunlar arasında bir ilişki isim tamlamasının asgari şartıdır. İsim tamlaması kendi içinde: Belirtili, belirtisiz ve takısız olmak üzere üç başlık altında incelenir.

4.1.3.1. Belirtili İsim Tamlaması

Korkmaz bu tamlama için şu açıklamayı yapmaktadır: “*Tamlayanı ilgi durumu eki almış bir ad veya zamir, tamlananı teklik 3. Şahıs iyelik eki almış olan, dolayısıyla belirti eki taşıyan ve tamlayanla tamlanan arasında şahıs bakımından uygunluk ve geçici anlam bağı bulunan ad tamlaması*” (2017: 89). Açıklamadan anlaşıldığı üzere ilgi ve iyelik bağı ile bağlanmış iki ismin oluşturduğu tamlamaya denir. Bu bağın ekler ile doğrudan gösterilmesi gerekmektedir.

4.1.3.1.1. Doğrudan tamlayan ve tamlananın verildiği yapılar

ebū'l-Ḥuḳayḳ'ın kılıcını ‘Ebu'l-Hukayk’ın kılıcını’ 224a/17

ṣadırlarınıñ direklerini şaydılar. ‘çadırlarının direklerini saydılar.’ 235b/25

düşmanlarınıñ müdebbiridir ‘düşmanların tedbirli olanıdır’ 306a/4

müşriklerüñ atları ‘inanmayanların atları’ 232a/18

saādet-mendlerüñ ruḫlarıñā ‘saadetli insanların ruhlarına’ 219a/12

sizüñ ḳatñuzda ‘sizin huzurunuzda’ 191b/14

senüñ ḳatliñe ‘senin katline’ 197a/6

şāḫüñ ḫavālisine ‘şaha bağlı olanlar topluluğu’ 217b/5

yehūduñ ḳanları ‘Yahudilerin kanları’ 259b/20

4.1.3.1.2. Tamlayan ve tamlanan arasına başka bir unsur girebilir

anuñ nā-mülāyim ḫareketinden incinmişler-idi. ‘onun mülayim olmayan hareketinden incinmişlerdi.’ 265a/8

anuñ hareme *hürmetini* şakla. ‘onun hareme hürmetini sakla’ 268b/7

aşhābıñ nāle ve *efğānını* ‘sahabelerin inlemeleri ve feryatları’ 311b/12

h”āce-yi kâinatıñ, şallallāhu ‘aleyhi ve sellem, *halleri* ‘kainatın hocası, sav. halleri’ 217b/17

hişāruñ demürden *kapusına* ‘hisarın demirden kapısına’ 259a/9

Kureys’üñ iki *casusları*⁶ ‘Kureys’in iki casusu’ 241b/1

şeytānuñ baña hergiz *hükmü* yokdur. ‘şeytanın ona asla hükmü yoktur’ 311a/12

şühedānuñ rif‘at *halleri* ‘şehitlerin yüksek halleri’ 219a/11

‘*ulemānuñ* bu hıuşuşda *ihtilāfları* vardur. ‘alimlerin bu konuda farklı görüşü vardır’ 298b/11-12

ziyānuñ asla *mertebeşi* yoğ-idi. ‘ışığın asla mertebesi yoktu.’ 324b/20

4.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

“Birinci unsurda ilgi hali eki bulunmayan isim tamlaması, belirtisiz isim tamlamasıdır” (Karahan, 2007: 44). İlgi eki yerine birinci unsur herhangi bir çekim eki almış olabilir. Aynı şekilde ilk unsurun eksiz olması da son derece doğaldır.

‘*Arab müşrikleri* ‘Arap müşrikleri’ 262b/15

cennet yüzün görmezler ve *koğusun dahı* işitmezler. ‘cennetin yüzünü görmezler kokusunu da işitmezler.’ 294b/17

et pāresine tokundı ‘et parçasına dokundu’ 340b/15

eṭrāf pādişahlarından altı *melūke nāme* yazdılar. ‘etraftaki padişahlar altı melike mektup yazdılar. 250a/19

hurmā ağaçlarını 204b/7

⁶ Sayı sözlerinden sonra çokluk eki gelmesi Türkçe için istisnai bir durumdur.

kıyāmet ‘alāmetlerinden 178a/15

*Kureyş uluları*yla ‘Kureyş’in büyükleri ile’ 346a/5

*şenbih gicesi*⁷ ‘Pazar gecesi’ 225a/14

yay köşesin şahīḥ gözine kodum ‘yayın köşesini asıl gözüne koydum.’ 241a/26

4.1.3.3. Eksiz İsim Tamlaması

Bu tamlama, tamlayan ve tamlanan unsurun ek almadığı isim tamlaması türüdür. İki unsur arasında bir ilişki olmasına rağmen bu ilgi veya iyelik bağı ile doğrudan bağlanmaz. Metinde örneği çok azdır.

kız mü ‘minlere 210a/2

evvel gün ‘evvelki gün’ 220b/25

dün gice 344a/22

4.1.4. İsim Çekimi

4.1.4.1. İlgi Hâli Eki

Karaağaç ilgi hâl ekini açıklarken; aralarında ilişki olan iki adın bu ek ile bağlandığını belirtmektedir (2013: 494). Genelde isim+ilgi/isim+iyelik yapı ve sıralamasında ilgi eki ilk ismin, sahiplik (iyelik) bildiren yapı ile olan ilgi bağı kurar. Kaynaklarda tamlama yapılarındaki görevinden dolayı *tamlayan eki* olarak da geçer. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ilgi hâli eki +(n)Uñ şeklindedir. Ancak bizim metnimizde +(n)Uñ şeklinin yanında +(n)İñ şeklinin de kullanıldığı görülmektedir. Bu, ilgi eki için düzleşmenin başlamış olduğunun göstergesi sayılabilir. İlgi eki ünlü ile biten kelimelere +nUñ-+nİñ, ünsüz ile biten kelimelere +Uñ-+İñ-+ şeklinde gelmektedir. 1. teklik ve 1.çokluk şahıslarda +Im,+Um şeklinde

⁷ Bu tarz yapılar Türkçe için normalleşmiştir. Cuma gecesi, Salı gecesi, Kadir gecesi gibi.

görülse de asıl şekli n’lidir. İlerleyici benzeşme yoluyla 1.teklik ve çokluk şahıslarda m’li şekil türemiştir.

andan şöñra ħanenüñ ħapusın açdılar. ‘sonra evin kapısını açtılar.’ 274b/22

benüm ħanum ‘benim kanım’ 234a/2

bizüm solumuzdan 265b/12

benim nefsim 289b/3

bizim Peygamberimiz 330a/16

Büreyde anlaruñ içine vardı. ‘Büreyde onların yanına gitti.’ 225b/15

dostlarınuñ gönüllerini ateş-i firāķa yakmışdur ‘dostlarının gönlünü ayrılık ateşi ile yakmıştır.’ 319b/10

her iki kimesneniñ bir develeri vardı ‘ikisinin birer devesi vardı’ 186a/11

Me ‘müne anasınıñ kız ħarındaşı idi. ‘Memüne annesinin kız kardeşiydi’ 207b/4

ol şāħuñ ħavālisine müctemi ‘oldılar. ‘Şah havailisinin etrafına toplandılar.’ 217b/5

senüñ fikrüñe irüşen bizüm ħaṭrum[uz]a gelmez ‘Senin aklına gelen şey bize gelmez.’ 248b/5

zaiḫler ile ħavmiñ fārisleri bir midür? ‘zayıflar ile Farslar bir midir?’ 198a/7

4.1.4.2. Yönelme Hāli Eki

Ek metnimizde +(y)A’lı örnekler ile karşılanmıştır. Çok seyrek olarak a’ nın ön formu kabul edilen +gA eki ile de karşılaşmıştır. Ancak bu ek metnin genelinde kullanılmayıp sadece iki örnekte görülmüştür.

birge ‘bire’ 245a/22

ikige ‘ikiye’ 245a/22

bize 190b/4

baña 195a/24

ħendeķ içine 212b/11

Mekke’ye 205b/4

itmege <itmek+e 272a/27

olmağa 295a/12

kaçmağa <kaçmak+a 211b/7

kesmege 230b/20

4.1.4.3. Bulunma Hâli Eki

Eski Türkçeden bugüne +dA şeklini muhafaza etmiştir. Bizim metnimizde de +dA eki bulunma durumu için kullanılmıştır. Nöbetleşme hadisesi ile başka eklerin fonksiyonu ile de kullanılabilmiştir.

yirde ‘yerde’ 177a/9

elümde ‘elimde’ 177b/7

rivāyetde 196b/14

ol halde ‘o halde’ 218a/17

sancağında 233b/4

yırakda ‘uzakta’ 255b/23

anda ‘orada’ 275a/12

4.1.4.4. Ayrılma Hâli Eki

Ayrılma hâl eki Eski Türkçe döneminde çoğu zaman bulunma hâl eki +dA ile karşılanırken sonrasında +dAn ve +dIn ekleri ile karşılanmaya başlanmıştır. +dIn şekli *karakteristik değildir. Çok seyrek görülür genellikle ön kelimesi ve bazı edatlar ile sınırlıdır*” (Gülsevin; Boz, 2013: 57). Ancak TMN’ye bakıldığında bu ekin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu yoğun kullanımın kesin sebebi bilinmemektedir.

andan ‘sonra’ <a(n)dan 177b/22

kapudan ‘kapıdan’ 177b/17

toprakdan ‘topraktan imal edilen’ 184a/2

yüzünden 232a/14

şimden ‘şimdiden’ 249b/25

sizden evlā ‘sizden iyi’ 251b/25

memleketimizdin ‘memleketimizden’ 264a/11

çokluğundın ‘fazlalığından’ 267a/4

otağındın ‘çadırından’ 292b/24

andın iyisi ‘ondan iyisi’ 299b/10

bizdin ‘bizden’ 299b/19

öñdin ‘önce’ 313b/25

andın yigdür ‘ondan iyidir.’ 300a/18

zevcindin ‘eşinden’

4.1.4.5. Belirtme Hâli Eki: +(y)I, +nI, +n

Yükleme ve akuzatif gibi isimler ile de adlandırılan bu hal işin doğrudan tatbik edildiğini ifade etmede kullanılır. Doğrudan işten etkilenen şeyi gösteren haldir. Öge olarak belirtili nesne, kelime grubu olarak da belirtme grubu yapar. Eski Anadolu Türkçesi belirtme durum eki açısından zenginlik gösterir. Bugün nI, (y)I ile kurulan bu yapı metnimizde (y)I, nI, ve n ile gösterilmiştir.

4.1.4.5.1. +(y)I

Ünlü ve ünsüz ile biten Türkçe ve yabancı kelimelerde genelde belirtme durumu (y)I ile gösterilir. 1. ve 2. teklik şahıs zamirlerinde belirtme durumu bu ek ile gösterilir. Ancak bu zamirlerin bi(n) ve si(n)'e götürüldüğünde durumun farklı olduğu görülecektir.

buyurdu: Kapuyı aç ‘buyurdu: Kapıyı aç.’ 182b/4

deveyi yirinden kalduralar ‘deveyi yerinden kaldıralar.’ 230a/9

ol nāmeyi aldı ‘o mektubu aldı’ 254a/1

güyā seni görürüm ‘sanki seni görüyorum.’ 299b/24

namāzdan döndiler, beni gördiler ‘namazdan dönünce beni gördüler.’ 340a/20

yiye turduğu hurmayı bıraktı ‘yiyedurduğu hurmayı bıraktı.’ 193b/1

4.1.4.5.2. +nI

Ünlü ile biten zamirlerden sonra belirtme durumu genelde bu ek ile gösterilir.

anı ‘onu’ 246a/12

bunı ‘bunu’ 183a/3

4.1.4.5.3. +n

Kullanımı +nI ile benzerlik göstermektedir. +nI ile farklılaşan yönü kendisinden önce gelen ünlüyü yuvarlaklaştırma eğilimi göstermesidir. Aynı kelimenin farklı belirtme durumu eki ile belirtildiği örnekler de bulunmaktadır.

mübārek pirāhenelerün ‘mübarek gömleklerini’ 298a/25

...bildiler dükkānların *kapadılar*. ‘dükkanlarını’ 310a/3

mübārek gözlerin *yumdular* ‘mübarek gözlerini yumdular.’ 311a/20-21

Ebū Süfyan eyitdi: Niye geldigün ‘Ebu Süfyan niye geldiğini söyledi’ 230a/13-14

intikām alınduğın *görem didi*. ‘intikam alındığını göreyim dedi’ 236b/17

hayır ne cānibde idüğün ‘hayrın ne tarafta olduğunu’ 266b/7

kapu halkasın *urdu* ‘kapı halkasını vurdu’ 231b/10

yāran cenāzesin *kaldurdılar* ‘dostlar cenazesini kaldırdılar.’ 240a/24

kol etin *ve şāne etin* *severlerdi* ‘kol ve şane etini severlerdi.’ 260a/18

şemşir ile başın *keserem didi*. ‘kılıç ile başını keserim dedi.’ 314b/20

4.1.4.6. Vasıta Eki: +(I)n

Vasıta eki Eski Anadolu Türkçesi’nde görünüş açısından çeşitlilik arz etmektedir. ‘ile’ edatı ve bunun ekleşmiş veya ekleşme temayülü gösteren formları temelde vasıta ekini oluşturmaktadırlar. Bunlar dışında seyrek de olsa +n eki kullanılmıştır.

4.1.4.6.1. +(I)n

Bu ekin kullanışı çok yoğun değildir. Belli başlı kelimeler ile kalıp kullanıma girmiş ve arkaik öge olarak varlığını bazı yapılarda korumuştur. Zarf olarak kullanılan kelimeler türetir genelde. Metnimizde aşağıdaki örnekte kullanıldığı görülmüştür.

içerüye kimesne kıoma ki nūr-ı dīde-yi hāce günin, yā'ni Hüseyin mütevellid oldı.
'Hocanın gözünün nurunun gününde yani Hz. Hüseyin'in doğduğu günde içeriye kimseyi koyma' 224a/24

4.1.4.7. Eşitlik Eki: +cA

Ekvatif olarak da adlandırılan eşitlik hâli +cA eki ile sağlanır. Genelde eşitlik, benzerlik, gibilik anlamı katan ekin bunlar dışında anlamlar kattığı da görülür. Bazı örneklerde çekim eki olan eşitlik ekinin yapım eki fonksiyonu üstlendiği görülür. Belli yapılar ile birleştğinde edat görevi de üstlenebilmektedir. Diğer hal ekleri ile aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. +cA ekinin 'Ok' pekiştirme edatı ile birleşmesinden +cAk türevi ortaya çıkar ve bu yapı da eklendiği kelimelere sevgi, küçültme zaman gibi anlamlar katar. +cA eki sıfat fiiller ile birleştğinde zarf fiil türetmeye son derece yatkın bir ektir. Aynı kelimeye +cA ve +çA şeklinin eklendiği örnekler ile karşılaşmak mümkündür. Diğer hal ekleri ile mukayese edildiğinde eşitlik hali ekinin daha zengin fonksiyonlara sahip olduğu görülür.

bunca 'bu kadar' 180b/5

ardınca 'ardından' 194b/23

nicedür < 'nasıldır' 178b/3

niçe 'nice' 254a/24

öglerince 'akıllarınca' 191b/20

iyüce 'iyice'

4.1.5. İsim Yapım Ekleri

4.1.5.1. İsimden İsim Yapan Ekler

4.1.5.1.1. +An

Bu ek isimden seyrek olarak isim türetmeye yarar. Genelde kalıplaşmış birkaç kelimeye görülür. Metnimizde şu örneklerde kullanılmıştır.

eren< er+en ‘erler’

oğlanlarıñuzu <oğul+an 238b/8

erenlerden 184b/7

erenleri 240b/6

4.1.5.1.2. +cA

Bu ek aslında çekim eki olmakla birlikte bazı kalıp kelimelerde yapım eki görevinde kullanılır.

ardınca ‘ardından’ 194b/23

muktezasınca ‘gereğince’ 265b/5

4.1.5.1.3 +cI

Bir işi yapanı gösteren ektir. “*En eski ve esas işleyişi adlardan kılıcı adı yapan*” ek olarak açıklanır (Banguoğlu, 2015: 162). Banguoğlu’nun da işaret ettiği üzere Türk dilinin en eski eklerinden biri olan bu ekler meslek ve iş ilgisi anlamı katar.

kapucı ‘kapıcı’ 206b/3

otuncı ‘oduncu’ 271a/15

elçiler 225b/7

etmekçi ‘ekmekçi’ 296a/16

4.1.5.1.4. +cAk

Bu ek, +cA ekinin ‘ok’ pekiştirme edatı ile bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2014: 124). Temelde küçültme anlamı ile birlikte sevgi ve merhamet anlamı da taşır.

tizcek ‘hızlıca’ 240b/6

güncek 184a/5

4.1.5.1.5. +DAsI:

“*Zaman bildiren isimlerin üstüne gelerek zarf yapmıştır*” (Gülsevin, 2011: 116). Kullanım alanı oldukça dar olan eklerden birisidir. İncelediğimiz metinde aşağıdaki örneklerde kullanımına denk gelinmiştir.

yarındası: ‘yarın olunca’ 199b/6,257a/23

irtesi ‘ertesi’ 306b/7

4.1.5.1.6. +dAş

Bu ek “*başlıca fonksiyonları eşlik, ortaklık ve mensubiyet, bağlılık ifade eden isimler yapmaktadır*” (Ergin, 2013: 167). Kullanım alanı son dönemde genişlemiş olan bir ektir. Eski Türkçeye doğru gidildikçe kullanım alanı daralan ekin metnimizdeki örnekleri şu şekildedir:

karındaş ‘kardeş’ 178b/24

kardaş ‘kardeş’ 179a/1

yoldaş ‘aynı yolda olan’ 185b/7

*yoldaşlarım*a 252a/13

4.1.5.1.7. +dİ:

Geçmiş zaman eki olan +dİ, birkaç kelimedede kalıplaşarak yapım eki özelliği gösterebilmektedir. İncelediğimiz metinde bu ekin yapım eki görevinde kullanıldığı örnek görülmemiştir.

4.1.5.1.8. +düz

İsimden isim türeten ve işlekliliği çok düşük olan bir ektir. Genelde aşağıdaki örnekte olduğu gibi gün kelimesi ile birlikte kullanılır.

gündüz 221b/24

4.1.5.1.9. +İl

Daha çok renk türetmeye yarayan bir ektir. Yeşil, kızıl, kırıl gibi kelimelerde görülür. Metnimizde şu örneklerde tespit edilmiştir:

yeşil <yaş+ıl 219a/13

kızıl <kız+ıl 194b/21

4.1.5.1.10. +(I)ncI/+(U)ncU

Sıra sayı sıfatları yapmaya yarayan ektir. Genelde sayılar ile birlikte kullanılır.

ikinci 199b/8

altıncı 241b/13

onuncu 278a/3

üçüncü 305a/5

4.1.5.1.11. +kI

Gülsevin'in *ilgi eki olarak açıkladığı ekin ünlü uyumuna giren örneklerinin az olduğunu ifade etmiştir* (2011: 117). Metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

evvelki 191a/10

düinkü 345a/13

günki 181b/3

çünkü 316b/19

4.1.5.1.12. +II/+IU

Sahip olma, üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili ve yetkili olma anlamlarında sıfatlar türeten ektir (Korkmaz, 2014: 133).

aşağalı yukarılı 'altlı üstlü' 177a/15

muhabbetlü 'muhabbetli' 179b/19

4.1.5.1.13. +IIk/+IUk/IIg

Eklendiği isimlerden yeni adlar ve soyut kavramlar türeten bu ek Türk dilinin işlek eklerinden birisidir.

meded-kārlık 'yardımcılık' 181a/19

tünd-hüylık 'sert huylu' 207a/15

teng-destlik 'eli darlık' 182a/27

dilāverlik 'gönül alan' 216b/5

dostluk 284a/12

günlük 'günde bir olan' 225b/3

şomlığından 'uğursuzluğunda' 178b/12
178a/18

ziyādeligindendür 'fazlalığındandır'

4.1.5.1.14. +mİş

Bu ek altı ve yedi sayılarına gelerek bunların on katını göstermeye yarar. Metnimizde şu örnekte kullanımı tespit edilmiştir:

yitmiş <yedi+miş ‘yetmiş sayısı’ 179b/23

altmış <altı+miş ‘altmış sayısı’ 274a/8

4.1.5.1.15. +rA

İç, dış, son gibi kelimeler ile birlikte kullanılarak yön bildiren kelimeler üretmeye yarar. Esasında yön gösterme eki yani bir çekim eki olan bu ek kalıplaşarak yapım eki olarak da kullanılmıştır.

içre <iç+re ‘içerisinde’ 344a/21

soñra <son+ra 184b/24

taşra <taş+ra ‘dışarı’ 279a/6

4.1.5.1.16. +rek

İki unsur arasında mukayese yapmaya yarayan ektir. Genelde derece olarak üstünlük ya da altındalık anlamı kattığı için ölçü bildiren kelimeler ile birlikte kullanılır. Metinde şu örnekte kullanılmıştır:

yigrekim <yig+rek+im ‘daha iyiyim’ 209b/4

4.1.5.1.17. +sİz/+sUz

İsimden isim yapmak için sıklıkla kullanılan eklerdendir. Eklendiği kelimeye yokluk anlamı katar. Sıfat ve zarf türetmeye elverişli bir ektir.

ağşamsız ‘akşamsız’ 187a/3

şusuzluk 191a/25

kametsüz ‘kametsiz’ 243b/5

hicretsüz ‘hicret olmadan’ 330b/19

4.1.5.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

Fiilden isim yapan ekler bu dönemde bugünkü Türkiye Türkçesine göre nispeten farklı; sayısal olarak da azımsanmayacak derecede karşımıza çıkmaktadır. Bunlar alt gruplar halinde incelenecektir.

4.1.5.2.1. Fiilimsiler

4.1.5.2.1.1. İsim Fiiller

4.1.5.2.1.1.1. Mastarlar

Mastar ekleri Türkçede en işlek eklerdendir. Tüm fiillerden sonra gelen eklerin metnimizde görülen örnekleri şu şekildedir:

4.1.5.2.1.1.1.1. -(y)Iş/-Uş

Görünüş olarak işteşlik ekine benzeyen bu ek anlamsal olarak ondan ayrılır. Fiil kök ve gövdelerine gelerek adlar türetir. Kelime türetmeye elverişli bir ek olmasına rağmen metinlerde türevleri sıklıkla kullanılan bir ek değildir. İncelenen metinde aşağıdaki örneklerde kullanımı görülmüştür.

inişler 244a/21

gelişini 317b/22

görünüşlü 258b/25

4.1.5.2.1.1.1.2. -mA

-mAK eki ile birlikte mastar yapımında en çok kullanılan isim fiil ekidir. Ancak metinlerde kullanımı -mAK kadar yaygın değildir.

alma nesne ‘alınmış şey, nesne’ 255b/7 *irişmeye* ‘erişmeye’ 335b/1

4.1.5.2.1.1.3. -mAk

Türkçede doğası gereği tüm fiil köklerinde varmış gibi gözüken (gel fiilinden bahsedildiğinde aklımıza gelmek gelir) ancak fiile eklendiğinde onu isim yapan ektir. Kendisinden önce gelen hecenin ünlüsü kalın sıradan ise –mak, ince sıradan ise –mek şeklinde görülür. Kalın sırada ق ince sırada ك ile gösterilir.

kazmakdan 231a/6

kalmak 244b/1

yimekten ‘yemekten’ 260a/21

ta ‘yin itmek ‘atamak’ 262a/6

4.1.5.2.2. Sıfat-Fiiller

4.1.5.2.2.1. Geçmiş Zaman İfade Eden Sıfat-Fiiller

4.1.5.2.2.1.1. -dIk/-dIk/-dUk/-dUk⁸

Geçmiş zaman görünümü de arz eden bu ek, yoğun olarak kullanılmış bir sıfat fiil ekidir. İsimleşmiş fiil ve kalıcı adlar türettiği durumlar olmuştur. Ek -An ve -mİş gibi eklerin anlamını üstlenerek kullanılmıştır. Ekin kökeni hakkında farklı bilim adamları tarafından görüşler ortaya atılmıştır. Tekin, bu ekin Toharcadan alınmış olduğunu söylemektedir (2015: 43-56). Sedatlaşma durumunda sondaki -k sesi g ve ğ seslerine dönüşebilmektedir. Ek hal ekleri ile kullanıma oldukça uygundur. Hal ekleri ile kullanılınca zarf-fiil görünümünde olabilmektedir.

olunduktan 196a/6

didüġiñ söz ‘dediğin söz’ 200a/21

olduklarında 232b/10

oturdukları yerde 326b/6

dutduğum için ‘tuttuğum için’ 249a/20

döndükleri zamānda 213a/3

⁸ Bu ve diğer sıfat fiil ekleri hakkında geniş bilgi için Üstüner’in çalışmasına başvurulabilir: Üstüner, A. (2000). Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yay:753.

rivāyet itdikleri ḥādīš ‘rivayet ettikleri hadis’ 179b/22

olunmadık maḫṣūduñuz ‘olmamış isteğiniz’ 287b/3

4.1.5.2.2.1.2. -mİş/mUş

Geçmiş anlamı katan bir diğer önemli sıfat-fiil ekidir. Kalıcı isimler de yapmaya yarayan bu ek, Türkçenin eski dönemlerinden beri işlekliğini muhafaza eden eklerden biridir. Metinde de birçok örneği mevcuttur:

yazılmış maẓmūnı 185a/2

itmiş olandan 195b/8

süvār olmuş leşker “ata binmiş asker” 196a/14 *toḫunmuş cāmeler* “yapılmış kadehler” 312a/25

düzülmüş bir ḫubbedür 328b/18

ḫurmadan örülmüş serīr 282a/22

4.1.5.2.2.2. Geniş Zaman İfade Eden Sıfat-Fiiller

4.1.5.2.2.2.1. -(y)An

Bugün de kullanılan işlekliği yüksek sıfat-fiil eklerinden birisidir. Yapıcılık anlamı katan ekin metnimizde görülen örnekleri şu şekildedir:

elümde olan asa 177b/7

götüren balık 178a/19

meyl iden 186a/20

irişen musibet 208a/1

4.1.5.2.2.2.2. -mAz

Olumsuzluk eki -ma ve geniş zaman eki -(I)r ekinin kaynaşması sonucu meydana gelmiş bir ektir. -(I)r ekinin -z’ye dönüşmesi r-z değişmesine örneklik teşkil etmektedir. Korkmaz, bu ekin kalıcı isimler yapmaya yaradığını ancak bunun az örneği olduğunu söyledikten sonra “*solmaz, yılmaz, korkmaz*” gibi örnekler vermiştir (2011: 53). İncelenilen metinde aşağıdaki örnekler ile karşılaşılmıştır.

yaramaz kavim ‘yararsız kavim’ 197b/3

yaramazları kabûl ider 265a/12

görmez ve işitmez bir taşta 269a/11

görünmez oldu 337a/14

4.1.5.2.2.3. -(U)r

Geniş zaman anlamı da katan ek bir işin çokça yapıldığını da gösterir. -An ekine benzer kullanımı vardır. Metinde şu örneklerde görülmüştür:

olur nesne 347a/15

olur yir 347a/15

4.1.5.2.2.3. Gelecek Zaman İfade Eden Sıfat-Fiiller

4.1.5.2.2.3.1. -(y)AcAk

Bu ek eklendiği kelimenin gelecekteki durumundan söz etmeye yarar. Birleşik yapıda bir ektir. Korkmaz, bu ekin -a, ca+ok eklerinin birleşmesinden meydana çıktığını söylemektedir (1995: 3-11). İşlek sıfat-fiil eklerinden biridir.

çıkacak yirlerini 283a/3

gönderecek resûl 193a/3

idecek işler ‘yapılacak şeyler’ 194b/13

süvâr olacaq gün 193b/10

4.1.5.2.3. Zarf-Fiiller

4.1.5.2.3.1. -A

Tek ünlüden müteşekkil zarf-fiil eklerindendir. Bile ve göre örneğinde olduğu gibi kalıplaşmış kelimeler türetmeye yarar.

aşhâb aña göre ‘amel eylediler’ ‘sahabeler ona göre davrandılar.’ <gör-e+ 339a/20

ittifâkda bile oldılar ‘ittifakta bile oldular.’ <bil-e+30b/3

4.1.5.2.3.2. -ArAk

“(y)A zarf-fiil ekinin *-rAk* karşılaştırma ekiyle genişletilmesinden oluşmuş çok işlek bir zarf-fiil ekidir” (Korkmaz, 2014: 147). Eklendiği fiile ‘nasıllık’ anlamı katan ekin metnimizde tespit edilen örnekleri şu şekildedir:

hānde iderek kālkdı, ‘gülerek kalktı.’ 240b/3

ditreyerek dōndiler ‘titreyerek döndüler.’ 280a/26

korkarak dōndiler ‘korkarak döndüler.’ 280a/26

seğirderek geldi ‘seğirterek geldi.’ 330b/25

4.1.5.2.3.2. -dUkdA

-dUk sıfat fiil eki ve bulunma hal ekinin birleşmesinden meydana gelen zarf fiil eklerindendir. -IncA anlamında kullanılan ekin metindeki örnekleri şu şekildedir:

Mekke’den çıkdūḡda ‘Mekkenen çıkınca’ 215b/24

müşerref olduḡda ‘tanışınca’ 201a/11-12

Muḥammed’i gördükde ‘Muhammed’i görünce’ 239b/19-20

4.1.5.2.3.3. -dUkdAn

-dUk eki ve ayrılma hal ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir. İncelen metinde sonra kelimesi ile birlikte kullanıldığı örnekler bulunmuştur.

olduḡdan şöñra 207b/1

olunduḡdan şöñra 238b/11

döndükden şöñra 249a/17

itdükden şöñra 261b/16

4.1.5.2.3.4. -I

Tek ünlüden oluşan zarf-fiil eklerindendir. Fiillere gelerek onları isimleştirir. Tasvir filleri yapmada da başvurulan bir ektir.

dahı < taḳ-ı ‘dahi’ 250a/23

şalıvirdüḡi ‘salıverdiḡi’ 177a/7

alıvirür ‘alıverir’ 334b/7

4.1.5.2.3.5. -(y)İcAk

-İncA ile yakın anlamda kullanılan bu ek, tek ünlüden müteşekkil /ı/ zarf-fiili ve +cAk ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

nāzil olıcaḳ ‘inince’ 178b/27

ḳarib varıcaḳ ‘yanına gelince’ 261a/23

sizi göriceḳ ‘sizi görünce’ 276a/23

yād ediceḳ ‘yad edince’ 319b/7

4.1.5.2.3.6. -ken

“Bu ek, er- yardımcı fiilinin tabanına tevsik edilmiştir; bunun dışında, daima, isim tabanlarına gelir” (Gabain, 2007: 87). e - i değişmesi neticesinde irken, iken ve bazı yapılarda ken şeklinde görülmüştür.

rükū ‘da iken 181b/17

ḡaymede olurken ‘çadırdıyken’ 191a/17

şıyānet iderken ‘korunurken’ 229a/4

aḡitāb gitmiş iken ‘güneş gitmişken’ 262b/12

4.1.5.2.3.7. -İncA/-UncA

Bir işin oluş zamanına gönderme yapan işlek zarf-fiil eklerinden bir tanesidir.

şabaḡ olınca 262a/23

aḡvāli görölünce 307a/3

girmeyince 313a/24

üç gün toyunca ‘üç gün doyana kadar’ 326a/2

4.1.5.2.3.8. -İncAk

-İncA ekinin “ok” pekiştirme edatı ile genişletilmiş halidir. Anlam ve kullanılış açısından da -İncA eki ile benzerlik göstermektedir. Çok işlek değildir. İncelenen metinde sadece ince sıradan ünlülü kullanımı görülmüştür.

aña gelincek ‘ona gelince’ 204b/22

deyincek ‘deyince’ 239b/15

4.1.5.2.3.9. -mAdAn

-mA ve +dAn ayrılma hâl ekinin birleşmesinden meydana gelmiş bir ektir. Zaman anlamı katar. Bir işin olmasını bir şarta bağlar ve öncelik-sonralık ilişkisi kurar.

kalkmadan katl ideyim ‘kalkmadan öldüreyim’ 227b/21

icāzetüñ olmadan ‘iznin olmadan’ 228a/4

kendüni bildürmeden ‘kendini bildirmeden’ 278b/4

leşker-i İslām gelmeden ‘İslam askeri gelmeden’ 280b/8

4.1.5.2.3.10. -mAdIn

-mAdAn ile anlam ve kullanım açısından oldukça benzeşen bir ektir. –mA ve çıkma durumu ekinin eskicil formu olan +dIn ekinin birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. İncelen metinde sadece -medin şeklinde kullanıldığı örneklerle denk gelinmiştir.

kıtal itmedin ‘savaşmadan’ 300a/11
300b/14

cemā‘at gelmedin ‘cemaat gelmeden’

4.1.5.2.3.11. -mAyIncA

-mAdAn, -mAdIkça ekleri ile benzer anlamda kullanılır. Şart anlamı da katan ekin tespit edilen örnekleri şu şekildedir:

yāranını tağıtmayınca dönmeyeler “dostlarını dağıtmadan dönmelerin” 231b/21

tā helāk olmayınca ‘helak olmadıkça’ 236b/14

ben varmayınca çölmegi indürmesün ‘ben varmazsam çömleği indirmesin’ 237a/13

nefesleri olmayınca ‘nefesleri olmadan’ 296b/18

4.1.5.2.3.12. -mAzdAn

Geniş zaman ekinin olumsuz şekli -mAz ile ayrılma hâl eki +dAn'ın birleşmesinden meydana gelmiştir. Genelde zaman kelimelerinden önce kullanılır.

kün toğmazdan evvel 'güneş doğmadan önce' 303b/8

maḳtûl olmazdan evvel 'öldürülmeden önce' 217a/17

sen gelmezden 'sen gelmeden önce' 182b/26

4.1.5.2.3.13. -U

Edat ve tasvir fiilleri yapımında kullanılan zarf-fiil eklerindendir. Metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

götürü 'götürerek, götürüp' 329b/4

ötürü 264a/4

koyuvir 'koyuver' 228a/6

idivirse 'ediverse' 271a/14

4.1.5.2.3.14. -(y)Up

En işlek zarf-fiil eklerindendir. İşlekliliği Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadarki süreçte artan bir ektir. -InCA ve -ArAk ekleri ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılabilmektedir.

müte'essir olup 'etkilenip' 193b/6

perde kaldurup '...kaldırıp' 311a/4

varıpduruñ 'gidin' 306b/8

tevehhüm eyleyüp 'korkup' 186a/214a/2

Buraya kadar açıklaması ve metnimizde kullanımına ilişkin örnekleri verilen ekler zarf-fiil ekleridir. Gülsevin, zaman şekli altında ele aldığı özel kullanımları olan zaman sözlerinin de zarf-fiil fonksiyonu ile kullanıldığını söylemektedir (2011: 128). Gülsevin'in bahsettiği bu yapılar aşağıda verilmiştir.

4.1.5.2.4. Zarf-fiil İşlevinde Kullanılan Diğer Yapılar

4.1.5.2.4.1. Çün (ki)

“çünki, zira, madem ki ne zaman ki v.b. Farsçadır. Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Anadolu metinlerinde çok kullanılmış bir cümle başı edatıdır” (Hacıeminoğlu, 1974: 133).

çün gözüm mübârek yüzlerini gördi ‘gözüm mübarek yüzlerini görünce’ 178a/9

Bilâl çün ezân okıdı. ‘Ömer -rağıyâllâhu ‘anh- işitdi. ‘ne zaman ki...’ 179b/8

çün seni gördüm. ‘aqlım zâil oldı. ‘seni görünce aklım zail oldu’ 241a/13

çün kava ‘id-i şulh müstahkem oldı. ‘çünkü barış kuralları sağlam oldu’ 248b/19-20

4.1.5.2.4.2. eger

Gülsevin, bu edatı şart zarf-fiilleri adı altında alır (Gülsevin, 2011:132). Metnimizde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

eger şâdık ise 189a/15

ger düşmana galib olursavuz ‘eğer düşmana galip olursak’ 191b/15

eger isterler ise 244b/25

eger bildik ki 247b/26

4.1.5.2.4.3. kaçan

Nasıl ve ne zaman anlamı katan ekin görülen örneği şöyledir:

seni ziyâret-i Ka ‘be’den kaçan men ‘ iderdik ‘senin Kabeyi ziyaret etmeni nasıl men ederdik?’ 247b/26

4.1.5.2.4.4. tā (ki)

-(y)IncAyA kadar anlamı verir (Gülsevin, 2011: 129).

tā şol zamāneden ki... ‘şu zamandan beri ki’ 179a/18

bize haber vir ki t̃a biz daħı saħa haber virevüz ‘bize haber ver ki biz de sana haber verelim’ 190b/4

t̃a Muħammed’i ve aṣḥābını rismān ile (13) bağlamayınca ‘Muhammed ve ashabını bağlamayınca kadar’ 194b/12-13

t̃a ikimizden biri ölmeyince ‘ikimizden biri ölmeden...’ 196a/12

4.1.5.2.5. Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler

Buraya kadar incelenen ve metinden kullanımları örneklenen yapılar dışında fiilden isim yapmak için başka ekler de vardır. Bu kısımda onlar incelenecektir.

4.1.5.2.5.1. -çIn

Seyrek kullanımı olan bir ektir. İncelenen metinde tek örnekte yer aldığı görülmüştür:

gögercin ‘güvercin’ göger ‘yeşermek’ (Tietze, 2017: c.3. s.254) –çin > güvercin 323b/7, 347b/1

4.1.5.2.5.2. -g

Fiillere gelerek isimler yapar. Oğuzcanın gelişimi ile birlikte kendisini çoğu zaman muhafaza edemeyerek yerini kendisinden önce gelen ünlüye bırakmıştır. Korkmaz, bu ekin Oğuz Türkçesinde genel itibarı ile düştüğünü ancak serpintiler halinde bazı yerlerde varlığını koruduğu söylemektedir (2013: 59).

bağladı ba-ğ > bağ 182b/2

bağlu ‘bağlı’ba-ğ+lu+ 195a/4

öğürdi ‘aklına getirdi’ ö-g+ür-di>öğürdi 306b/10

4.1.5.2.5.3. -gU

Fiil soylu kelimelere gelerek kalıcı isimler yapar.

sevgülidir sev-gü+li>sevgüli 192a/5

kaygunuñ kaygu<kad-ğu (Gülsevin, 2011: 134; Doerfer'den Akt. Gülensoy, 2011: 483) 'kaygının' 328a/3

4.1.5.2.5.4. -İcI

Eklendiği fiillerden yapıcı/fail bildiren isimler türetmeye yarar. İşi yapanı bildirme özelliği ile işlek eklerdendir.

namāz kılıcıdur <kıl-ı+cı+ 207a/21

oruç tutucudur <tut-ucu+ 207a/21

melāmet idicilerüñ <it-ici+ 239a/18

tepeleyici <tepe+le-(y)ici+ 258b/26

4.1.5.2.5.5. -İlu

Birleşik yapıda bir ektir. -ı+, +lu eklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Kalıp kelimeler türetmiştir.

yazılı idi 'yazılıydı' 323b/8

4.1.5.2.5.6. -İş/-Uş

Kalıcı kelimeler türetmeye yarayan ek şu örneklerde görülmüştür:

inişler 244a/21

gelişini 317b/22

yokuşlar <yok-uş+lar 244a/21

4.1.5.2.5.7. -k

Kalıcı isimler türetmeye yarayan bir ektir.

döşek <döşe-k+183b/25

ırağdan <ıra-k+dan 182b/20

uzaqdır <uza-k+dır 235a/5

gerek <kerge-k 235a/13

büyük <büyü-k 236a/16

*küçük*⁹ 239b/2

4.1.5.2.5.8. -(U)k

Sıfat ve isim türetmeye elverişli bir ektir. Sadalılaşma sonrası “ğ” şeklinde görülebilmektedir. Bu ek ile türetilen kelimeler kalıcı isim olmaya oldukça yatkındır.

artuk ‘sonrasında’ <art-uk 197a/3

konuğuñ <ko-n-uk 202a/22

4.1.5.2.5.9. -l

Kullanımı seyrek olan fiilden isim yapma eklerindendir. Metinde görülen örneği şu şekildedir:

*dükelisi*¹⁰ <düke-l (Gülsevin, 2011: 136) ‘tamamı’ 177b/5

4.1.5.2.5.10 -mA

İsim-fiil grubu altında da ele alınan bu ek fiilden sürekli isim yapma konusunda da kullanılan bir ektir. Metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

kımıldamağa <kımıl-da-ma+(y)a 217b/16

atmağa <at-ma+(y)a 220b/24

sıtma <ısıt-ma+ 200b/21

⁹ Tietze, bu sözcüğün regresif asmlation ve haplologie ile *kiçicük*’ten geldiğini söyler. *Kiçi-* veya *küçi-* diye bir fiil kökü var ise de +cük ekinin isim soylu sözcüklere gelmesi kiçi-g şeklinde bir etimolojiyi daha mantıklı kılmaktadır. Tietze, A. (2017). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, (Ed. S. Tezcan). Ankara Tüba Yay., c.4, s.468.

¹⁰ Düke-/tüke- şeklinde kullanımda olan bir kök olmamasına rağmen; dükel, tüken-,tüket- gibi örnekler bizi bu fiilin varlığına ikna etmektedir. Ayrıca Tietze’nin verdiği dükenle- fiili de bu anlamda bir delil olarak kullanılabilir.

Bk. Andreas Tietze, a.g.e., c.2, s.512.

4.1.5.2.5.11. -mAz

Geniş zaman ekinin olumsuz hali olan bu ek bazen kalıp kelimeler türetmiştir.

Birleşik

yapıda bir ektir. Genellikle vasıflandırma sıfatları yapar.

yaramaz <yara-maz

yaramaz ‘amellülerini’ *‘afv idüñ didiler* ‘kötü ameli olanları affedin dediler.’

309b/18

görünmez <kö-r-(ü)n-mez+

ol didār bugün görünmez oldu ‘o yüz bugün görünmez oldu.’ 316b/19

4.1.5.2.5.12. -mAn

İşlek olmayan eklerden birisidir. Dil devrimi sonrasında bu ekle ‘öğretmen, okutman, sayman, yazman’ gibi birçok kelime yapılmıştır. Bu kelimelerden dolayı ekin sonradan kazandığı suni bir işlekliliği vardır. Metnimizde görülen örneği şu şekildedir:

değirmen taşını <teğir-men 240b/8

4.1.5.2.5.13. -mur

İşlek olmayan ek fiillere gelerek onlardan kalıcı isim yapar.

yağmur <yağ-mur 292b/13

4.1.5.2.5.14. -t

Bazı fiillere eklenerek onları kalıcı isim haline getirir. Metinde tespit edilen örneği şu şekildedir:

binitdürler <bin-(i)t+ 329b/10

4.2. Zamirler

Zamir, en geniş manası ile isimlerin yerine geçen kelimelerdir. 6 başlık altında ele alınan zamirler Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve bağlamında incelenecektir:

4.2.1. Şahıs Zamirleri

4.2.1.1. 1. Teklik Şahıs Zamiri

'Ben' zamiri 1. teklik şahıs için kullanılmaktadır. Bugünkü kullanımdan farkı ilgi hâli ile çekimlendiğinde, ilgi bağlama ünlüsünün yuvarlaklaşması ve yönelme hâl eki aldığı kökteki /n/ sesinin nazallaşmasıdır. Bunun dışında kullanımı çok değişiklik göstermemektedir.

ben ve ehlüm dün hāb itmedüm. 'ben ve ehlim gece uyumadık.' 177a/17

benüm katlime kaşd itdiñ 'beni öldürmeye çalıştın.' 202b/24

zamān-ı muhāşarada zevcem baña eyitdi:... 'kuşatmada eşim bana dedi...' 240b/5

4.2.1.2. 2. Teklik Şahıs Zamiri

'Sen' 2. teklik şahıs zamiri olarak kullanılmaktadır. Kullanımındaki farklılık 1. teklik şahıs ile benzerlik göstermektedir. Yani ilgi ekindeki yardımcı ünlüyü yuvarlaklaştırıp yönelme hâl eki ile çekimlendiğinde kök ünsüzü olan n sesi nazallaşmaktadır.

dañı buyurdılar ki: sen ne dırsın 've sen ne dersin diye sordu' 229a/6

bizüm senüñ ta'amıña ihtiyâcımız yoğdur 'senin yiyeceğine ihtiyacımız yok.' 264a/10

saña virdiğüm nesneleri aluram 'sana verdiğim nesneleri alırım.' 293b/3

4.2.1.3. 3. Teklik Şahıs Zamiri

‘ol’ 3. teklik şahıs zamiri olarak kullanılmaktadır. Çekime girdiğinde oldukça değişiklik göstermektedir. Örneğin hâl ekleri ile çekime girdiğinde añı, aña, anda ve andan gibi görünümeler arz etmektedir. Bu görünümeler anlamsal açıdan zaman, mekan, kişi gibi anlamlar üstlenebilmektedirler. Metnimizde dönem özelliklerine uymamakla birlikte bazı örneklerde ‘*ondan*’ şekli de karşımıza çıkmaktadır. Bu özellik, metnimizin yenici öğeleri arasında sayılabilmektedir.

ol Hâzret’i medh itdi ‘o, hazreti övdü.’ 176b/17

hiç kimesne anı vurmağa kâdir degüldür ‘hiç kimsenin onu vurmaya gücü yetmez’ 177b/9

anuñ iyüliği andadur ‘onun iyiliği ondadır.’ 343a/15

andan gayrı Hudâ yokdur ‘ondan başka İlah yoktur.’ 178a/27

hatunları aña serzenîş itdiler ‘eşleri ona serzenişte bulundular.’ 210b/19

varub anda tağ kalesine çıkalar. ‘gidip orda dağ kalesine vardılar.’ 217b/6

ondan şordular ki ol zağm... ‘ona sordular ki o yara...’ 216b/15

ondan nağd getürdi ‘ordan nakit getirdi’ 335a/6

4.2.1.4. 1. Çokluk Şahıs Zamiri

1. çokluk şahıs zamiri ‘biz’dir. 1. ve 2. teklik şahıslarda olduğu gibi ilgi ekinin bu zamirde de yuvarlaklaştırdığı görülür. Hâl eki ünlüsünün daralmasıyla da oluşan farklılıklar dönem özelliği olarak kabul edilmelidir. Yani doğrudan bu zamirin hâl ekleri üzerindeki etkisinden söz etmek mümkün değildir. Bu noktada ikili kullanımların dilsel geçiş dönemi özelliği olduğu söylenebilir.

biz saña söz dimeziz ‘biz sana söz söylemeyiz.’ 190a/9

eyitdiler ol iş bizdin gelmez ‘dediler ki biz o işi yapamayız.’ 299b/19

şerrini bizden def eyleye didi ‘şerrini bizden kovsun dedi.’ 233b/8

bizim gönümüzde muhabbetlü eyleye 342a/26

bizüm ile ceng itse ma'lüm olurdu... 'bizim ile savaşsa belli olurdu...'203b/13

4.2.1.5. 2. Çokluk Şahıs Zamiri

2. çokluk şahıs için 'siz' zamiri kullanılır. Bugünkü kullanımdan farkı, çekime girdiği ilgi hâl ekinin ünlüsünü yuvarlaklaştırma eğilimi göstermesidir.

siz deveden inmeñ dirlerdi 'siz deveden inmeyin derlerdi' 187a/26

sizden maḥcūb kimesne yokdur 'sizden daha mahçup olan kimse yoktur.'230a/15

sizüñ cānibiñüzden ziyāde endişe-nāk dirdiler 'sizden endişeli derlerdi.' 256a/22

sizi terciḥ eylediler 'sizi tercih ettiler' 309b/17

4.2.1.5. 3. Çokluk Şahıs Zamiri

Şekilsel olarak 3. teklik şahıs zamiri ile birlikte bugüne kıyasla en çok farklılık arz eden zamirdir. Anlar ve olar gibi görünümlemlerle metnimizde kullanılmışlardır. Metnimizde sadece bir örnekte geçen 'onlar' şekli ise dönem temelinde değerlendirildiğinde tamamen yeni bir kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum 'olar' yapısında zamir n'sinin kullanılmaya başlandığı ilk örnek olarak telakki edilebilir. 'olar' şeklinin de sadece aşağıda verilen iki örnekte geçmesi 'anlar'ın Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve için daha baskın olduğunu ortaya koymuştur.

ve onları açuk benim tineleri 316a/4

halimden anları ḥaberdār itdim 'onları durumumdan haberdar ettim' 180a/16

anlaruñ elinden emin deḡülem 'onlara güvenmiyorum.' 192b/14

olar kimdür ki atasız vüçüda geldi? 'onlar kimdir ki babasız doğdu?'318b/11

olar cümle dönerler idi. 'onların hepsi dönüyorlardı.' 264a/24-25

4.2.2. İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri, işaret etmek sureti ile isimlerin yerine kullanılan zamirlerdir. Nesneleri bir yer içinde gösterir, onlara yerlerine göre işaret ederler. Bu, şu, o ve bunların çokluk şekilleri işaret zamiri olarak kullanılır (Ergin, 2013: 273). Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve'de ise; bu, şu, ol ve şol işaret zamiri olarak kullanılmaktadır. Bunların çoğulu da çokluk hâl eki ile bunlar, şunlar, onlar şeklinde görülmektedir. Aralarındaki fark ise işaret edilen ismin işaret edenden mesafe olarak uzaklığıdır. Yani bu zamiri, nispeten daha yakındaki bir ismi işaret ederken şu, ol, şol zamirleri daha uzakta olan bir ismin yerine kullanılmaktadırlar.

4.2.2.1. Bu

Bu zamir, yakında bulunan isimlerin yerine kullanılır. İşaret ettiği, belirttiği nesnenin en yakında olduğunu anlatır (Ergin, 2013: 273). Hâl ekleri ile birlikte; bu, bunlar, buna, bunu, bundın, bundan, bunda gibi görünümeler arz edebilmektedir.

bu menzildir inşāallahu Te'ālā. 'burası yerimdir.' 177a/9

bu benim esīrimdir 'bu benim esirimdir.' 199b/22

bundan göçeyüz ki gālīb iken... 'burdan göçelim ki galip iken...' 220a/10

şordu ki; bunlar kimlerdür? 'bu (insanlar) kimdir diye sordu' 331a/9

4.2.2.2. Şu

Bu zamirine göre kısmen daha uzak isimlere işaret etmektedir. Şu, şunu, şundan, şundın, şunlar gibi görünümeler ile karşımıza çıkmaktadır.

taşrada şuña dek tevaḳḳūf itdiler 'taşrada şuraya (yere) dek durdular' 206b/18-19

şunlar ki hayatları saña mekrūh gelür 'şunlar (insanlar) ki hayatlarını mekruh görürsün.' 217b/22-23

külbe-yi ihzān şudur 'hüzünler evi şudur (şu yer)' 275b/19

şunlaruñ ḥaline aḡlaram ki kıyāmet... 'şunların (insanlar) hâline ağlıyorum ki kıyamet.' 322b/13-14

4.2.2.3. Ol

3. teklik şahıs zamiri ol'dur. İnsan ve uzakta bulunan diğer varlıklar için sıklıkla bu zamire başvurulur. Diğer işaret zamirlerinden ayrılan en önemli yönü hâl eklerini almaya çok elverişli olmamasıdır. Bildirme hâl eki istisnai bir özellik taşımaktadır. Metnimizde genelde işaret sıfatı olarak kullanılmakla birlikte aşağıdaki örneklerde zamir olarak kullanılmıştır.

ol me'mûrdur didiler 'o memurdur dediler' 177a/6

ol bir cennette değil 'o bir cennette değil' 197b/14

şimdi muşlahat oldur ki... 'şimdi mesele o'dur ki...' 220a/10

ol benim önüme gelse... 'o kişi benim önüme gelse...' 238b/25

ol ateş-i duzhadur. 'o (ateş) cehennem ateşidir.' 260a/8

...İslâm'dan ol vâkı' olmuşdur... '...islamda o (cahillik) ortaya çıkmıştır...' 303a/9

ol gelmeyince oturmazlardı 'o (kişi) gelmeyince oturmazlardı.' 326b/3

ol dañı ebū Bekr gibi... 'o (kişi) da Ebubekir gibi...' 345a/19-20

4.2.2.4. Şol

uş+ol birleşmesinden meydana gelen zamir (Özkan, 2013: 122) Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Metnimizde bağımsız bir şekilde işaret zamiri olarak kullanıldığı örnek tespit edilememiştir. Ancak kanaatimize göre 'şoluğdur' şeklinde sıkça gözüken ve 'şöyledir' anlamına gelen kelime bu zamirin çekimli hali olarak işaret zamiri olarak kabul edilebilir. Çünkü nasıl olduğu açıkça belirtilmeksizin 'şöyledir' denmesi bu kelimenin başka bir unsur yerine kullanıldığının göstergesidir.

şoluktur ki saña imān getüre 'öylece ki sana iman getire.' 331a/16

şoluğdur muḥārebe itdi ki... 'şu şekilde şöylece savaştı ki...' 215a/9

şolukdur silāh ve at göründü ki ‘öyle bir silah ve at göründü ki...’226a/15

4.2.3. Dönüşlülük Zamirleri

“*Dönüşlülük zamirleri öz, kendü ve kendüzdür.*” (Özkan, 2013:122) *Öz* ve *kendüz* zamirlerinin kullanılışı *kendü* kadar işlek değildir. *Kendü* zamirinin sonundaki ünlünün metnimizde düzleştiği örnekler görülmektedir. ‘Kendi’ şekli bu zamirin küçük ünlü uyumuna intisap etmeye başladığının göstergesidir. Yapılan incelemede ‘kendüz’ zamirinin metnimizde hiç kullanılmadığı ‘öz’ zamirinin ise sadece bir örnekte zamir olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye Türkçesinde neredeyse tek başına kullanılan kendi zamirinin eskicil şekli ile daha o dönem için baskın olduğunun göstergesidir.

4.2.3.1. 1. Teklik Şahıs

Bu şahısta ‘kendüm’ olarak kullanılmıştır. İyelik ünlüsünün bu şahısta düzleşmediği görülmektedir.

kendümi ağaçdan aşağıya ata ‘beni ağaçtan aşağıya ata.’ 180b/26

kendüm cevāb virmeğe başladım ‘cevap vermeye başladım’ 229a/25-26

kendümi mescid sütünuna bağladım ‘kendimi mescid sütünuna bağladım’ 238b/22

kendümi böyle bülend yirden ‘kendimi böyle yüksek yerden...’274b/3

kendümi helāk iderin didi ‘kendimi öldürürüm dedi.’ 280a/13

4.2.3.2. 2. Teklik Şahıs

Bu şahısta zamir ‘kendüñ’ olarak karşımıza çıkar. Nazallık ve ekteki ünlü yuvarlaklığı metni farklı kılan unsurlardandır:

kendüñi h’āceden hālāş eyle didiler ‘hocadan kendini kurtar dediler.’ 181a/14

kendüñi niçe görürsen? ‘kendini nasıl görüyorsun?’ 274a/25

kendüñi muṭayyeb eyle didi ‘kendini sevindir dedi.’ 188a/26

kendüñ dahı yi ‘kendin dahi ye’ 339a/23

kendüñi ve kavmiñ dahı helāk itdiñ ‘kendini ve kavmini helak ettin’ 189a/1-2

4.2.3.3. 3. Teklik Şahıs

Bu şahısta ‘kendi-kendü’ olarak görülmektedir.

kendiniñ karındaşı Kināne bin Rebī ‘onun kardeşi Kinane bin Rebi’ 201a/22

kendiniñ devesi üzerine koyalar ‘onun devesi üstüne koysunlar.’ 302a/14-15

kendiniñ ve tevābi niñ fidyesine... ‘onun ve ona tabi olanların fidyesi...’ 199a/27

cāmesi ve silāhı kendi üstünde ‘elbisesi ve silahı kendi üstünde’ 234a/22

kendü redifi oldı ‘kendi arkasından gitti’ 246a/27

4.2.3.4. 1. Çokluk Şahıs

Bu şahısta ‘kendümüz’ olarak görülmektedir. Öz zamiri metnimizde sadece bu şahısta çekimlenmiştir.

özümüzi zāt-ı şerifiñle fedā eyledüñ ‘kendimizi yüce zatınla feda ettin’ 213b/23

kendümüz ekl eyleyevüz didi ‘biz yemek yiyelim dedi.’ 205b/16

kendümüz merkezde šābit olalım ‘biz burada duralım’ 208b/23-24

...cemā ati kendümize müstevlī ideyüz ‘... onları bize galip ediyoruz.’ 233a/1

4.2.3.5. 2. Çokluk Şahıs

Bu şahısta ‘kendüñüz’ olarak görülmektedir.

kendüñüzi maḥbūs itmeñ didi. ‘kendinizi buraya hapsedmeyin dedi’ 256a/1

niçün kendüñüzi yehūda helāk idersiz? ‘Ne için kendinizi Yehud’a helak edersiniz.’ 273b/22

kendüñizi öldürmek ‘kendinizi öldürmek’ 220b/20-21

kendüñüz süvarān-ı cerrār... ‘kendinizi ağır giden ordunun binicisi...’ 280a/7

kendüñüzruḫşar-ı pür ü nūra... ‘kendiniz nurlu yüze...’ 304b/12

4.2.3.6. 3. Çokluk Şahıs

‘kendüler’ şekli bu zamir için kullanılmaktadır. Nadiren de olsa ‘kendiler’ şekli de kullanılmıştır.

kendüleri bile gerpüç çekmekde mu āvenet eylediler ‘kendileri de kerpiç çekmede yardım ettiler.’ 177b/4

ol nihāli çıkardı, bir nevbet kendileri diktiler ‘o fidanı çıkardı, bir sıra kendileri diktiler.’ 181a/22-23

kendilerüñ yanında muḫarreb ulı kimesne idiğine ‘kendilerinin yanında ulu bir kişi olduğuna...’ 325a/23

kendülerden muḫaddem anuñla göndermişler ‘kendilerinden önce onla göndermişler.’ 200b/11

Selmān’ı kendüleri çekerlerdi 230b/27

kendüleri itdükleri işden kórkarlar ‘yaptıkları işten korkarlar.’ 271a/6

kendülerini mestür idelerdi. ‘kendilerini gizlerlerdi.’ 332a/12

4.2.4. Belgisiz Zamirler

Belirsizlik zamirleri de denilen bu zamirler “varlıkların yerini belirsizlik yoluyla tutan zamirlerdir” (Şahin, 2015: 57). Demek ki bir varlığın yerini tutmakla birlikte yeri tutulan varlık konusunda belirsizlik bulunmaktadır. “Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcadaki kimsene, kimesne, özge, ayruk, kamu gibi kelimeler” (Ergin, 2013: 279) belirsizlik zamirleridir. ‘kim’ ve ‘ne’ zamirlerinin de belirsizlik anlamı kattığı görülmektedir. Özkan, listeyi “kimi, kimse, her ki, her kim, her biri, her birisi,

biri, bir kaç, ne kim, her ne, kamu, kamusu, kankısı, kangısı, ayruk, hiç kes, cümle, cümlesi, niceler, özgeler, dükeli, dükelisi, biregü degmesi fûlan” (2013:122-123) şeklinde daha da genişletmiştir. Metnimizde tespit edilen belgisiz zamir örnekleri şu şekildedir:

kimesne bunlara cevāb virmez ‘kimse bunlara cevap vermez.’ 178a/13

her kimi bulursañ getir ‘her kimi bulursan getir’ 184b/4

her biri dörder rek‘at kılınmağ emr oldı 178a/6-7

hiç birisi cevāb kabul istemedi ‘hiçbiri cevaplamayı kabul etmedi.’ 182a/25

hiç biri haça itmedi 181a/19

biri pederüñ ‘biri babanın’ 184b/18

sizden bir kaç katl olunmayınca ‘bir kaçınız öldürülmeden...’ 192b/14

...aşhābı ne kimesnelerdür? ‘...ashabı kimlerdir?’ 206b/23-24

her kimesne kim bu mābeyndedür ‘bu arada olan herkes’ 239a/27

iki cānibden çok kimse telef oldı ‘iki taraftan çok kişi öldü’ 251a/6

her ne ki arzu iderem buluram ‘arzu ettiğim her şeyi bulurum.’ 268a/10

kamumuz bu ma‘niye dağı değilüz didiler. ‘hepimiz bu manada değiliz.’ 330a/20

her kanķısı muķaddem gelürse ‘hangisi önce gelirse...’ 316a/19

gördiler cümlesi meyve virmiş. ‘hepsinin meyve verdiğini gördüler.’ 181a/20

nicesin ‘arz ittim, eyitdi. ‘birçoğunu arz ettim, dedi.’ 237a/12

dükeli ‘ömründe fermān tutmamış’ ‘tamamı ömründe ferman tutmamış’ 313b/26-27

dükelisi mu‘āvenet eylediler ‘hepsi yardımetti.’ 177b/5

4.2.5. Soru Zamirleri

Kim ve ne kelimeleri soru zamiri olarak kullanılan kelimelerdir. Bunların; yön, belirtme, bulunma çokluk gibi hâl ekleri almış türevleri de soru zamiri olarak kullanılabilir. Metnimizde soru zamiri kullanımı aşağıda örneklendirilmeye çalışılacaktır.

şordılar ki kışşa neye irişdi? ‘kıssanın ne üzerine geldiğini sordular.’ 305b/12

...ne yüzden idi? Neler çekdiler? ‘...neden dolayı, neler çektiler?’ 317a/16

ciğer-i köşem için neler eyleyem? ‘sevdiğim için ne yapayım?’ 197b/13-14

bu cezā ‘ve ızırāb nedür didiler? ‘bu ceza ve ıstırab nedir dediler’ 213a/20

kefen neden idelim? ‘kefeni neyden yapalım?’ 307b/6

bu ma ‘ni saña neden ma ‘lūm oldu ‘bu manayı nasıl bildin?’ 199a/20

tersālardan şordum ki; bu nedendür? ‘Hristiyanlardan bu nedendir diye diye sordum’ 180a/14

seni kim benden kurtaracak? 205a/11

kim idi katlini baña gösterdi? ‘Bana ölümünü gösteren kimdi?’ 282a/17-18

gönlüñe ümmetüñ muhabbetini kim bıraktı? ‘... yerleştirdi?’ 314a/8

...Kureyşden kimler iledür ‘Kureyşten kimler iletir?’ 191a/2

bu sözi kimden işitdün? ‘bunu kimden duydun?’ 261a/19

haṭr-ı perişānımızuñ rāzını kime diyelim? ‘perişan gönlün sırrını kime diyelim ?’ 311b/7

beni kime havāle idersin? ‘beni kime gönderiyorsun?’ 180b/15

kimdür ki bugün seni elümden ala? ‘seni elimden kim alır?’ 205a/9

zafer ve nuşret kimiñdür? ‘zafer ve yardım kimindir?’ 196b/4

kimdür bu gice bizi hırāset eyleye? ‘bizi bu gece kim korur?’ 209b/8

4.2.6. Bağlama Zamirleri

Türkçe ‘kim’ ve Farsça ‘ki’ yapıları bağlama zamiri olarak kullanılır. Bugün ki’ye karşı kullanımdan kalkan ‘kim’ zahirinin o dönemde sıklıkla başvurulan bir zamir olduğu gözlemlenmektedir.

baña irişdi kim anlar dahı... ‘bana ulaştı ki onlar da...’ 190b/7-8

...bir âdem kim bize kaçd iderdi ki... ‘bir adam ki bize kast ederdi ki’ 195a/10

her kim ki öñlerüne gelüb ‘öñlerine gelen kim varsa’ 214a/21

bir fikr itdü kim zâhir oldı. ‘bir şey düşündü ki göründü’ 220a/9

...indirürlerdi kim harb karar buldı. ‘...indirirlerdi ki harb başladı’ 228a/15

her kimesne kim bu mâbeyndedür ‘burada olan herkes...’ 239a/27

şordular kim: Rast söyle ‘doğru söyle diye sordular.’ 241a/6

kimse kim benüm namâzım kılur dostum Cebrâ’il’dür ‘namazımı kılan dostum Cebrail’dir.’ 307b/10

endişe itmesün kim anuñçün ‘endişe etmesin ki onun için...’ 310a/8

Hzrete geldi kim zebân faşih ile eyitdi ‘Hazret’e geldi ki açık bir dille söyledi.’ 335b/20

şehâdet iderin ki peygâmbersin ‘şahitlik ederim ki peygâmbersin.’ 189b/26

andan şordu ki: Ey birâderzâde ‘ona sordu ki ey kardeşimin oğlu...’ 202a/1

istediler ki başını keseler ‘başını kesmek istediler.’ 213b/26

anuñçün geldim ki ma’lûm idem ‘bildirmek için geldim.’ 225b/17

şordu ki; kaçkıñuz qarâbet yüzünden ‘hanginiz yakınlık yüzünden... diye sordu.’ 251a/21

ğayrı ma būd yokdur ki tapmağa layık ola. ‘tapmaya uygun başka ilah yoktur.’
271b/17

her kimesne ki ilerü vara ‘ileri giden herkes.’ 292b/26

buyurduñuz ki üç dirhem virem ‘üç dirhem vermemi emrettiniz.’ 310a/14

vaşiiyetler eyledi ki anuñla amel eyleyem ‘nasıl davranmam gerektiği konusunda vasiyyet etti.’ 320b/1

didi ki: Gel görüşelüm ‘dedi ki gel görüşelim.’ 337a/15

taşra çıkdım ki ta am yiyem ‘yemek yemek için dışarı çıktım.’ 344a/22

bilmez ki bu maķam ne maķamdur ‘Buranın nasıl bir makam olduğunu bilmiyor.’
348b/20

4.3. Sıfatlar

Adlardan önce gelerek adları niteleyen sıfatlar, adların nasıl olduğu gösterip onları çeşitli yönlerden belirtir (Korkmaz, 2014: 335). Burada *adlardan önce gelerek* ifadesi, sıfatların kullanım sahasını göstermesi açısından önemlidir. İsim ve sıfat arasındaki farkın ne olduğu konusu üzerinde duran araştırmacılardan olan Karaağaç, sıfatlar özellik adlarıdır dedikten sonra isme sahip varlıkların kendini gerçekleştirebilen bir yapıda olduğunu, ancak sıfatların bağımsız olmayıp varlıkla yani isimlerle gerçekleştirebildiğini (2013: 697) söylemiştir. Bu açıklamadan isim olmadan sıfat olmayacağı neticesine ulaşılmaktadır. *İlişkilendirme öbeği* ve *nitelendirme öbeği* gibi adlandırmalar da sıfat türü kelimelerin varlıklarının başka varlıklarla mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Öbek içerisinde isimlerin yanında vazife gören sıfatlar; niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere iki temel grupta incelenmektedir. Belirtme sıfatları kendi içerisinde; işaret, belirsizlik, sayı ve soru sıfatları alt başlıkları altında incelenmektedir. Bunlardan sayı sıfatları da kendi içerisinde; asıl sayı, kesir sayı, sıralama ve üleştirme sayı sıfatları olarak ele alınmaktadır.

4.3.1. Niteleme Sıfatları

Bu sıfatlar adlarından anlaşılacağı üzere öbek oluşturdıkları adın niteliği konusunda bilgi verirler. Güzel, beyaz, doğru, endişeli, kaygılı küçük, büyük, ince, kalın gibi kelimeler bir ismi nitelemek üzere sıfat olarak kullanılabilen kelimelerden bazılarıdır. Türkçe olmayan tamlamalar ile kurulan bazı sıfatlar da niteleme sınıfına girmektedir. Metinde tespit edilen bazı niteleme sıfatı örnekleri şu şekildedir:

ğogrı yola makşūda erişdürür bulasız ‘doğru yol ve amaca ulaşasınız.’ 252b/13

sürh mavi bir deveye süvār olmuş ‘kırmızı, mavi bir deveye binmiş.’ 191b/25

bir ulu mār zāhir oldı halk korkdılar ‘büyük bir yılan göründü, millet korktu.’ 294a/8

ol zāife hoş hañır oldı ‘o zayıf kadın hoş gönüllü oldu.’ 336a/27

iyi huylusu ve vefādarısın ‘iyi huylu ve vefalı olansın.’ 277a/4

bir kaç kıztıl altun getürmişlerdi. ‘bir kaç kırmızı altın getirmişlerdi’ 311a/13

yolda bir kara ğulam gördiler ‘yolda bir siyahi köle gördüler.’ 336a/7

ğolu kūzeler iyü ta āmlar müretteb olmuş ‘dolmuş kaseler iyi yemekler tertip edilmiş...’ 295b/8

mübārek omuzları birbirinde ırak ‘mübarek omuzları birbirinden uzak’ 327a/21

leşker-i küffār ince zelzele bırağdı ‘kafir askerleri ince sarsıntı bıraktılar.’ 235b/23

anı bir karañluğ evde ğaps eyle ‘onu karanlık bir evde hapsed.’ 348a/16

ol mazlum genci ...ğodı ‘o mazlum genci... bıraktı...’ 348a/26

āb-ı deĝānını ğatlu kuyuya dökerdi ‘ağız suyunu tatlı kuyuya döktü’ 305a/14

ba ‘zı büyük putlar vardı ki... 274a/20

üç küçük ğurma ağacı gördüm 347a/16-17

uzun yaşlu kimesne olmadı ‘uzun ömürlü kimse olmadı.’ 197b/18

ol çöb keskin kılıç oldu. ‘o çubuk keskin kılıç oldu.’ 196a/1-2

dikilmiş kaftan giydiler 301b/23

şouk şuyla dolu kûzeler ‘soğuk suyla dolu kaseler...’ 295b/8

içün pāy-ı mübâreklerinden ‘... için mübarek ayaklarından...’ 336a/18

köhne cāmelerini giydi ‘eski elbiselerini giydi.’ 243b/4

4.3.2. Belirtme Sıfatları

Geldikleri ismi nitelik açısından değil herhangi bir özelliği açısından tarif eden sıfatlara belirtme sıfatı denir. Belirtme sıfatları kendi içerisinde; işaret, belirsizlik, soru ve sayı sıfatları şeklinde incelenecektir.

4.3.2.1. İşaret Sıfatları

Bu, şu, ol, o zamir kökenli işaret sıfatlarıdır. Bunların birleşik türevleri olan uşbu, işbu, şol ve şolok da (Özkan, 2013: 124) işaret sıfatı vazifesi ile kullanılmışlardır. Ol ve o şekillerinin birlikte gözükmesi, ‘o’ şeklinin azımsanmayacak miktarda kullanılması metnin dilsel devir geçişinde önemli bir mesafe kaydettiğinin göstergesidir. O’ya nazaran ‘şu’ sıfatının ‘şol’ karşısında çok seyrek bir kullanıma sahip olması şol > şu değişiminde başlangıç merhalesinde olduğunu göstermektedir. ‘şolok’ ya da metnimizde Eratalay tarafından okumada tercih edilen ‘şoluk’ şekli işaret sıfatı vazifesi ile kullanılmamıştır. Daha çok zamir ve zarf görevi ile kullanılmıştır. İşaret sıfatları metnimizde bazen bir adı tek başına belirtirken bazen de Arapça-Farsça bir tamlamayı belirtmişlerdir. Aşağıda bu sıfatların kullanım örnekleri verilmiştir.

4.3.2.1.1. Bu

En sık kullanılan işaret sıfatlarındanıdır. Türkçe, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalar ile birlikte kullanılan sıfatın metindeki tespit edilen bazı örnekleri şu şekildedir:

bu gice *Benī Neccārdan oluram* ‘bu gece Neccar Oğulları’ndanım.’ 176b/5

bu şāl-i mübārekde *Benī Kurayza* ‘Bu mübarek senede Kurayza Oğulları...’ 179a/11

bu ma’nāyı *müşāhede itdiler* ‘bu manaya şahitlik ettiler.’ 197a/19

bu hareketüñ *sebebini şordılar* ‘bu hareketin sebebini sordular.’ 212b/20

bu düşmanuñ *şerrini bizden def‘ eyleye* ‘bizi bu düşmanın kötülüğünden korusun.’ 233b/8

bu şahş ‘*özür endişesindedür*’ ‘bu kişi özür dilemek ister.’ 241a/1

bu zamāna *gelince vāķi ‘olmadı.* ‘bu zamana kadar ortaya çıkmadı.’ 251b/4

eger bu cengde *katl olunursam* ‘bu savaşta öldürülürsem...’ 283b/13

bu ta’ām *tenhā yesem toymazdım* ‘bu yemeği yalnız yesem doymazdım...’ 294a/21

bu esenliġi *dahı kimesnede itmezem* ‘bu rahatlığı kimsede bulmam.’ 314a/18

anı bu beşāret ile sevindürdim ‘onu bu müjde ile sevindirdim.’ 321a/23

bu deryā-yı sehāvetüñ *keffi* ‘bu cömertlik denizinin avucu...’ 329a/10

bu cāme *anuñdur baña giydürdi* ‘bu elbise onundur. Bana giydirdi.’ 340a/11

bu hālden *te‘accüb itmeñüz* ‘bu duruma şaşırmanız...’ 347b/5

4.3.2.1.2. Şu

Bugün çok sık kullanılan ‘şu’ işaret sıfatı metnimizde ‘şol’ karşısında çok seyrek bir kullanıma sahiptir. Sıfat olarak sadece aşağıdaki 3 örnekte geçmiştir.

şu aşl-ı vāķ *‘ayı görmüş.* ‘şu olayın aslını görmüş.’ 187b/24

...birisi şu mürddür didi. ‘...birisi şu ölüdür dedi.’ 205b/13

şu karar-ı ciddi *ihitimām eyledüñ.* ‘şu ciddi karara özen gösterdin.’ 252a/6

4.3.2.1.3. O

Zamir asıllı ‘o’ da işaret sıfatı olarak kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönem metinlerinde ‘ol’ çok baskınken metnimizde ‘o’ da kullanılmaktadır. Bu durum ol > o değişiminde metinde şu’ya göre nispeten ileri bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Ancak buna rağmen işaret sıfatı olarak kullanımı çok yoğun değildir.

o münāfikuñ boynun urayım didi ‘o münafığın boynunu keseyim dedi.’ 227a/1

o vaqt şalavatda benüm tövbem ‘o zaman dualarda benim tövbem...’ 238b/23

o kıtalde düşmana gālib olurlar ‘o savaşta düşmanı yenerler.’ 251b/20-21

hiç cevāb virmediler. **O Hazret**’den... ‘O Hazret’ten hiç cevap vermediler.’ 269a/14

o emr-i milletde vaşiiyetler itdiler. ‘o millet emrinde vasiyyet ettiler.’ 286a/11-12

o livāsını ve Hazrec sancağını ‘o elbise ve Hazrec sancağını...’ 291a/8-9

ekşer **o vaqtde** evümde otururdum ‘genelde o vakitte evimde oturdum.’ 295b/21

o gün varınca gice nüzül itdi ‘o gün gelince gece indi.’ 296b/2

o mühim benüm elimdin vücūda gele ‘o önem benim elimden vücuda gelsin.’ 300b/23

o saflar ne yüzden idi? ‘o saflar nedendi?’ 317a/16

gicelerde **o inci** rüşen olurdı. ‘gecelerde o inci parlardı.’ 324a/3-4

o şaf-ı kemālini ... ‘o olgunluğunun saflığını...’ 346b/16

o tenvir anuñçün izhār itmez ‘o aydınlanma onun için görünmez.’ 184a/22

neden **o Tūr-ı Medine**’den çıkdıñuz? ‘neden o Medine Tur’undan çıktınız?’ 189b/21

buyurdılar, **o āsinüñ** ve konuğuñ... ‘Buyurdular: O asi ve misafirin...’ 202a/22

4.3.2.1.4. Ol

İşaret zamiri asıllı ‘ol’; ‘bu’ ve ‘şol’ ile birlikte en sık kullanılan işaret sıfatlarındandır. ‘o’ ile aynı vazifede kullanılmaktadır. Bu ve şu’dan farkı işaret edilen nesne ile arada bulunan mesafedir. Türkçe, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalarla kullanılmaya oldukça elverişlidir. Metinde tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

ol gün rûz-ı düşenbe idi ‘o gün pazartesi idi.’ 176b/2

ol iki kanına şuşamışlar ‘kanına susamış o iki kişi.’ 189a/19

ol hatuna hacâlet geldi. ‘o kadına utanma geldi.’ 203b/17

ol mel’unuñ sözi kızb idüği ‘o lanetlinin sözünün yalan olduğu...’ 212b/27

ol iki kâfiri katl itdüğünü ‘o iki kafiri öldürdüğünü...’ 222b/22

gâh ol tarafın gâh bu tarafın ‘gah o, gah bu tarafın...’ 236a/15

ol câhda şoluğdur şu oldu ki ‘o kuyuda öyle bir su oldu ki...’ 244b/10

baña ol deñlü mühlet vir ki ‘bana öyle bir süre ver ki...’

ol cefâkârlıklara ki saña benden olmuştur ‘sana benden olan o cefakarlıklar...’ 271b/18 düzgün çevir?

ol bicârelerüñ cerehatlerine merhem kodılar ‘o çaresizlerin yarasına merhem koydular.’ 279a/25

risâletüñ nâmesini ol kavme okıdı ‘peygamberlik mektubunu o kavime okudu.’ 300a/22

ol emr size müte’allikdür didi. ‘o emir sizinle ilgilidir dedi.’ 315a/18

ol revâk pür-ü nûrda ‘o nurlu kubbede...’ 328a/25

ol yıl hürmaya afet irişdi. ‘o yıl hurmayı sel vurdu.’ 338b/1

ol duhter taşra çıkub eyitdi: ‘o kız dışarı çıkıp dedi ki:...’ 346b/4

4.3.2.1.5. Şol

İşaret edilen nesnenin şu ve ol arası bir mesafede olduğuna işaret eder. Kullanım alanı oldukça geniştir. Her ne kadar ‘şol’ birleşik yapısında ‘ol’ da olsa günümüz Türkçesine çevirirken karşılık olarak genelde ‘o’ dan ziyade ‘şu’ ‘şöyle’ ‘öyle’ kelimeleri tercih edilir. İşaret sıfatı olarak kullanıldığı yerlerde muhakkak bir ‘ki’ li yapı olması; birleşik cümlelerde tercih edildiğinin göstergesidir. Zira metnimizde işaret sıfatı olarak kullanıldığı tüm cümlelerde ‘ki’ bağlama zamirinin kullanıldığı görülmüştür.

şol şartla ki ol senüñ deynleriñü ‘şu şartla ki senin borçlarını...’ 202b/24

şol deñlü ki anı cehenneme göndere ‘şöyle ki onu cehenneme göndersin.’ 211a/4

ta şol zamāna değın ki ‘ta şu zamana kadar ki...’ 224b/23

muḥārebeye şol vaqt ittifāk iderüz ki ‘savaşı şu zaman kabul ederiz ki:...” 235b/8

şol dilküye beñzersiz ki başını... ‘şu tilkiye benzersiniz ki başını...’ 238a/19

günāhlarını şol vecihle döker ki ‘günahlarını öyle döker ki...’ 308b/10

şol nesneden ki atası anası yokdur ‘anası babası olmayan şu nesneden...’ 318b/9

şol ta ‘āmı söylerler di ki ‘şu yiyeceği sorarlar de ki:...” 326b/8

şol kimesneler ki aradan ezele ‘şu kişiler ki aradan ezele...’ 189a/8

iltifāt itmeyüp şol vesvese virdi ki ‘iltifat etmeyip öyle vesvese verdi ki:...” 189a/19

4.3.2.2. Belirsizlik Sıfatları

Belgisiz sıfatlar da denilen bu sıfatlar, isimleri çoğu zaman sayısal bazen de zamansal yönden belirsiz olarak belirten sıfatlardır. Bir, birkaç, her, cümle, kamu, çok, nice, az gibi kelimelerin isimleri belirtmesi sureti ile meydana gelirler. Aşağıda metnimizde bu sıfatların kullanımına dair örnekler verilmiştir.

bir gün Ebū Eyyüb ol Ḥazret’e geldi ‘Bir gün Ebu Eyüp o kişiye geldi’ 177a/16

ol bābda bir kaç beyit didi ‘o kısımda birkaç beyit okudu.’ 199b/25

bir kaç rek *'at namāz kıldılar* 'Birkaç rekat namaz kıldılar.' 236a/2

nice günden *şoñra* 220b/7

bir kaç kadem *ilerü geldiler.* 'birkaç adım ileri geldiler.' 275a/4

biz çok pādīşahlara *irişdik* 'biz çok padişaha ulaştık.' 253b/13

bir zamān *beni tenhā koñ* 'bir süre beni yalnız bırakın.' 307b/10

iki cānibden çok kimse *telef oldu* 'iki taraftan çok kişi telef oldu.' 251a/6

bir niçe hareket *itdi* 'bir süre hareket etti.' 236b/25

nice kerre *müşāhede itdik* 'birçok sefer şahitlik ettik.' 317b/4

sāl-i evvelde cümle nihāller *yimiş virdi* 'önceki yıl bütün fidanlar yemiş verdi.' 181a/19-20

kavmüñ cümle uluları *piyāde olmuşlardur* 'kavmin bütün büyükleri piyade olmuşlardı' 193b/10

her bir melek *yetmiş biñ ...* 312a/8

her bir esiri *yaranuñ birine ısmarladı* 'herbir esiri bir dosta verdi.' 279a/18

fülān gün *Medine'den çıkmışlar* 'filan gün Medineden çıkmışlar' 190b/8

galiba fülān cāh *katına geldiler* 'galiba filan kuyuya geldiler.' 190b/16

her ne zamānda *ki söylerdi* 'söylediği zamanlar.' 192a/1

her kim *mecrūh idi.* '... yaralı olanlar.' 218b/17

çok yüzi ve çok kanatları *var* 'çok yüzü ve çok kanatları var.' 182b/26-27

her kimesne *içün ki bu du āyı itdiler* 'bu duayı edenler için.' 256a/7

her kanķısı *mukāddem gelürse...* 'hangisi önce gelirse...' 316a/19

her kanda *bulurlar ise katl eyleyeler* 'nerde bulsalar öldürsünler.' 201a/27

bir kaç kızıl altın *getürmişlerdi* 'birkaç kızıl altın getirmişlerdi.' 311a/13

baña çok işler buyurdular ‘bana çok iş buyurdular.’ 335b/21

4.3.2.3. Soru Sıfatları

İsimleri soru sormak sureti ile belirten soru sıfatları; zaman, mekân, sayı ve nitelik bakımından (Şahin, 2015: 58) nesne ve kavramları belirtirler. *kağı*, *ne*, *kaç* gibi soru kelimeleri isimleri niteleyip soru sıfatı olarak sıkça kullanılan soru sıfatlarıdır. Aşağıda metnimizden örnekler verilmiştir.

ya ‘ni ne güncek cüft olur?’ ‘yani ne gün çift olur?’ 184a/5

kağı cānib manşūr ve muẓaffer olur ‘hangi taraf galip olur.’ 194b/17

ey ferzend saña ne ziyān olur ki ‘ey oğul ne zarar var?’ 266b/10

her günde kaç deve boğazlar? ‘günde kaç deve keser?’ 190b/27

hayatdan ne temettu ‘olur?’ ‘hayattan ne kâr var?’ 240a/1-2

mal hāl ne vecihle oldı? ‘mal ne haldedir?’ 251b/6

şordular ki: Ne iş eyledün? ‘ne iş yağıtığını sordular.’ 269b/11

garib cāmeler kağı memleketden ola? ‘tuhaf elbiseler hangi memleketten ola?’ 343a/13

söyleñ ki kağı din şevāba qaribdür? ‘hangi din daha doğrudur?’ 230a/22

4.3.2.4. Sayı Sıfatları

İsimleri nicelik yönünden yani sayısal olarak belirten sıfatlara sayı sıfatları denir. Korkmaz, bunların aslında sayı isimleri olduğu ancak adların önüne gelmek suretiyle sıfat vazifesi ile kullanılmaya başlandıklarını söylemektedir (2014: 377). Kendi içerisinde sayının belirtme özelliğine göre; asıl, sıra, üleştirme, kesir ve topluluk sayı sıfatı olarak alt başlıklara ayrılmaktadır. Aşağıda, metnimizde kullanımları örneklendirilmeye çalışılacaktır.

4.3.2.4. 1. Asıl Sayı Sıfatları

Bu sıfatlar genelde ek almamak sureti ile ismi doğrudan sayısal olarak belirten sıfatlardır. Ek almayan unsur sıfattır. İsim unsuru ek alabilir. Türkçe ve yabancı asıllı tüm sayı kelimeleri bu sıfatları kurmada kullanılabilir. Türkçe sayılardan özellikle ‘bir’ in belgisiz sıfat oluşturma eğilimi bulunmaktadır. Bu yüzden sıfatın geçtiği bağlam önem arz etmektedir.

*zārūretā kabūl idüp **bir ay** yukarıda oldılar.* ‘ihtiyaçtan kabul edip bir ay yukarda durdular.’ 177a/21

*mübārek ellerinde **bir ağaç** tutarlardı* ‘mübarek ellerinde bir ağaç (dalı) tutardı’ 193a/15

***iki biñ yüz on hadiś** idi* ‘iki bin yüz on hadisti’ 179b/23

***iki deveye** binerler gördük* didi ‘iki deveye binerleken gördük dedi’ 187b/13

***üç yüz merd** zırh-püş ve...* ‘üç yüz adam zırh giymiş ve...’ 204a/9

***dört kimesne** şehid oldı* ‘dört kişi şehit oldu.’ 282a/6

***dört biñ gulāmını** azād eyledi.* ‘dört bin kölesini özgür bıraktı.’ 304a/23

***beş günden** soñra mürācaat itdiler* ‘dört günden sonra başvurdular.’ 185b/11

***beş yüz kemān** buldılar.* ‘beş yüz ok buldular.’ 259b/7

***altı günde** hendek tamam oldı* ‘altı günde hendek tamamlandı.’ 231a/7

***altı yüz biñ kanat** ihsān ittik* ‘altı yüz bin kanat bağışladık.’ 322a/

*müşriklerden **yedi kâfir** katl itdi* ‘inanmayan yedi kafir öldürdü.’ 210b/22

***yigirmi sekiz kimesne** duzağa gitdiler.* ‘Yirmi skiz kişi cehenneme gitti.’ 273b/1

***sekiz neferi** ‘özr için girü kaldılar* ‘sekiz asker özür için beklediler.’ 187a/19

***toğuz gāzāda** küffār ile gaza ve* ‘dokuz savaşta kafirler ile savaş ve...’ 185a/16

***toğuz yüz elli ceng-āveri** var-idi* ‘dokuz yüz elli savaşçısı vardı.’ 188b/13

etrafında on dört adam kalmış-idi. ‘etrafında on dört adam kalmıştı’ 211b/8

on biñ miqdārı leşker gelmişlerdür. ‘on bin asker gelmiştir.’ 231b/20

4.3.2.4.2. Sıra Sayı Sıfatları

İsimlerin belli bir sıralama dâhilindeki derecelerini belirtmek amacı ile kurulan sıfatlara sıra sayı sıfatları denir. +IncI ekinin ismi belirten sayılara gelmesi ile meydana gelirler.

birinci zamān mülāzımatında oldu. ‘ilk sefer acemiliğinde oldu.’ 180b/9

ikinci rek‘atde Cebrā‘il ‘aleyhi‘s-selām geldi. ‘ikinci rekatta Cebrail (a.s.) geldi.’ 181b/16

ben ikinci şafda idim ‘ben ikinci saftaydım.’ 298b/10

üçüncü su‘āle cevāb ‘üçüncü soruya cevap...’ 178a/20

kırk dördüncü yılda vefāt itdiler ‘kırk dördüncü yılda öldüler.’ 262a/19

oturdılar dördüncü sa‘at geçdi. ‘... otururken dördüncü saat geçti.’ 330b/25

dördüncü nevbet girü iç didiler ‘dördüncü kez yine iç dediler.’ 339b/13

yigirmi beşinci günü düşenbe idi ‘yirmi beşinci günü pazartesi idi.’ 301b/21

altıncı sālde aşhābdan bir tāıfeyi ‘altıncı yılda sahabelerden bir kısmını...’ 241b/13

yedinci gün Medine ‘ye geldim. ‘Yedinci gün Medine’ye geldim.’ 321a/26

hicretiñ sekizinci yılında ‘Hicretin sekizinci yılında’ 286a/8

māh-ı mezbūruñ yigirmi toközuncı günü ‘adı geçen ayın yirmi dokuzuncu günü...’ 306b/12

...gönderdiklerinden şoñra onuncu gün idi. ‘gönderdiklerinden sonraki onuncu gündü’ 187a/17

Şāmül’üñ yigirmi birinci oğlı idi ‘Şamül’ün yirmi birinci oğluydu.’ 177a/13-14

hicretüñ kırk beşinci sâli ‘hicretin kırk beşinci yılı...’ 207b/18

4.3.2.4.3. Üleştirme Sıfatları

Üleştirme: Üleştirmek işi, bölüştürme, dağıtma, tevzi (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 2444) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Dolayısıyla bölüştürme anlamı taşıyan bir sayının bir ismi belirtmesi ile ortaya çıkan sıfatlar üleştirme sıfatlarıdır. Korkmaz, +Ar ve +şAr ekinin sayılara eklenerek bu sıfatların yapıldığını söyler (2014: 380). İki, altı ve yedi sayıları ve bunlarla biten sayılar +şAr alırken diğer sayılar +Ar ile üleştirme sıfatı yapılır. Yapılan incelemede metnimizde sadece; bir, iki ve dört sayıları ile üleştirme sıfatı yapıldığı ve bu sıfatların sayısının 10’u bulmadığı tespit edilmiştir. Bundan hareketle üleştirme sıfatı kullanımı açısından metnimizde bir zenginlikten söz etmek mümkün görünmemektedir.

birer rivāyetde yüz biñ melek ile... ‘birer rivayetde yüz bin melek’ 312a/8

her birinüñ birer ‘arişleri’ var-idi. ‘her birinin birer evi vardı.’ 295b/7

...‘aşr ve ‘iṣā namāzları ikişer rek ‘at ziyāde olup... ‘...ikinci ve yatsı namazları ikişer rekat fazla olup...’ 178a/6

her adama ikişer deve düşmüşdi. ‘adam başı ikişer deve düşmüştü.’ 204b/22

muttaşıl dörder nale ve söz iderdi. ‘sürekli 4 defa inleyip konuşurdu.’ 296b/19-20

gāh olurdı dörder barmaqları ile yirlerdi. ‘bazen dört parmakları ile yerlerdi.’ 326b/12

4.3.2.4.4. Kesirli Sayı Sıfatları

Kesirsel oran belirtmek sureti ile sayıları belirten sıfatlardır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çok yaygın kullanıma sahip değildirler. Korkmaz 1/2'nin sözlü ifadesi olan ‘yarım’ kelimesinin de bu sıfatlardan kabul edilebileceğini dile getirir (2014: 380). Metnimizde bu sıfatlara örnek teşkil edecek herhangi bir kullanım tespit edilememiştir.

4.4. Zarflar

Fiilleri, zaman, hâl ve miktar açısından niteleyen kelimelere zarf denir. Sıfatlardan ayrılan yönü fiilleri nitelemesidir. Zaman, yer, miktar, tarz zarfları olmak üzere temelde dört grupta incelenir. Sıfatlara göre çekim ve hâl ekleri almaya daha yatkındırlar. Aşağıda metnimizden hareketle zarfları incelemeye çalışacağız.

4.4.1. Zaman Zarfları

Fiilin zamanını tarif eden zarflara zaman zarfı denir. Doğrudan zaman bildiren kelimeler yükleme olan mesafeleri önem arz etmeksizin zarf olarak kullanılabilirler. Eski Anadolu Türkçesi ve onu takip eden dönemde Arapça-Farsça kökenli zaman bildiren kelimeler de sıklıkla zaman zarfı görevi ile kullanılmaktadırlar. Metnimizde geçen bazı zaman zarfı örnekleri aşağıda verildiği gibidir.

imdi bu hisset haķaret nedür ‘şimdi bu cimrilik ve bu hakaret nedir?’ 248a/17

şimdi karındaşuñ ve ‘emmüñ oğlı ister ki ‘şimdi kardeşin ve amca oğlun ister ki...’ 184a/20

henüz ceraħatleri tazedür ‘henüz yaraları tazedir. 208a/12

Muş ‘ab girü ol kelimeyi söyledi. ‘Musab tekrar o kelimeyi söyledi.’ 214a/26

dāimā ümiz iderem ki ol şaflar ‘daima ümid ederim ki o saflar...’ 197a/21

Ka ‘be’den kaçan men ‘ iderdik ‘Kabeden ne zaman men ederdik?’ 247b/26

bir nice günden soñra kabile-yi Tayy’dan ‘Bir süre sonra Tayy Kabilesinden...’ 288a/3

çeşme andan lerze itdi. ‘çeşme sonra titredi.’ 293a/2

ferzendlerim dün gice haba varmadılar ‘oğullarım dün gece uyumadılar.’ 344a/22

bugün laţif ve merħamet günüdür ‘bugün incelik ve merhamet günüdür’ 272b/20

hemān ol cevābı virdiler. ‘o anda o cevabı verdiler.’ 178b/4

yaratan **ol günde** şāim olalar. ‘dostlar o gün oruçlu olsunlar.’ 180a/2

nāgāh yukarıda bir kimesne hareket eyleye ‘ansızın biri yukarda hareket etsin.’ 177a/17

gāh sürh ve **gāh** zerd oldu. ‘gah kırmızı gah sarı oldu.’ 314a/14

gice ve gündüz kaç ‘-ı menāzil idüb ‘gece gündüz menzil aşp...’ 318b/1-2

ol bizden **her dem** hāl ve ‘o sürekli hal ve...’ 205b/15

her gāh ki leşker bir şehre ‘asker bir şehre ... zaman.’ 230b/13

...varalar **irtesi** Üsāme bin Zeyd... ‘vardıktan sonra Üzame bin Zeyd...’ 306b/7

ol dem ki ‘Amr meclis-i Necāşi’ye ‘Amr Necaşi’nin meclisine varınca...’ 262a/3

bir aydan öñdin teveccüh kabul itdiler. ‘bir ay önce gitmeyi kabul ettiler.’ 313b/25

pes, oğullarum behişte gitsünler ‘sonra oğullarım cennete gitsinler...’ 215b/1

altı ay soñra Medine’de ‘altı ay sonra Medinede’ 184b/24

sabah oldu Faṭıma anuñcün ‘sabah olunca Fatıma onun için’ 334a/2

eyitdi: **Dün bu vakt** ‘dedi ki: Dün bu vakit dedi ki’ 339b/24

muşāhabet idelden berü ‘birbirimizle sohbet ettikten beri...’ 228b/21

on yıla dek müşrikin ‘on yıla kadar müşrikler...’ 247a/17

bir lahızadan girü içerü girdi ‘bir süre sonra içeri girdi.’ 206b/14

üçünci sālde hicretten mäh-ı Şa’bānda ‘üçüncü yıl Şaban ayında...’ 207a/10

4.4.2. Yer Zarfları

Kimi kaynaklarda (Korkmaz, 2014: 462) *yer ve yön zarfları* olarak da adlandırılan bu zarflar yüklemi mekân ve cihet yönünden belirten zarflardır. “Nereye?, nerede?, nereden?, nereye doğru? ve nereye kadar? (Korkmaz, 2014: 462) sorularının cevabı

yer zarflarıdır. Zaman zarfları kadar örneği yoktur. Aşağıdaki yapılarda yer zarflarına yer verilmiştir

*kendümi ağaçdan **aşağa** ata* ‘beni ağaçtan aşağı ata.’ 180b/26

*haraminüñ **ardınca** vardım* ‘haraminin peşinden gittim.’ 300b/8

*leşkerğāha **giri** geldi* ‘askerlerin olduğu yere geri döndü.’ 192a/28

*her **kanda** bulurlar ise katl eyleyeler* ‘nerde bulsalar öldürsünler.’ 201a/27

*ister ki **içerü** gire* ‘içeri girmek ister.’ 312a/11

*bir kaç kadem **ilerü** geldiler.* ‘birkaç adım öne geldiler.’ 275a/4

*seni **kanda** bulam?* ‘seni nerde bulayım?’ 311b/23

*siz kimsiniz, **kandan** gelürsüz?* ‘kimsiniz, nerden geliyorsunuz?’ 190b/10

*...giryān **taşra** çıktı.* ‘ağlayarak dışarı çıktı.’ 344b/16

***yakın** oturdu* ‘yakın oturdu’ 304b/20

*süvārlar **öñünce** gitdiler* ‘atlılar önden gittiler.’ 209a/26

4.4.3. Miktar Zarfları

Nicelik bildiren zarflara miktar zarfı denir. ‘ne miktarda, ne kadar?’ gibi sorulara yanıt veren zarflardır. Sayı sıfatları ile benzer özellik gösterirler. Fiilleri nicelik açısından belirtmesi yönü ile sayı sıfatlarından ayrılır.

*bu diyārda **çok** oturduk.* ‘Burda çok oturduk’ 235b/4

***nice** sa ‘y idüb kurtardı* ‘çok uğraşıp kurtardı.’ 239a/15

***bir katre** yire döküleydi* ‘bir damla yere dökülseydi.’ 212a/18

***ol kadar** mübālağa itdiler ki* ‘o kadar abarttılar ki...’ 194a/3

***şol kadar** tazarru ve girye ve zari itdiler ki* ‘o kadar yakarıp, ağlayıp sızladılar ki...’ 296b/17

...afet iriüſdi. Hurma **az** oldu. ‘sel bastı hurma az oldu.’ 338b/1

sizden dağı **artuğ** iſidürler ‘sizden de fazla iſtirler.’ 197b/6

ya ‘ni **ğayet** kıvruğ değil idi ‘...yani çok kıvrık değildi.’ 327a/6

ne kadar istediler bulmadılar ‘çok istediler ama bulamadılar.’ 221b/24

ğamıñuz **az** ola ‘gamınız az olsun.’ 202a/12

gürüh gürüh, bölük bölük geçdiler. ‘sürü sürü, bölük bölük geçtiler.’ 272a/9

4.4.4. Tarz Zarfları

Fiilde tarz, hal, durum, sebep, sonuç, beraberlik, ayrılık, tekrar, sınır (Özkan, 2013: 126) bildiren zarflara tarz zarfları denir. Korkmaz bunları nitelik ve durum bildirme zarfları adı ile ayırıp durum zarflarını 14 başlık altında inceler (Korkmaz, 2014: 464-477). Aſađıda metnimizde geçen tarz zarfları ile ilgili örnekler verilmeye çalıſılmıştır.

barmağları **ayru ve etlü** idi. ‘parmakları ayrı ve etliydi.’ 327b/1

Üsāme’den **bölük bölük** çıkardılar. 239b/10

bir **bāde-yi gül gibi** açılırdı. ‘bir gül ſarabı gibi açılırdı.’ 326a/12

barmağlarını **bir bir** ağızlardı ‘parmaklarını bir bir ağızına koyardı.’ 326b/19

başını aldım **böyle** götürdüm. ‘başını aldım (kestim) böyle götürdüm’ 195a/9

bu deñlü söz iſitdiler ‘böyle söz iſitdiler.’ 333b/10

Müseyleme dağı **eyle** itdi ‘Müseyleme de öyle yaptı.’ 305a/13

mü’ezzini olur **yine** buyururlardı ‘müezzini olur yine emrederdi.’ 325a/22-23

girü ‘ağl itti ‘tekrar düşündü.’ 328a/12

revān oldu **hemān** döndi aña ‘gitti hemen ona döndü.’ 346a/7

nā-gāh rahmet yaranı yağdı ‘aniden rahmet dostları geldi.’ 191a/27

şemşir ile pāre pāre eylediler. ‘kılıç ile parça parça ettiler.’ 213b/7

maḳābirler saf saf ṭurmuşlardır. ‘mezarlar sıra sıra durmuştur.’ 313b/4-5

şöyle muḳayyed eylediler ki ‘şöyle bağladılar ki...’ 234b/12

didim tiz cevāb virme ‘dedim hemen cevap verme.’ 289a/11

4.4.5. Soru Zarfları

Cevabı; zaman, yer, miktar ve tarz zarfları olan zarflardır. Yani fiile sorulan bir soru ve bunun zarf cinsinden varsayımsal bir cevabı varsa soru zarfı var demektir. *Ḳancarū, Ḳancası, Ḳanı, Ḳanda, Ḳandan, niḫūn, nite, nice* (Şahin, 2015: 59) gibi soru kelimeleri sıklıkla bu zarfları oluşturan kelimelerdir.

niḫūn vasiyyetimle ‘*amel itmediñ?*’ ‘Neden vasiyetime göre hareket etmedin?’ 297a/24

ḡayretiñüz Ḳanda gitdi? ‘çabanız ne oldu?’ 188a/1

anlaruñ ḡali ne olur? ‘onların hali ne olur?’ 313b/17

siz kimlersiz, Ḳandan gelürsiz? ‘kimsiniz, nerden geliyorsunuz?’ 190b/10

ḡaribūñ ḡaḳḳını niḫūn virmezsiz? ‘garibin hakkını niçin vermiyorsunuz?’ 335a/6

bu Ḳadar malı Ḳandan vireyim? ‘bu kadar malı nerden vereyim?’ 199a/17

ziyāfet için ne ḡazırlamışdur? ‘ziyafet için ne hazırlamıştır?’ 339a/12

ḳoyub Ḳanda gidersin? ‘bırakıp nereye gidiyorsun?’ 236a/21

naşıl ḡaber oldı ‘nasıl haberi oldu?’ 302a/21

benüm mihrim ne olur? ‘benim mihrim ne olur?’ 300b/15

4.5. Edatlar

Edat kelimesi isim cinsi kelimeler olarak incelenen sıfat ve zamir kelimeleri gibi Arapça asıllı bir kelimedir. Edatlar; Alet, başlıbaşına manası olmayan kelime veya harf (Devellioğlu, 2011: 230), kendi kendine mana ifade etmeyip esma ve ef'ale ithal ve ilhak olunan küçük kelime, harf: Edât-ı masdariyyet, edât-ı nidâ (Sami, 2004: 83; Sami, 2015: 292), bi'l-feth. Alet. Cem'i edevât gelir. (Karahisarî, 2017: 46), tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime gurupları arasında çeşitli münasebetler kurmağa yarayan âlet sözler (Hacıeminoğlu, 1974: IV) şeklinde tarif edilir. Verilen tanımlardan anlaşılacağı üzere edatlar tek başlarına anlam taşımazlar. Anlamları cümle içinde yüklendikleri görev ile belirlenir. Türkiye'de edatlar üzerine en kapsamlı çalışmaya imza atan Hacıeminoğlu, edatları; çekim, bağlama, kuvvetlendirme, karşılatırma- denkleştirme, soru, çağırma-hitap, cevap, ünlem, gösterme ve tekerrür edatları başlığı altında inceler. (1974: I- XI) Aşağıda Terceme-i Me'aricü'n-Nübüvve'de edat kullanımları incelenmeye çalışılacaktır.

4.5.1. Çekim Edatları

İsimlerde sonra gelip, isimle cümlelerin diğer unsurları arasında, zaman cihet, tarz benzerlik, başkalık gibi açılardan ilgi kuran kelimeler (Hacıeminoğlu, 1974: 1) çekim edatları olarak adlandırılırlar. Artuk, artuh, artug, aş, aşağı, ayru, ayruk, berü, bigi, gibi, bile, birle, çü, çün, dahı, dapa, daşra, taşra, dek, değin deñlü, diyü, girü, göre, hem-çü, hem-çün, içre, içerü, içün, ile, ilerü, kadar, karşı, niteki, nitekim, öñdin, öte, ötrü, özge, saru, sıra, soñra, tâ, teg, toğru, üstine, üzere, üzre yaña, yukaru (Özkan, 2013: 127) Eski Anadolu Türkçesinde sık kullanılan çekim edatları olarak karşımıza çıkar. Bu edatlar metnimize aşağıdaki örneklerde olduğu şekilde yansımıştır.

*bundan **artuk** pişmân olursız didi* 'bundan fazla pişman olursunuz dedi.' 205b/17

*kendüni atdan **aşağa** atdı.* 'kendini attan aşağı attı.' 213a/19

*...toğaldan **berü** bir zahmet...* '...doğduğundan beri bir zahmet...' 347a/6

*sözleri işitdügi **gibi** feryād itdi* '... sözleri işittiği gibi feryat etti.' 178a/21

ikisini **bile** katl itdi ‘ikisini de öldürdü.’ 204b/7

ol *Hazret* **birle** söyleşdi ‘o kişi ile konuştu.’ 343b/13

çün gice oldı bir miqdār ‘gece olunca bir miktar...’ 181a/1

bir süvār āvāzını **dahı** işitdi ‘bir atlı sesini de işitti.’ 194b/24

...dehānından **taşra** düşdi ‘...ağzından dışarı düştü.’ 210b/9

...şabaḥa **dek** gıtdim ‘sabaha kadar gittim.’ 339b/15

bu zamāna **değın** miṣtāḥ-ı Ka ‘be ‘bu zamana kadar Kabe anahtarı...’ 275a/10

...sinesine **deñlü** bir çukur kazdılar. ‘göğsü yüksekliğinde çukur kazdılar.’ 289a/27

getürüñ **diyü** buyurdılar ‘getirmelerini emrettiler.’ 292b/20

girü ol vecihle cevāb işitdi ‘tekrar o şekilde cevap işitti.’ 310b/7

...aña **göre** ‘amel eylediler ‘ona göre davrandılar.’ 339a/20

oğlu **hem-çünān** mücādele ider ‘oğlu da mücadele eder.’ 228a/5

...zarar **içün** siperini başına kodı ‘zarardan (korunmak için) siperini başına koydu.’
234a/5

Tevrat **haqqıçün** mağlūb olduñuz ‘Tevrat hakkı için yenildiniz.’ 258b/16

anuñ **ile** yoldaş oldum ‘onunla yoldaş oldum.’ 265b/10

şol **kadar** mal iḥsān eylediler ki ‘o kadar mal verdiler ki...’

bir aydan **öñdin** teveccüh kabul ittiler ‘bir ay erken yöneldiler.’ 313b/25

...‘ahdinden **ötrü** *Hazret anı*... ‘...sözünden dolayı Hazret onu...’ 220a/14

dinüñden ve şehrüñden **özge** ‘dininden ve şehrinden başka...’ 241b/22

andan **soñra** buyurdu ki ‘ondan sonra buyurdu ki...’ 197b/2

kanı dökmez **tā** helāk olmayınca ‘helak olmadıkça kan dökmez.’

bu minvāl üzere on beş gün geçdi ‘bu şekilde on beş gün geçti.’ 238a/23

...anları bu üslûb üzre... ‘onları bu şekilde...’ 299b/15

yaña eyitdi ‘yine söyledi...’ 266b/13

4.5.2. Bağlama Edatları

Adlarından anlaşılacağı üzere bağlama edatları, kelime ve öbekler arasında bağlama sureti ile ilişki kuran edatlardır. Özkan (2013: 129-131) bağlama edatlarını beş başlık altında incelemiştir. Şimdi sırası ile bunlar gözden geçirilecek ve metnimize yansımaları örneklendirilecektir.

4.5.2.1. Şart İfadesi Taşıyanlar

Bağlama görevini şart bildirerek ifade eden edatlardır. *Bari, çi-ger, çün, eger, egerçi, ger, gerçi, kaçan, kaçan ki, kaçan kim, meger, tā, tā ki, tā kim* (Özkan, 2013: 129) başlıca şart bildiren edatlardır.

aşār-ı vahy zāhir oldı çün vahy müncele oldı ‘vahy izi belli olunca vahiy göründü.’ 275b/24

eger devlet sizüñ olursa ‘eğer devlet sizin olursa...’ 280a/1

esirler ger firār itmesünler ‘eğer esirler firar etmezlerse...’ 198b/24

meger hāne-yi Hamza’da girye yok ‘Hamza’nın evinde ağlama olmayınca...’ 218b/19

haber vir ki tā biz dahı saña ‘haber verirsen biz de sana...’ 190b/4

kelimāt ider ise mü min olur mısın? ‘konuşursa mümin olur musun?’ 347a/1

4.5.2.2. Zıtlık Anlamı ile Sınırlama İfadesi Taşıyanlar

Karşıtlık belirtmek kaydı ile bağlama görevi üstlenen edatlardır. Özkan, amma, ancak, illā, eyle olsa, lākin, līk, līki līkin, velī velīkīn (2013: 129) edatlarını zıtlık ifadesi taşıyan edatlar olarak bildirmektedir.

var-idi, amma a'mā idi. 'vardı ancak kördü.' 203a/21

ile muvaḥḥid ancak didiler '...tevhit inancı olanlar ancak dediler.' 253a/25-26

taşra çıkmasun illā cihād için 'dışarı çıkmasın ancak cihad için...' 255b/1

kāfir degildir; lākin 'kafir değildir ancak...' 196b/23

...velākin kureyşen kavmi... 'ancak Kureyş kabilesi...' 301a/20

4.5.2.3. Sebep İfadesi Taşıyanlar

Farklı anlam öbekleri arasında sebep ifadesi görevinde kullanılan edatlardır. İki anlam öbeğinden birisi diğerinin oluş sebebidir. *Çü, çün, çünkü* ve bunlar ile aynı veya yakın anlama gelecek şekilde kullanılan edatlar bu gruba dâhil edilebilir. Aşağıdaki örneklerde bu edatlara yer verilmiştir.

'Abdullah Selām çün bu naṣiḥatı işitdi, evine vardı... 'Abdullah Selam bu nasihati işitince evine vardı' 178a/12

çün haber-i celā ol kavme irişdi, melūl ḥaṭr oldılar. 'Ayrılık haberi o kavme gelince hüznünlendiler.' 204a/13

didār-ı ḥabibiñ için isterdim. Çünkü ol didār bugün görünmez oldu. 'Habibinin yüzü için isterdim çünkü o yüz bugün görünmez.' 316b/18-19

çünkü Mekke'ye irişdi, gece evine geldi 'Mekke'ye ulaştığı için gece evine geldi.' 269b/6

çünkü vefatları karib oldu. 'çünkü ölümü yaklaştı' 333b/18

beni risālet için saña gönderdiler. 'beni elçilik için sana gönderdiler' 343b/14

imtiḥān için Mekke'ye geldiler. 'sınamak amacı ile Mekke'ye geldiler' 346b/7

*hamle eyle didi. **Çünkü** anlar meclis-i hümayūna irişdiler* ‘onlar Hümayun meclisine vardıkları için harekete geç dedi.’ 297a/17

*muḳatele itmeñ. **Zirā** Muḥammed ile ol cemā’at* ‘öldürmeyin çünkü Muhammed ile o cemaat...’ 192b/11

*sebebi gayridür. **Zirā** bundan evvel* ‘sebebi başkadır. Çünkü bundan evvel...’ 215b/15

4.5.2.4. İstisna İfadesi Taşıyanlar

Genel duruma veya olaya aykırılık teşkil eden özel olay ve durumları belirtmeye yarayan edatlar bu başlık altında toplanabilir. Beklenen durumun aksi bir durum gerçekleştiğinde de durum karşısında duyulan şaşkınlık, bu edatlar aracılığı ile belirtilir. Meger, ancak, yalnız, illā gibi edatlar bu edatlara örnektir.

*ey ‘Ayşe **meger** işitmedüñ ol ne söyler?* ‘ey Ayşe ne dediğini işitmedin mi?’ 228b/5

***meger** düşmanlaruñ çokluğundın ḥayrān olduñ gibi* ‘düşmanlarının çokluğundan hayran oldu gibi’ 267a/4

*kimesne bu yokıṣa çıkmasun **illā** Resūlullah* ‘Allah’ın resulünden başka kimse bu yokuşu çıkmasın.’ 294b/6

*gayruñ boğçası yokdur **illā** benüm didi* ‘Benden başkasının boğçası yoktur dedi.’ 300b/6

*senüñ ve ümmetleriñe**ancak** didi* ‘bu sadece sana ve ümmetine... dedi.’ 335b/15

4.5.2.5. Kesin İlgı İfadesi İle Cümle Bağlayan Edatlar

Bağlaç ve zamir kökenli ‘ki, kim, ve’ yapıları cümleler arasında ilgi kurup edat göreviyle bağ kurarlar.

*...itdiler **ve** bizüm menzillerimizde* ‘ettiler ve bizim menzillerimizde...’ 224a/12

hābdan uyandılar ve vuzūyine şu yoğ-ıdı. ‘uykudan uyandılar ve abdest almaya su yoktu.’ 230a/5-6

...kaşd ideler ve illāki mütābaat iderdim. ‘...niyetlendiler ve kesinlikle uyardım.’ 252a/22

...şehādet iderem ki Huzā birdür. ‘Allah’ın birliğine şahitlik ederim.’ 252b/5

gayri ma‘būd yokdur ki tapmağa layık ola ‘tapmaya layık başka ilah yoktur.’ 271b/17

süvār oldum şandım ki ol at altımda bir koyundur. ‘binince o atı koyun sandım.’ 301a/2

da‘va iderler ki ol bu deveyi uğurlamışdur. ‘deveyi çalınca dava edilmiş.’ 336b/24

bir ādem kim bize kaşd iderdi ‘... bir adam ki bize kast ederdi.’ 195a/10

biz fikr itdü kim zāhir oldı. ‘düşündüğü şey göründü.’ 220a/9

haber gönderdi kim hatunıma talāk vireyim mi? ‘eşini boşayayım mı diye haber gönderdi.’ 296a/21-22

4.5.2.6. Sıralama ve Atıf İfadesi Taşıyanlar

Bir şeye göndermede bulunma veya iki şey arasında sıralama ilişkisi kurmaya yarayan edatlardır. Bile, birle, dağı, hem, ile, ilen, u, ü, ve, vü, ya, yāhu, yāhud (Özkan, 2013: 131) edatları bu gruba dâhil edilebilen edatlardır.

Kureyş‘den yüz nefer bile idi ‘Kureyş‘den yüz asker ile idi.’ 185b/14

ikisi bile ceng idüb şehid oldılar ‘ikisi de savaşır şehit oldular.’ 215b/8

ol Hazret birle söyleşdi ‘o kişi ile konuştu.’ 343b/13

bunuñ birle genc yaşlu idi. ‘bununla birlikte genç yaşlıydı.’ 226b/22

ben dağı mütehayyir bilmezem ki ne diyem ‘ben de şaşkınlıktan ne diyeceğimi bilmiyorum.’ 229a/25

*selam virdim **dahı** oturmadan eyitdim* ‘selam verip oturmadan dedim:...’ 289a/1

*...**hem** hayātında ve **hem** memātında...* ‘heme yaşarken hem ölümünde...’ 315a/3

***hem** kan zāyi ‘ olur **hem** māl didi.* ‘hem kan hem mal gider dedi.’ 200a/10

*senüñ **ile** kelimāt ideyim didi.* ‘seninle konuşayım dedi.’ 201b/3

*iki yüz süvār **ile** muhācir ve enşārdan* ‘iki yüz atlı ile...’ 242a/7

*efsāne vü efsūn **ile** izlāl eyledi.* ‘efsane ve büyü ile gölgeledi.’ 231b/24-25

*üç işden birini idiñ **ya** budur ki* ‘üç işten birini yapın ya da...’ 238b/5

*bu gice **yāhud** yārın gice* ‘bu gece ya da yarın gece...’ 184a/26

*...yuyalım **yāhud** cāmeyle mi gusl itdürelim* ‘... yıkayalım ya da elbise ile mi gusül aldıralım?’ 315b/9

4.5.3. Ünlem Edatları

Seslenme ve her türlü duyguyu dışa vurmak için cümle içinde kullanılan edatlardır. Tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden bu edatlar, geniş bir ifade kabiliyeti taşımaktadırlar (Ergin, 2013: 349). Özkan, bu edatları hitap, duygu belirtme, gösterme ve soru anlamı taşıma gibi birtakım özelliklerini dikkate alarak dört başlık altında incelemiştir. (2013: 132)

4.5.3.1. Hitap İfadesi Taşıyanlar

İletişim esnasında göndericinin alıcıya doğrudan hitap etmesine imkân veren edatlardır. Yansıma sesler olduğu için tek başına anlam ifade etmeyip cümle içinde anlam kazanırlar. Bir, iki ve üç sestten oluşan hitap edatları çoğunluktadır. Bunlar: *ā*, *i*, *iy*, *eyā*, *hāy*, *hey*, *yā* (Özkan, 2013: 132) gibi edatlardır. Metnimizde *iy* ile aynı anlamda kullanılan *ey* edatının da seslenmede oldukça başvurulan bir edat olduğu görülmüştür. Hatta büsbütün *iy* edatının yerine geçmiştir. *Ya* edatının da isimlerin sonuna gelip *ey* anlamında kullanılışı oldukça yaygındır. Tek ünlüden oluşan hitap

edatlarının çok tercih edilmeyip, ey, yā, ya, eyā edatlarının seslenmede kullanıldığı görülmüştür.

ey birāder bu ne nāmedür? ‘ey kardeşim bu mektup nedir?’ 183a/4

ey düşman Hudā’ya yalan söylersin. ‘Ey düşman, Allah’a yalan söylüyorsun.’ 217b/22

iẓin yā ‘Ali yā’ni yakın gel ‘Ey Ali yakınım gel.’ 233b/12

Yā Resūlullah ben ol adamuñ devesi idim ‘ey Resulullah o adamın devesiydim.’ 333b/11

eyā Hazret-i risālet-penāh... ‘Ey peygamber sığınağı olan kişi...’ 176b/4

eyā Faṭıma’yā şabr-ı kerāmet eyle ‘Ey Fatma sabret, cömertlik göster’ 311a/27

Bar Hudā’yā resūlūñ iḥrām ‘Ey Allah’ım! Resulün ihram...’ 302b/23

Hudā’yā Faṭıma’nuñ ruḥunu daḥı aña iriṣdür ‘Ey Allah’ım Fatımanın ruhunu ona ulaştır.’ 314b/5

ya Resūlullah yanıma gel didi. ‘ya Resulullah yanıma gel dedi’ 330b/13

...yanımda ḥayrdur ya Muḥammed ‘yanımda (olman) hayırdır ya Muhammed’ 241b/16

4.5.3.2. Teessür İfadesi Taşıyanlar

Birtakım olumsuz duyguları ifade etmek için kullanılan edatlardır. Arapça-Farsça kökenli olanları çoğunluktadır.

diriğ ol peygambere ki ‘yazık o peygambere ki...’ 314b/7

bu cemāli diriğ iderem ki... ‘bu güzel yüze yazık ederim ki...’ 342b/23

Ebū Süfyan eyitdi: Vah kavme ki ‘Ebu Süfyan vah kavme dedi.’ 189a/27

elini başına koyub vah Muḥammed ah diyerek ‘elini başına koyup vah Muhammed ah diyerek’ 320b/16

vay saña ki bu Resûl-ü Hudâ'dur 'yazık sana ki bu Allah'ın Resulüdür.' 271a/19

zinhâr ki 'ișyân eyleme 'asla isyan etme.' 184b/18

4.5.3.3. İşaret Anlamı Taşıyanlar

Gösterme sureti ile ünlem ifadesini üzerinde barındıran edatlardır. İşte edatı metnimizde işaret etmek için kullanılmıştır.

işte müşriklerüñ re 'isi 'işte (şu kişi) müşriklerin reisi(dir)' 195b/16

'Oşman eyitdi: Alıñ işte emānet 'Osman dedi ki: Alın işte emanet.' 274b/21

beşārete geldim işte Cebrā'il 'müjde vermeye geldim işte Cebrail...' 183a/2

4.5.3.4. Soru Anlamı Taşıyanlar

Soru yolu ile ünlem ifade eden edatlardır. Çoğu zaman gerçek soru anlamı taşımayıp şaşırtma, serzeniş, muktedir olamama veya bir durumu kabullenmeme anlamı katarlar. Ne, nice nişe, neden, nite, niçün 'aceb, kıanı, kıanda, kıandan, belî ve evit (Özkan, 2013: 132) soru anlamı taşıyan edatlardır. Bunlardan; ne, nite, nişe kıanı, belî ve evit edatlarına metnimizde yer verilmezken diğerlerinin belli sayıda kullanıldığı görülmüştür.

kırk vakiyye geldi ne ziyāde 'kırk tartı geldi ne fazla...' 181a/27

Haysuman 'uñ aklı gitmiş ne söyler? 'Haysuman'ın aklı gitmiş, ne söylüyor' 201b/24

ol kavm nice hulāş olurlar ki 'o kavim nasıl kurtulacak ki...' 212a/14

bundan ulı nice nesne olur? 'bundan büyük bir şey nasıl olur?' 226a/27

sen neden katle müsteḥak olduñ... 'sen neden ölümü hakettin?...' 240b/4

bu kazayı neden bildüñ? 'bu kazayı nasıl bilebildin?' (şaşırtma) 318b/3

niçün kendü emmüñüz kıızı atası yokdur 'ne için amcanızın kızının babası yok.' 264a/18

niçün ol cāmeleri baña göstermediñiz? ‘o elbiseleri bana niye göstermediniz?’
343a/14

‘aceb hoş kōkularuñ vardur didi ‘alışılmadık hoş kokuların var dedi.’ 206a/9

‘aceb bu cins kaftanlar garib cāmeler ‘acaba bu tuhaf kaftan ve garip elbiseler...’
343a/12

ğayretiñüz kanda gitdi? ‘çabanıza ne oldu?’ (serzeniş) 188a/1

anları belāda koyub kanda gidersin? ‘onları belada bırakıp nereye gidiyorsun!’
236a/21

bu kadar malı kandan vireyim? ‘bu kadar malı nasıl vereyim?’ 199a/17

4.6. FİİL

4.6.1. Fiil Yapım Ekleri

4.6.1.1. İsimden Fiil Yapan Ekler

Bu eklerin sayısı fiilden isim yapma eklerinden oldukça az olduğu halde isimleri fiilleştirmede yoğun olarak başvurulmuş eklerdir. Bu eklerden bir kısmı yabancı asıllı adların fiil olarak kullanılmasında önemli ölçüde vazife almaktadır.

4.6.1.1.1. +A-

Bu ek daha çok tek heceli isimlere eklenerek onları fiil yapar. İki ve daha çok heceli kelimelere eklendiğinde ünlü düşmesine sebebiyet verebilmektedir.

beñzemez <beñiz+e-mez 178a/9

yaşad <yaş+a-d! 196b/24

diledi ki <dil+e-di 204a/14

uzatdılar <uz+a-t- 186b/10

4.6.1.1.2. +(A)l-/+(İ)l-

Eklendiği isim soylu kelimelerden o ismin uğradığı durum değişikliğini bildiren fiiller yapar. Bu fiiller genelde geçişsiz yapıda olurlar. Aşağıda “eksi” kelimesinde görüldüğü üzere ortak köklere de gelebilir.

çoğaldı <çok+al-dı 236a/18

eksildi <eksi+l-di 345b/18

boşaltdı <boş+al-t-dı 197a/12

4.6.1.1.3. +Ar-/ +r-

Daha çok renk değişimi bildiren fiiller türetmeye yarar. Renk bildiren fiiller dışında bazı fiiller de türetir.

ağarmamışdı <ak+ar-ma 346a/16

gögercin <gök+er-cin 347b/1

kurtarmış <kut+ar- ‘kurtuluşa, saadete erdirmek’ 179a/4 *kabardı* <kaba+r-dı 176b/23

4.6.1.1.4. +dA

İşlekliği çok az olan isimden fiil yapma eklerindendir. Eklendiği kelimelerin bünyesinde o kadar kaynaşmıştır ki ek olduğunu anlamak bile güçleşmiştir.

ister <iz+de-r 179b/3

aldadum <al+ ‘hile’ da- ‘kandırmak,

hile yapmak’ 220a/17

4.6.1.1.5. +et-

Ender kullanımı bulunmaktadır. et- yardımcı fiilinin kalıplaşması sonucu ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

gözetdiler < kö-z+et-di 249b/22

4.6.1.1.6. +ı-

İşlek değildir. Sadece şu örnekte tespit edilmiştir.

taşırđı <taş+ı-r+dı 177b/10

4.6.1.1.7. +it-

it- yardımcı fiilinin kalıplaşma sonucu bazı yapılarda ekleşmesi ile ortaya çıkan bu ek çok işlek değildir. İncelediğimiz metinde sadece sağlam anlamına gelen “berk” sözcüğü ile kullanılmıştır.

berkitmişler <berk+it- ‘sağlamlaştırmışlar’ 209a/17

4.6.1.1.8. +(I)k-

Eski Türkçeden uzanagelen ve ‘oluş’ bildirme özelliği ile geçişsiz fiiller türeten bir ektir (Korkmaz, 2014: 175). İşlekliği düşüktür.

acıkdım <aç+(ı)k-dı-m ‘acıktım’ 339a/25

4.6.1.1.9. +la-

Türkçede gerek Türkçe asıllı kelimeler, gerekse yabancı asıllı isim türü kelimeleri fiil yapmada kullanılan en işlek ektir. Neredeyse tüm isimlere gelebilmektedir. Sayıca isimlerden az olan fiillerin sayısı, bu ekin türevi olan kelimeler ile nispeten dengelenmektedir. Ek Türkçenin en eski dönemlerinden günümüze kadar işlekliğini muhafaza etmiştir.

bağışladılar <bağış+la- 196a/23

bağlamışlar <ba-ğ+la- 209a/16

ısmarlayub <ısmar+la- 210a/10

boğazlanan <boğaz+la- 210b/4

ağladı <yığ+la- 211b/6

söylerdiñ <sö-z+le-r+di+n 212b/9

pāreledi <pāre+le-di 252b/24

gümledi <güm+le- 257a/27

4.6.1.1.10. +lAn-

+lA- ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları –n- dönüşlülük ekiyle genişletilerek +lAn- biçiminde kaynaşmış ve bir birleşik ek oluşturmuştur (Korkmaz, 2014: 178).

boğazlandığı <boğaz+lan-duk+ı 208b/17

şaklanub <şak+lan-(u)b 221b/24

gizlendiler <giz+len-di 223b/5

diñlenmiş <tın+lan-mış 295b/8

4.6.1.1.11. +ü-

Gülsevin, bu ekin varlığının mukayese yolu ile çıkarılabileceğini söyleyip öğüt <ög+ü-t kelimesini örnek olarak vermiştir (2011: 121). İncelenen metinde buna bağlı bir kullanım ile karşılaşmıştır.

ögürdi <ög+ü-r-di ‘böğürmek, bağırma, yüksek sesle haykırmak’ (Dilçin, 2009: 179) 306b/10

4.6.1.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler

4.6.1.2.1. -Ar-

Ettirgenlik anlamı katan bu ekin işlevliği yüksektir. Şekil olarak geniş zaman ekine benzeyen ek; yapma, yaptırma ve birisi için veya bir uğurda yapma gibi değişik anlamlar yükleyebilmektedir.

çıkarmazdı <çık-ar-maz 180a/9
239a/23

hatırdan giderme ‘unutma’ git-er-me

kopardı <kop-ar-dı 259a/9
294b/11

devemi çökerüb ‘çökertip’ <çök-er-(ü)b

4.6.1.2.2. -der-/ter-

İşlek olmayan birkaç örnek verebilmiş bir ettirgenlik ekidir (Korkmaz, 2014: 183). Görünüş itibarı ile birleşik yapıda bir ektir. Fiil yapan de- ve fiilden fiil yapan -r- ekinin birleşmesinden meydana geldiği görüşü muhtemeldir. İşlekliğinin az olması ve -dUr eki ile aynı vazifede kullanılması -dUr ekinin ünlüsünün genişlemesi sonucu bu ekin meydana çıktığını düşündürmektedir.

gönderdiler < gön*-der- < köndger- (DLT'den Akt. Korkmaz, 2014: 183) 177b/25

*gösterdim*¹¹ <gös*-ter-di-m (DLT'den Akt. Timurtaş, 2012: 118) 196a/14

4.6.1.2.3. -dUr-

İşlekliği yoğun olan, ettirgenlik anlamı katan fiilden fiil türetme eklerinden birisidir.

kaldurub <kal-dur-(u)b 181a/11

döndürdi <dön-dür-di 304a/19

koğdurdı <koğ-dur-dı 206a/11

irişdürdi <iriş-dür-di 211b/6

4.6.1.2.4. -ele-

Birleşik yapılı ek görünümü arz etmektedir. Korkmaz, Hacıeminoğlu ve Banguoğlu'nun bu ek ile ilgili görüşlerini sıraladıktan sonra -ag+la- > -ala- şeklinde bir gelişim seyrinin daha olası olduğunu söylemiştir (2014: 182). Ancak Korkmaz'ın da atıfta bulunulan çalışmasında belirttiği üzere tarihi gelişim seyri içerisinde ek üzerinde daha kapsamlı bir araştırma yapılması gerekliliği aşikardır. Metnimizde ekin kullanımına dair bir örnek tespit edilmiştir. Bu da metnin yazıldığı dönemde bu ekin işlek olmadığı görüşünü akla getirmektedir.

depeledi <dep-ele-di 222b/14

¹¹ Timurtaş, göndermek ve göstermek kelimeleri için yukarıda yapılan iki izahı ihtiyat ile karşılamak gerektiğini söylemiştir (Timurtaş, 2012: 118).

4.6.1.2.5.-İl-/-Ul-

Özneyle edilgenlik anlamı katan ektir. İşlekliliği oldukça yüksektir.

atıldım <at-ıl-dım 195b/26

kan içilür <iç-il- 214b/11

sürtülme <sürt-ül-me 268a/3

kıvrıldı <kıv(ı)r-ıl-dı 294a/9

kesilmişdür <kes-il-miş-dür 289a/26

yapılup <yap-ıl-up+ 177b/14

4.6.1.2.6. -(I)n-

Tekin'in "*Dönüşlü ve edilgen çatı eki*" (2016: 91) olarak tanımladığı bu ekin asıl fonksiyonu dönüşlülük olmakla birlikte, zaman zaman öznenin edilgen olduğu fiiller de türetir.

alınmamış <al-ın-mamış 294b/4

diñlenmiş <din+le-n-miş 295b/8

sevindürdiler sev-in-dür-di 313a/20

yüklenürler <yük+le-n- 329b/11

4.6.1.2.7. -Ir-

Gülsevin, ekin bu kullanımının geçişli-ettirgenlik dışı bir görevde olup yeni bir kelime türettiğini söylemiştir (2011: 142).

segirdür <sek-ir-t-ür 'seğirtmek' 233b/1

4.6.1.2.8. -(I)ş-/- (U)ş

İşteşlik anlamı katan ektir. Genelde iki şeyin karşılıklı olarak bir eylemi yaptığını bildiren bir anlam katar. Hacıeminoğlu ekin mahiyetlerini şu şekilde açıklayıp örneklendirmiştir. "1. İki failin birbirine karşı hareket etmesi, 2. İki failin birbiri ile yarış veya yardımlaşma halinde olması, 3. Birden fazla failin aynı hareketi aynı anda beraber yapması, 4. Bir halin oluşması, bir halden başka bir hale geçiş, 5. Edilgen (meçhul) fiiller, 6. Failin tek olması" (1991: 55-56). Hacıeminoğlu'nun açıklamalarından bu ekin mahiyetinin oldukça geniş olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar

arasında en yoğun kullanımı karşılıklı hareketi ifade ettiği yapılardır. Bu yüzden işteşlik veya müşareke eki diye adlandırılır.

bulaşdı <bula-ş-dı 180b/14

irişdi <ir-iş-di 228a/23

görüşeler <gör-üş-e-ler 209b/5

yapışdı <yap-ış-dı 248a/1

4.6.1.2.9. -It-

Belli başlı fiillere gelen bir ektir. İşlek olmadığı için kullanıldığı bazı yapıların bünyesine karışmış gibidir.

eyitdi <ey-it-di ‘söyledi, dedi’ 177a/16

şarkıtmışlar <sark-ıt- 194a/10

4.6.1.2.10. -t-

En işlek ettirgenlik ekidir. Ünlü ile biten yapılarda yardımcı ünlüye ihtiyaç duymazken, ünsüz ile biten yapılarda yanına yardımcı ses alır.

depretdiler <depre-t- 255b/12

iletüñ <il-e-t- (Paçacıoğlu, 2016: 301) 257a/16

ıslattı <ısla-t 205a/5

yükletdiler <yük+le-t- 263a/8

4.6.1.2.11. -Ur-

-Ar- eki kadar olmasa da işlekliği olan bir ektir. -gUr ekinden gelmiş olması muhtemeldir.

geçürüp <geç-ür-(ü)p 187a/12

kaçurdılar <kaç-ur-dı 210a/23

düşürdi <düş-ür-di 214a/24

yitürdiler <yit-ür-di 271a/11

4.6.1.2.12. -y-

-d>z>z>y fonetik değişikliğinde t’ye dönüşmeyen d seslerinin uğradığı son merhaledir. Asıl ek -d- olduğu halde y’ye döndüğü için bu halinin alınması uygun

görülmüştür. Metinlerde genelde doymak ve koymak kelimelerinde geçtiği görülmektedir. Bizim incelediğimiz metin için de aynı durum söz konusudur.

toydılar < to-y- < to-d- ‘doydular’ 237a/21 *koyub* <ko-y-<ko-d-(u)b 246b/20

toyduk <to-y- 294a/21

koyasız <ko-y-a-sız ‘koyasınız’ 307b/9

4.6.2.Fiil Çekimi

Fiil çekimi şahıs ekleri, zaman ve haber kipleri ile sağlanmaktadır. Günümüz şahıs ekleri, zaman ve haber kipleri ile bazen benzer bazen farklı özellikler gösteren metnimizin fiil çekimi aşağıda incelenmeye çalışılacaktır.

4.6.2.1. Şahıs Ekleri

4.6.2.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

1. teklik şahısta -Am, -vAn, -In ekleri zamir kökenli şahıs ekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan incelemede -Am ve -In eklerine dair örnek kullanımlar tespit edilirken, -vAn eki ile ilgili örnek tespit edilememiştir.

helāk oluram <ol-ur-am ‘helak olurum’ 308a/9

ri ‘āyet etmişem. <et-miş-em ‘uymuşum’ 197a/8

severin <sev-er-in ‘severim’ 246b/26

tāleb iderin <it-er-in ‘talep ediyorum’ 255b/13

2. teklik şahısta -sIn eki kullanılmaktadır.

sen cāsūsın <casus+sın ‘sen casussun’ 256a/20

istersin <iste-r-sin 333a/9

3. teklik şahıs çekime eksiz girdiği için zamir kökenli herhangi bir ek bu şahıs yerine kullanılmamaktadır.

1. çokluk şahısta -Uz, -vUz ekleri kullanılmıştır. -vUz eki bazen -yUz şeklinde görülebilmektedir.

korğaruz <kork-ar-uz ‘korkarız’ 341a/21

cān ile kabūl iderüz <it-er-üz ‘gönülden kabul ederiz.’ 235a/19

taşra çıkavuz <çık-a-vuz ‘dışarı çıkalım’ 191a/10

eyleyevüz <eyle-y-e-vüz ‘eyleyelim’ 287b/2

olayuz <ol-a-yuz ‘olalım’ 208b/25

varayuz <var-a-yuz ‘varalım’ 219b/20

3. çokluk şahısta, şahıs anlamı çokluk eki ile sağlanır.

du ‘ālar itdiler <it-di-ler ‘dualar ettiler’ 301a/8

yirine kodılar <ko-dı-lar ‘yerine koydular’ 180b/3

4.6.2.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

1. teklik şahısta -m eki iyelik kökenli şahıs eki işlevi görmektedir.

getürdüm <ge-tir-dü-m ‘getirdim’ 183a/17

inensem <in-er-se-m 188b/27

gördüm <kö-r-di-m ‘gördüm’ 192b/2

kaçdım. <kaç-dı-m ‘kaçtım’ 195a/2

2. teklik şahısta -ñ eki kullanılmaktadır.

kaşd itdiñ <it-di-ñ ‘niyetlendin’ 202b/24

cevāb virmediñ <vir-me-dü-ñ ‘cevap

vermedin’ 207a/13

emr iderseñ <it-er-se-ñ ‘emredersen’

227b/20

3. teklik şahıs için ek kullanılmamaktadır.

1. çokluk şahısta -k,ķ eki kullanılmakla birlikte -z eki de bu yapı için kullanılmıştır.

itdik <it-di-k ‘ettik’ 231a/15

olmadık <ol-ma-dı-ķ 252a/7

sābit olsaz <ol-sa-z ‘olsak’ 208b/22

eyledük <eyle-dü-k ‘eyledik’ 240a/19

2. çokluk şahısta -ñ ve -ñUz ekleri kullanılmıştır.

iletmeñ <ilet-me-ñ ‘iletmeyin’ 242a/2 *korğmañ* <kork-ma-ñ ‘korkmayın’ 188b/11
tābi ‘olduñuz’ ‘ol-du-ñuz 209a/20 *itmeseñüz* <it-me-se-ñüz ‘etmeseniz’ 226b/20

3. çokluk şahıs için de zamir kökenli şahıs eklerinde olduğu gibi -lAr eki kullanılır. Çokluk hâl ekinin kalıplaşması sonucu ortaya çıkmıştır.

itmişler <it-miş-ler ‘etmişler’ 235a/20 *gelmişler* <gel-miş-ler 251a/16

bağlamışlar <bağ+la-mış-lar 334a/22 *yisünler* <yi-sün-ler ‘yesinler’ 184b/6

4.6.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri

4.6.2.2.1. Bildirme Kipleri

4.6.2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman bildiren ekler açısından metnimiz zengindir. -dU, -dI, -mIşAm, -dUrUrAm ekleri görülen geçmiş zamanı ifade etmek için kullanılan eklerdir.

4.6.2.2.1.1.1. -dI

Görülen geçmiş zamanın temel eki olarak bu ek kullanılır. Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin günümüz Türkiye Türkçesine mukayese ile en büyük farkı ötümsüzleşmeye karşı gösterdiği dirençtir. Yani bugün bu ekten önce ötümsüz bir ünsüz (p,ç,t,k) var ise ekin ünsüzü de ötümsüz (-tI/-tU) hale gelir. Eski Anadolu Türkçesi özelliği gösteren metnimiz, yer yer aykırılık gösteren örnekleri de barındırmaktadır. Şimdi şahıslar itibarı ile ekin kullanımı örneklendirilmeye çalışılacaktır.

1. Teklik Şahıs

Bu şahıs için ek -dUm/dIm şeklinde görülür.

çıkdım ‘çıktım’ 180a/11

eyitdim ‘söyledim’ 197a/6

korğardum ‘korkardım’ 178b/8

söyledüm ‘söyledim’ 275a/19

2. Teklik Şahıs

Bu şahıs için ek -dUñ şeklinde görülür. Yuvarlak ünlü ile görülmekle birlikte düz ünlü ile de kullanılmıştır.

kaşd itdiñ ‘niyetlendin’ 202b/24

çıkdıñ ‘çıkarttın’ 229a/7

bağlarduñ ‘bağlardın’ 252a/6

irişdüñ ‘ulaştın’ 274b/1

3. Teklik Şahıs

Bu şahıs için herhangi bir ek kullanılmaz. Görülen geçmiş zaman eki ek almamışsa teklik 3.şahıs çekimi söz konusudur. Bu ekin küçük ünlü uyumu için yüksek oranda uyusuzluk teşkil ettiği görülmüştür. Bu şahıs için görülen geçmiş zaman eki ünlüsünün yuvarlaklaşması seyrek gerçekleşen bir hadisedir.

düşmüşdi ‘o düşmüştü’ 274b/10

virdi ‘verdi’ 310a/18

irüşdi ‘erişti’ 324b/19

oldı ‘oldu’ 176b/4

buyurdu ‘emretti’ 179b/7

şordu 189a/17

1. Çokluk Şahıs

-dUk eki bu şahsın çekiminde kullanılır. Ekin yuvarlaklaşma temayülü dolayısı ile düzlük yuvarlaklık uyumuna genelde aykırı olduğu görülür. Ancak istisnai örnekler de mevcuttur.

mağlûb olurduğ ‘yenilirdik’ 208b/22

şanduğ ‘sandık’ 263b/16

eyledük ‘eyledik’ 240a/19

gördük 343a/17

işitdik ‘işittik’ 179a/15

yāğ çıkardık 338b/17

2. Çokluk Şahıs

-dUñUz eki bu şahsın çekiminde kullanılır. Sadece bir örnekte düz ünlülü şekli ile karşılaşılmıştır.

ķoduñuz ‘bıraktınız’264a/19

itdũñũz ‘ettiniz’289a/6

ķõstermediñiz 343a/14

3. Çokluk Şahıs

-dUAr eki bu şahsın çekiminde kullanılır. Görülen geçmiş zaman eki ve çokluk eki +lAr’ın birleşmesinden meydana gelmiştir.

şordular 193b/14

gıtdũler ‘gittiler’209b/26

buyurdılar ‘buyurdular’ 246b/19

dõkdiler ‘dõktũler’ 257b/19

4.6.2.2.1.1.2. -mİşAm

Seyrek de olsa õğrenilen geçmiş zaman ve 1. teklik şahıs ekinin birleşmesinden oluşan bu ekin görũlen geçmiş zaman anlamı kattıķı görũlũr.

ri ‘āyet etmişem. ‘riayet ettim, uydum’ 197a/8

ferāmũş itmişem didi. ‘unuttum dedi’ 305b/14

4.6.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Bu zaman için metnimizde genelde -mUş çekimi kullanılmıştır. Yuvarlaklaşma hadisesi bu ek için de geçerli olup yer yer düzleşme temayũlũ göstermiştir.

1.Teklik Şahıs

-mUşUm 1.teklik çekimi için kullanılır. Ancak õğrenilen geçmiş zaman 1.teklik çakimi çok azdır. Genelde bunun yerine görũlen geçmiş zaman tercih edilir. Sadece iki örneķi tespit edilmiştir.

ķõrmũşũm 180b/22

dimişim ‘demişim’ 229b/3

2.Teklik Şahıs

-mİşİn eki ile yapılır. Düz ve yuvarlak ünlülü hali karşılaşmak mümkündür.

olmuşsun ‘olmuşsun’ 242a/1

virmişsin ‘vermişsin’ 277a/1

varmışsin 299b/24

olmuşsun 317b/24

3. Teklik Şahıs

-mİş şeklinde üzerine ek almadan kullanılır. Düz ve yuvarlak ünlülü hali birlikte kullanılır.

toğunmuş ‘dokunmuş’ 318b/21

düzülmüş ‘düzeltilmiş’ 328b/18

varmış 333a/25

vefât itmiş ‘ölmüş’ 181a/9

1. Çokluk Şahıs

-mİşİz eki ile bu şahısta çekim olur. 1. Teklik şahıs çekimi gibi bu da çok tercih edilmeyip yerine -dUk tercih edilir. Sadece bir örnekte kullanıldığı tespit edilmiştir.

getürmüşsüz ‘getirdik’ 279a/15

2. Çokluk Şahıs

-mİşİñİz, -mİşİz -sİz ekleri ile bu şahıs için çekim gerçekleşmektedir.

katl eylemişsüz ‘katletmişsiniz’ 196a/22

muḥārebe idermişsüz ‘savaşmışsınız’

225b/16

bühtān eylemişsüz. ‘iftira etmişsiniz’ 301b/3

3. Çokluk Şahıs

-mİşİAr eki bu şahsın çekiminde kullanılır. Yuvarlak ünlü barındıran fiil köklerine geldiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırılık teşkil edebilmektedir.

tutmuşlardur ‘tutmuşlardır’ 239a/14

bağlamışlardı 275a/12

dimişler ‘demişler’ 289b/7

itmemişler ‘etmemişlerdir’ 324b/24

4.6.2.2.1.3. Geniş Zaman

Geniş zaman çekimi, genelde -(U)r ekinin üzerine şahıs zamirleri veya şahıs eklerinin eklenmesi ile gerçekleşir. Kip nöbetleşmesi sonucu başka yapıların da geniş zaman fonksiyonu üstlenmesi son derece doğaldır. Metnimizde geniş ve şimdiki zaman yer yer aynı yapılar ile çekimlenmiş olup bazı durumlarda hangisinin kastedildiği anlaşılmayacak derecede yakın bir kullanıma sahip olduğu görülmektedir. Şahıslar itibarı ile geniş zaman çekimi aşağıdaki gibidir.

1. Teklik Şahıs

Bu şahıs için geniş zaman çekimi -UrAm yapısı ile sağlanır. Bu şahsın çekiminde Ur+zamir yapısından Ur+zamirin eklenmiş hali yapısı genel olarak yerleşmiştir. Geniş zaman ve şimdiki zaman çekimi -Ur+zamir eki ile kurulduğu için hangi zaman çekimi olduğu bağlamdan anlaşılmaktadır. Aslında geniş zaman bildiren -Ur+zamir eki metnimizde daha çok şimdiki zaman için kullanılmıştır.

aluram ‘alırım’ 206a/5

buluram ‘bulurum’ 228b/24

bilürem ‘bilirim’ 257a/21

gelürem 257a/19

2. Teklik Şahıs

-UrsIn yapısı bu şahsın çekimi için kullanılır. Bu şahıs için de geniş ve şimdiki zaman iç içe geçmiştir.

olursın ‘olursun’ 273a/11

şanursın ‘sanırsın’ 203b/20

bilürsin ‘bilirsin’ 249b/3

irişürsin ‘ulaşırsın’ 311b/1

3. Teklik Şahıs

Bu şahıs için geniş zaman çekimi -Ur ile gerçekleşir. Genelde bu şahısta geniş zaman yerine birleşik zaman çekimi tercih edilir. Aşağıdaki örneklerde sadece geniş zaman çekimi kullanılmıştır.

olur 178a/18

olunur 201b/1

iledür ‘iletir’ 237b/22

düşürür 300b/25

1. Çokluk Şahıs

-(U)rUz, -(A)rIz yapıları çokluk 1. kişi için kullanılır. -UrUz yapısı düz ünlülü köklere geldiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumu açısından uyumsuzluk yaratır.

Aluruz ‘alırız’ 192a/9

iderüz ‘ederiz’ 221b/2

diriz ‘deriz’ 301a/25

ulaşuriz ‘ulaşırız’ 307b/4

ururiz ‘vururuz’ 196b/20

boğazlaruz ‘öldürürüz’ 230a/20

2. Çokluk Şahıs

2. çokluk şahısta geniş zaman çekimi -(U)rslz yapısı ile yapılır. Bu şahısta da geniş zaman ve şimdiki zaman için bir iç içe geçmişlik söz konusudur.

helāk olursuz ‘helak olursunuz’ 299b/10

idersüz ‘edersiniz’ 244a/16

zāfer bulursız ‘kaznırsınız’ 256b/22

bilürsiz. ‘bilirsiniz’ 259b/15

3. Çokluk Şahıs

-(U)rlar eki ile çekimlenir.

varurlar ‘varırlar’ 181a/20

bulurlar 214a/13

iderler ‘ederler’ 245b/15

getürürler ‘getirirler’ 329b/1

dirler ‘derler’ 312a/7

oynarlar 328b/1

4.6.2.2.1.4. Şimdiki Zaman

-Iyor eki bugünkü kadar yaygın olmadığı için metnimizde şimdiki zaman için çoğunlukla geniş zaman eki -Ur + zamir eki kullanılmakla birlikte -tUrUr ve -Iyor yapılarının da yoğun olmamakla birlikte kullanıldığı görülmektedir.

1. Teklik Şahıs

-UrAm eki şimdiki zaman 1. Teklik şahıs için de kullanılır. Temelde geniş zaman eki olduğu yukarıda belirtilmişti. -tUrUR eki ile bu şahısta çekimin olduğu görülmektedir.

görü tırurum ki ‘görüyorum ki’ 215b/2

şer kokuşu aluram ‘alıyorum’ 206a/5

kaluram ‘kalıyorum’ 313b/9

yemin virürem ‘yemin ediyorum’ 337a/3

iletürem ‘iletiyorum’ 237b/2

2. Teklik Şahıs

-(U/A)rsın eki bu şahsın çekimi için kullanılır. Az örneği görülmekle birlikte -tUrUr ekinin de bu şahıs için kullanıldığı görülmektedir.

ne söylersin ‘ne söylüyorsun’ 180b/27

ķanda gidersin? ‘nereye gidiyorsun’ 236a/21

nice bulursın? ‘nasıl buluyorsun’ 312a/5

istersin ‘istiyorsun’ 184a/25

idüib turursun ‘edip duruyorsun’ 199b/19

ne yirde turursın? ‘nerde duruyorsun’ 338b/5

3. Teklik Şahıs

-Ur, -tUrUr, -Iyor ve -Iyorur yapıları şimdiki zaman 3. Teklik şahıs çekimi için kullanılan yapılardır. Bunlar arasında -Ur ekinin daha işlek olduğu görülmektedir. – Iyor ve -Iyorur eklerinin bir arada bulunması bugün kullanılan şimdiki zaman ekinin o dönem benzer hece düşmesine uğramamış olduğunu ve bir geçiş süreci yaşadığının açık bir göstergesidir.

buyurur ‘buyuruyor ki’ 326a/4

Cidd ile yürür ‘Cidd ile yürüyor’ 177a/12

ķabz durur ‘sıkıntıdır’ 312a/21

geliyorur ‘geliyor’ 215b/2

sönüyor 236a/17

ķoyduruyor 236b/14

1. Çokluk Şahıs

-rUz eki çokluk 1. Çokluk şahıs çekimi için kullanılan ektir. Geniş zaman eki ile yüksek oranda benzerlik söz konusu olup hangi zamanda çekim olduğu ibarenin geçtiği bağlamdan anlaşılmaktadır.

bugün aluruz. ‘alıyoruz’ 272b/14
ediyoruz’235a/19

ķabŭl iderüz. ‘kabul

şimdi anuñla cenge giderüz ‘şimdi onunla savaşa gidiyoruz’ 188b/7

2. Çokluk Şahıs

-(U)rsIz yapısı ile 2. çokluk şahıs çekimi gerçekleşmektedir. Zamirin ekleşme hadisesine uğramasının başlangıç aşamasında olduğu ve –sız yapısının ünlü uyumu dolayısı ile meydana geldiği söylenebilir.

rāzı mı olursız? ‘razı mı oluyorsunuz’ 188b/25

ne söyleşürsüz ‘ne konuşuyorsunuz’ 188b/20

ķandan gelürsüz? ‘nerden geliyorsunuz’ 190b/10

cümleñüz bilürsüz ki... ‘hepiniz biliyorsunuz ki...’ 238b/4

3. Çokluk Şahıs

-(U)rlAr yapısının bu şahsın çekiminde kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz metinde sadece iki örnekte -yor’lu yapının 3. çokluk şahsın şimdiki zaman çekiminde kullanıldığı görülmüştür. Bazı örneklerde bildirme ekinin benzer hece düşmesine uğramamış halinin (-dUrUrlAr) şimdiki zaman vazifesi ile kullanıldığı görülmektedir.

muntazır dururlar ‘bekliyorlar’ 256a/19

ağlaşurlar ‘ağlaşıyorlar’ 312b/15

artuķ işidürler ‘artık işitiyorlar’ 197b/6

sizi görürler ‘sizi görüyorlar’ 307b/18

işte geliyorırlar ‘işte geliyorlar’ 183b/1

cem idiyorlar ‘toplanıyorlar’ 261a/3

4.6.2.2.1.5. Gelecek Zaman

Gelecek zaman çekiminin Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde oldukça zengin olduğu görülmektedir. Ancak birçok yapı için değişik devir özellikleri gösteren metnimizde gelecek zaman için -AcAk ekine geçişin yüksek oranda tamamlandığı görülmekle birlikte örneğinin çok az olduğu görülmektedir. Ekin kullanımı için genel görünümü değiştirmeyecek bir şekilde sadece bir örnekte -dAsI ekinin kullanıldığı görülmektedir. Bunun metnimiz için arkaik bir öge olduğu söylenebilir.

1. Teklik Şahıs

-AcAğIm eki ile kurulur. Örneklerinin çok olmadığı tespit edilmiştir. -Am eki ile bu şahıs için gelecek zaman bildirildiği örnekler mevcuttur. Normalde bu ek 1. teklik şahıs için istek anlamı katmaktadır.

ardına düşem ‘peşine düşeceğim’ 243a/10

ta ‘ām tertīb idem ‘yiyecek toplayacağım’ 237a/7

ser-eḫrāz olacağım. ‘gururlanacağım’ 251b/25-26

Rūm’a varam yāḫūd yahūdī olam. ‘Anadoluya gideceğim ya da Yahudi olacağım’ 265a/22

2. Teklik Şahıs

-IsArsIn veya -AcAksIn şeklinde gözüken bu şahsın örneğinin metnimizde kullanılmadığı görülmüştür.

3. Teklik Şahıs

Metnimizde gelecek zaman için en çok örnek bu şahısta görülmektedir. Buna rağmen örneklerin sayısı ondan fazla değildir.

*yarındası*¹² ‘yarın olunca-yarınca’ 199b/6 *çıkacak* 283a/3

¹² Bu kullanım istisnai bir durum teşkil etmektedir. Zaman anlamı taşıyan bir fiilimsi görünümü arz eden -dası ekinin hem fiilimsi hem de zaman eki olması için fiile eklenmesi gerekmektedir. Ancak fiile eklenmeden hem fiilimsi hem zaman eki işlevi üstlenmiştir.

olacak 194b/9

bulacak 276a/21

gönderecek 193a/3

gidemeyecek 269b/14

1. Çokluk Şahıs

-IsArUz, -AcAğUz şeklinde metinlerde geçebilen bu şahsın çekimi için incelenen metinde örnek kullanım tespit edilememiştir.

2. Çokluk Şahıs

-IsArsUz, -AcAksUz şeklinde metinlerde geçen bu şahsın gelecek zaman çekimi için metnimizde örnek tespit edilememiştir.

3. Çokluk Şahıs

-IsArIAr, -AcAkIAr şeklinde görülmesi beklenen bu şahsın çekimi için metnimizde örnek kullanım tespit edilememiştir.

4.6.2.2.2. Dilek Kipleri

4.6.2.2.2.1. İstek Kipi

İstek kipi Türkiye Türkçesindeki gibi temelde -A olmakla birlikte şahıslar bazında çekimler esnasında değişik kullanımlar olduğu gözlemlenmektedir. Aşağıda şahıslar bazında istek kipinin kullanımı incelenecektir.

1. Teklik Şahıs

Bu şahıs için -Am, -AyIn ekleri kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen -vAn, -vAm eklerinin metnimizde tercih edilmediği görülmüştür.

ben olam ‘ben olayım’ 258a/25

‘umre idem ‘Umreye gideyim’ 241b/23

anda varayın ‘oraya gideyim’ 332b/24

hırāset ideyin. ‘Koruyayım’ 209b/8

ķaim olayım ‘ayakta durayım’ 223a/7

söyleşeyim ‘konuşayım’ 245a/12

2. Teklik Şahıs

Bu şahısta istek kipi çekimi Modern Türkiye Türkçesinde olduğu gibi istek eki + 2.teklik şahıs eki şeklindedir. Metnimizde şahıs ekinin yuvarlak şeklinin olması günümüzden ayrılan yönüdür. -AsUn şekli düzlük yuvarlaklık uyumu açısından da uyuma aykırılık göstermektedir. Şahıs eki ünlüsünün yuvarlak olduğu örnekler sayıca daha az olduğu için ekte düzleşme hadisesinin yüksek oranda gerçekleştiği söylenebilir.

buyurasın 177a/19

döndüresin 201b/6

varasun ‘varasın’ 252a/22

eyleyesün ‘eyleyesin’ 292a/1

3. Teklik Şahıs

Bu şahısta istek kipi eki -A, şahıs eki almaksızın tek başına kullanılmaktadır.

māil ola ‘meyletsin’ 180b/6

meydāna gele ‘meydana gelsin’ 233b/11

muḥārebe olmaya ‘savaş olmasın’ 247a/16

kaşd itmeye ‘kast etmesin’ 261b/11

1. Çokluk Şahıs

Bu şahıs için -AvUz ve -AlUm ekleri kullanılmaktadır. -AlUm ekinin -AlIm şeklinde görülmesi bu ek için metnimizde bir geçiş söz konusu olduğunun göstergesidir. -AlIm ekinin daha az kullanılması -AlUm>-AlIm değişiminin nispeten başlangıç aşamasına yakın bir aşamada olduğunu göstermektedir. Temelde kullanılan bu eklerin yanı sıra metnimizde -AyUz ekinin de bu şahıs için istek bildirdiği görülmektedir.

taşra çıkavuz ‘dışarı çikalım’ 191a/10
190b/4

haber virevüz ‘haber verelim’

hizmetine varalum ‘hizmetine varalım’ 265b/6

fıkr idelüm ‘düşünelim’ 299b/8

mihmān olalım ‘misafir olalım’ 345a/14

göçelim 191a/11

kaçayuz ‘kaçalım’ 245a/18
219b/20

cihāda varayuz ‘cihada varalım’

bundan göçeyüz ‘burdan göçelim’ 220a/10
280b/1

girü döneyüz ‘geri dönelim’

2. Çokluk Şahıs

-Asİz eki çokluk 2. şahıs için kullanılmaktadır. İstek kipi ve 2. çokluk şahıs zamirinin ekleşme temayülü gösterip ünlü uyumuna intisap etmesi sonucu oluşmuş bir ektir. Metnimizde istek kipiyle bu şahıs için sadece bu ek kullanılmıştır.

felāḥ bulasız ‘kurtulasınız’ 252b/13

beni yuyasız ‘beni yıkayasınız’ 307b/9

ceng idesiz ‘savaşasınız’ 188b/8

katl itmeyesiz ‘öldürmeyesiniz’ 265a/13

3. Çokluk Şahıs

-AlAr eki çokluk 3. çokluk şahıs için kullanılan istek kipi ekidir. İstek kipinin temel eki olan -A ile çokluk bildiren +lAr ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

ḥalāṣ bulalar ‘kurtulalar’ 190b/23

kaçalar ‘kaçınlar’ 203b/27

getüreler ‘getireler’ 259b/19

cevāb vireler ‘cevap vereler’ 296a/13

4.6.2.2.2. Şart Kipi

Temel cümledeki yargının gerçekleşmesini şarta bağlayan ve kendisi yalnız başına yargı bildirmeyen bir tasarlama kipidir (Korkmaz, 2014: 603). Metnimizde Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi şart kipi için -sA eki kullanılmaktadır. Bu ek ile birlikte “eğer, çün” gibi edatlar da -sA ekinin şart anlamını pekiştirmek için kullanılan yardımcı şart sağlama unsurlarıdır. Aşağıda şart kipinin kullanımı şahıslar düzeyinde incelenecektir.

1. Teklik Şahıs

Bu şahıs için şart anlamı -sAm eki ile sağlanmaktadır.

mağlūb olursam ‘yenilirsem’ 244b/26

medḥ idersem ‘översem’ 287a/26

bulmaz isem ‘bulmazsam’ 312a/1

itmez isem ‘etmezsem’ 335a/12

eger yanlarına varmazsam helāk olurlar. 330b/15

çün gördüm bārı didār ile müşerref olaydım didi ‘gördümse tanışayım dedi’
319b/12-13

2. Teklik Şahıs

Bu şahıs için -sAn ve eki kullanılmaktadır.

şehre varsan 266b/3

dünyādan gidersen 293b/24

ezān okısan ‘ezan okusan’ 317b/25

hılāf itmezsen 191b/23

3. Teklik Şahıs

3. teklik şahısta şart kipi herhangi bir el almaksızın çekime girmektedir.

yoḥsa ‘yoksa’ 177b/7

emir iderse ‘emrederse’ 184b/18

buyurmuş ise ‘emretmişse’ 190a/9
233b/23

muḏaffer olursa ‘zafer bulursa’

1. Çokluk Şahıs

Bu şahıs için şart anlamı -sA-vuz eki ile sağlanmaktadır. Şart kipinin bu şahısta çekimlendiği örnek sayısı oldukça azdır. Metinde sadece 2 adet örneği tespit edilmiştir.

ğalib olursavuz ‘galip olursak’ 266b/27
267a/1

müşerref olursavuz ‘tanışırsak’

2. Çokluk Şahıs

Bu şahıs için şart çekimi -sAñUz eki ile sağlanmaktadır. Bu şahıs için, ekin sadece yuvarlak ünlülü olduğu gözlenmektedir.

ğalib olursañuz ‘kazanırsanız’ 238b/9

bolsañuz ‘olsanız’ 266b/1

bilseñüz ‘bilseniz’ 345a/22

isterseñüz ‘isterseniz’ 221b/2

3. Çokluk Şahıs

Bu şahıs için şart kipi, çokluk eki ve şart ekinin birleşmesinden oluşmaktadır. Bunların yeri değişkenlik arz edebilmektedir. Yani; -sAlAr, -lArsA şekillerinde olabilmektedir.

zinde olsalar ‘canlı olsalar 217b/21

dileseler 299b/17

gördilerse ‘gördülerse’ 323a/3

buyurdularsa 213a/17

4.6.2.2.3. Emir Kipi

Emir kipi, yapılacak olan işin şahıslara buyurulması ile ortaya çıkmaktadır. Yani iletişimde gönderici alıcıya eylemi yapmasını emreder. Metnimizde şahıslar bağlamında emir eklerinin kullanımı aşağıda incelenmeye çalışılacaktır.

1. Teklik Şahıs

1. teklik şahıs eki -AyIm ve -AyIn şeklindedir. Aslında Eski Türkçede ekin asıl hali -AyIn iken Batı Türkçesinde m etkisi ile sondaki n’nin ilerleyici benzeşme yolu ile m’ye döndüğü görülür (Ergin, 2013: 305). Ergin istek kipi 1. teklik şahsı için -AyIm ekinin kullanılmasının bir vazife karışması sonucu ortaya çıktığını söylemiştir (2013:311). Mantıken bakıldığında kişinin kendisine emir vermesinin normal olmadığı düşünülmektedir. Bu şahıs için kişi bir şeye koşullanmak için emir yolu ile kendisine bir işin yapılma durumunu emredebilmektedir. Şimdi verilen durumlar ile ilgili örnekler verilecektir.

ben olayım 180a/2
187b/26

nāmeler yazayım ‘mektuplar yazayım’

söyleşeyim ‘konuşayım’ 245a/12

kelimāt ideyim ‘konuşayım’ 287a/25

serdār ideyin ‘komutan yapayım’ 297a/21-22 *anda varayın* ‘oraya gideyim’ 332b/24

2. Teklik Şahıs

Bu şahıs için kaynaklarda -gIl eki verilmektedir. Bugünkü Türkiye Türkçesinde ise bu şahsın emir çekiminde herhangi bir ek kullanılmamaktadır. Sertakaya, emir kipinin 2. teklik kişi için özel bir eki olmadığını -gIl yapısının ise sonradan ek gibi

telakki edilen bir pekiştirme edatı olduğunu söylemektedir (Eylül 1988). Metnimizde -gll ile çekimin yerine eksiz çekimin tercih edildiği görülmektedir. Bu durum; -gll yapısından eksiz kullanım yapısına geçilmeye başlandığı dönemde metnimizin tamamen eksiz yapıya geçmesi ile özel bir yer ve önem arz ettiğini göstermektedir.

söyle 343b/21

meded-kārlik eyle ‘yardım et’ 324b/3

zā ‘il kıl ‘geçici kıl’ 310a/21

girü gel ‘geri gel’ 317b/18

Medīne ‘ye var ‘Medineye git’ 318b/1

iste getir ‘iste getir’ 319b/25

3. Teklik Şahıs

Bu şahıs için emir kipi çekiminde -sUn eki kullanılır. Genelde yuvarlak ünlü ile görülmekle birlikte bazen ekin ünlüsünün düzleştiği örnekler de görülmektedir. Bu durum ekin düzleşme aşamasına girdiğini göstermektedir. Bu düzleşmenin eyle- fiili ile sınırlı olduğu görülmektedir. Düz ünlülü fiil köklerinde bu ek düzlük-yuvarlaklık uyumu açısından aykırılık göstermektedir.

emr eylesin ‘emretsin’ 333b/17

baḳi ḳalsun ‘baki kalsın’

alsun ‘alsın’ 177a/11

olsun 213b/23

irişsün ‘erişsin-ulaşsın’ 242b/23

gelsün ‘gelsin’ 308a/3

1. Çokluk Şahıs

1. çokluk şahıs için emir çekimi -AlUm eki ile yapılmaktadır. Ancak 1. teklik şahısta olduğu gibi burada da emir ve istek kiplerinin karışıp ortaklaşa kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Temelde 1. teklik şahısta -Ak ve 1. çokluk şahısta -AlUm olması gerekmektedir. Ancak emir ekinin iki şahıs için de hem emir hem istek anlamı kattığı görülmektedir. Metnimizde bu ekin son ünlüsünün hem düz hem yuvarlak olduğu gözlenmektedir. Ancak metnin yazıldığı dönem için kullanım sıklığı yuvarlak şeklinden (-AlUm) yanadır.

ḳoşalım 261b/2

meded isteyelim ‘yardım isteyelim’ 266b/24

varalum ‘gidelim’ 336a/8

andan şoralum ‘ona soralım’ 251a/15

söyleyelüm ‘söyleyelim’ 288b/9

görüšelüm ‘görüşelim’ 334a/7

2. Çokluk Şahıs

Bu şahıs için emir kipi çekim ekleri açısından zenginlik olduğu görülmektedir. -Uñ, -UñUz, -ñ ekleri genelde kullanılan eklerdir. Bunlardan çok kullanılan -Uñ ekidir. -Uñ ve -UñUz eklerinin arasında nezaket katma gibi ince bir anlam ayrımı bulunmaktadır. -ñ eki ise ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerine eklenmektedir.

katl itmeñ ‘öldürmeyin’ 194b/13

bağışlañ ‘bağışlayın’ 241a/5

rast söyleñ ‘doğru söyleyin’ 260a/25

söylemeñ ‘söylemeyin’ 280b/3

şabra uruñ ‘sabredin’ 329b/22

hazır oluñ 299b/19

irişdürüñ ‘ulaştırın’ 307b/15

arasında koduñuz ‘arasına koyunuz’ 264a/19

korğmañ ‘korkmayın’ 188b/11

oruç tutuñ 300b/17

3. Çokluk Şahıs

Bu şahıs için emir -sUnlAr eki ile sağlanmaktadır. 3. teklik şahıs eki ve çokluk ekinin birleşmesi ile meydana gelmiştir. Emir bildiren -sUn ekinin bu şahıs için düz ünlülü hâli bulunmayıp metnimizde sadece yuvarlak ünlü ile görünmektedir. Bu durum düzlük-yuvarlaklık uyumu açısından uyumsuzluk yaratmaktadır.

‘ibret alsunlar ‘ibret alsınlar’ 191b/9

bağışlasunlar ‘bağışlasınlar’ 239b/27

yisünler ‘yesinler’ 339a/24

pāk eylesünler ‘temizlesinler’ 200b/7

namāzını kılsunlar 310b/22

beklesünler ‘beklesinler’ 191a/21

4.6.2.2.2.4. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bugünkünden farklı bir yapı ile karşılanmaktadır. Bu yapı genelde “-sA gerek” yapısıdır. Metnimizde de bu yapı kullanılmaktadır. Bugün kullanılan -mAII eki nispeten daha geç bir dönemde metinlere yansımıştır. Gereklilik kipinin şahıslar düzeyinde yansımaları aşağıda incelenmeye çalışılacaktır.

1. Teklik Şahıs

Bu şahıs için gereklilik “-sAm gerek” yapısı ile karşılanmaktadır. Şart kipi eki, şahıs eki ve gerek edatından oluşan bu yapı, bize o dönemde gereklilik kipi için müstakil bir ekleşme olmadığını göstermekle birlikte gereklilik fonksiyonunu üzerine almaktadır.

ben Taif'e varsam gerek ‘Ben Taif’e varmalıyım.’ 282b/24

zālîmden mazlumuñ hakkını alsam gerekdür ‘zalimden mazlunun hakkını almalıyım’ 303b/10

itmek yisem gerek ‘ekmek yemeliyim’ 339a/7

cennete girsem gerekdür ‘Cennete girmeliyim’ 209a/5

2. Teklik Şahıs

Bu şahıs için metnimizde “-sIn gerek” yapısı kullanılmıştır. Ancak gereklilik kipinin bu şahısta çekimi metnimizde çok tercih edilmediğinden sadece bir örneği ile karşılaşılmıştır.

irişesin gerek ki... ‘erişmen gerek ki...’ 213b/17

3. Teklik Şahıs

Bu şahıs için “-sA gerek” yapısı kullanılmıştır.

nāzil olsa gerek ‘nazil olmalı’ 227b/15 *girü gelse gerek* ‘geri gelmeli’ 340b/4

ateş-i duzağ olsa gerek didiler ‘cehennem ateşi olmalı dediler’ 260a/6

ğarb diyârında zuhûr itse gerekdür ‘batıda görünmesi gerek’ 180b/16

1. Çokluk Şahıs

İncelediğimiz metinde 1. çokluk şahıs için gereklilik kipine delalet edecek bir yapı ve bunu destekleyecek örnek kullanım olmadığı görülmüştür.

2. Çokluk Şahıs

Metnimizde yapılan incelemede bu şahıs için de gereklilik kipine ait bir ek ve bunu destekleyecek örnek bir kullanım tespit edilememiştir.

3. Çokluk Şahıs

Bu şahıs için metnimizde gereklilik kipini karşılamak üzere “-sAlAr gerek” yapısı kullanılmıştır. İstisnai mahiyette olmakla birlikte şart kipi eki olmadan çekimlendiği de görülmektedir. Bu durumda “-lAr gerek” yapısı ile çekim gerçekleşmiştir.

oğusalar gerek ‘okumalılar’ 227b/15

ğadr olsalar gerek ‘hain olmalılar’ 329b/13

münāfık olsalar gerekdür ‘münafık olmalılar’ 294b/10

cemā’ati size terciḥ itseler gerek ‘cemaati size tercih etmeliler’ 309b/19

eyleyeler gerek 249b/3

feth itseler gerek ‘fethetmeliler’ 345b/23

4.6.3. Bildirme Ekleri

Metnimizde bildirme işlevi; ekleşme eğilimi gösteren şahıs zamirleri, şahıs ekleri, -dUr/-tUr ve -dUrUr/-tUrUr yapıları ile sağlanmaktadır. Şahıslar bazında hangi yapının kullanılacağı belli olur. Aşağıda bunu incelemeye çalışacağız.

1. Teklik Şahıs

Bu şahıs için kullanılan şahıs zamiri ve şahıs ekleri bildirme fonksiyonu ile kullanılabilir. +Um, +Am ekleri ve bazen de bunların üzerine asıl bildirme eki olan -dUr’un eklenmesi ile bildirme gerçekleşir.

eyitdi kim: Ben müslümānum ‘dedi ki: Ben Müslümanım’ 199a/14

Ümmü Şeybe ki ḥatunumdur ‘Ümmü Şeybe eşimdir’ 260b/17

niḳābın ḳaldırub eyitdi: Hind benüm ‘örtüsünü kaldırıp Hint benim dedi’ 278a/24

ya Resūlullah siziñ olsun buyurdılar ki: Benümdür. 341b/9

bu gice Benī Neccārdan oluram ‘Bu gece onlardanım’ 176b/5

benem Ebū Āsım. ‘Asım’ın babası benim’ 210a/18

ķavmimūñ ḥatībi ve šāiriyem ‘... katip ve şairiyim’ 254b/8

2. Teklik Şahıs

Bu şahıs için bildirme anlamı +sIn yapısı ile sağlanmaktadır. Az olmakla birlikte +sUn ekinin de kullanılması ekin ünlü uyumuna tabi olmaya başladığının göstergesidir.

benüm dūnyā ve aḥiret birāderūmsin ‘dünya ve ahirette erkek kardeşimsin’ 179a/2

nā-mübārek adamsın ‘mübarek olmayan bir adamsın’ 231b/13

ey ebū Süfṯān sen ķavmūñ ulususun ‘kavmin büyüğün’ 269b/4

sen kāfīrsin 276b/21

me ‘mursun 314a/12

3. Teklik Şahıs

Bu şahıs için bildirme kipi eksiz, +dUrUr/+tUrUr/+dUr şekillerinde görülmektedir. Eksiz yapı genelde ‘var, yok’ gibi herhangi bir eke ihtiyaç duymadan da bildirme anlamı taşıyan yapılar ile sağlanır. Bu yapılar bildirme eki ile de kullanılabilmektedir. +dUrUr ve +dUr şekillerinin bir arada bulunması ise haploloji hadisesinin bu yapı için etkili olmaya başladığının göstergesidir.

āhū vardır ki şayd eylemişdi ‘ceylan var ki avlamış.’ 344a/12

göñlümde andan beter düşmanım yokdur 196b/8

eyitdiler: Māni ‘yok ‘dediler ki engel yoktur’ 245a/12

yā ol durur yāḥūd ... 253a/20

ol yetimlerūñdür ‘o yetimlerindir’

177a/26

ḥaşyet olmuş durur ‘korkmuştur.’ 256a/23

ol ḥatun ṯurur ‘o kadındır’ 340a/1

amma ol yālancıdur bilür misin ? ‘ ama o yalancıdır bilir misin?’ 340b/13

1. Çokluk Şahıs

Bildirme kipi bu şahısta +vUz/+Uz ekleri ile sağlanmaktadır. Ancak Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen +vUz’lu örneklerle metnimizde rastlanılmamıştır.

Sa ‘d’dan emīn degülüz ‘Sad’dan emin değiliz’ 272b/23

eyitdi: Cümlemiz Ādem oğullarıyuz ‘dedi hepimiz adem oğullarıyız’ 275a/24

Ḳureyş ‘üñ saḳḳālarıyuz. ‘Kureyş’in su getirenleriyiz.’ 190b/20-21

eyitdiler: Enṣārdanuz ‘dediler (ki biz) ensardanız’ 193b/14

2. Çokluk Şahıs

Bu şahıs için bildirme anlamı ekleşmeye yeni yüz tutmuş olan 2. çokluk şahıs eki ile gerçekleşmektedir. Ekleşme temayülü gösteren bu ek +sIz ekidir. Ekleşmeye başladığı ünlü uyumuna tabi olmaya başlamasından anlaşılmaktadır. Bu şahısta bildirme fonksiyonu taşıyan örnek sayısı oldukça azdır.

Ebū Süfyān adamlarısız ‘Ebu Süfyan’ın adamlarısınız’ 190b/22

siz....şahiblerisiz ‘siz ... sahiplerisiniz’ 310b/9

3. Çokluk Şahıs

Bu şahısta bildirme 3. teklik şahıs ile benzerlik göstermektedir. Yani bu şahısta eksiz yapı, +dUrUrIAr, +dUrIAr, +dUrUr ve +dUr birimleri ile bildirme anlamı sağlanmaktadır. Metnimizde şu örnekler tespit edilmiştir.

cennetde dururlar didi ‘cennetler dedi’ 215b/21

muntazır dururlar ki... ‘bekliyorlardır ki ...’ 256a/19

bildi ki ehl-i ziyāret dururlar. ‘ziyarete gelenler olduğunu anladı’ 245b/27

mektūblar aralarındadır ‘mektuplar aralarındadır.’ 250b/11

anlar birbiriyle emmi oğullarıdur ‘onlar amca çocuklarıdır.’ 251a/23

firākuña giryān dūrürler didi ‘ayrılığına ağlıyorlar dedi’ 310b/17-18

eyitdi: Hücrededürler ‘dedi ki: Hücrededirler’ 224a/26

4.6.4. Soru Şekli

Soru eki Türk dilinin en kadim ve istikrarlı yapılarından birisini teşkil etmektedir. Türk dilinin ilk yazılı belgelerinden itibaren bu ek metinlerde gözükmekte ve günümüze kadar varlığını idame ettirmektedir. Diğer eklerden ayrı olarak soru ekinin ayrı yazılması menşei hakkında bizleri düşünmeye sevk etmektedir. Burada ekin bağımsız bir yapı olup sonradan ekleşme temayülü gösterdiği görüşü ortaya çıkmaktadır. Ergin, bu ekin edat menşeli olduğunu ve sonraki bir süreç içerisinde ekleşme eğilimi gösterdiğini ifade etmektedir (2013:332). Yani; soru eki diye telakki ettiğimiz ek aslında müstakil bir soru edatıdır. Bugün olduğu gibi metnimizde de bu ek ayrı yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ve hassaten incelemeye tâbi tuttuğumuz metinde soru ekinin yanı sıra soru edatlarının da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum soru edatları başlığı altında daha detaylı olarak incelenmiştir.

nesneñ var mıdur ki evlenürsen? ‘evlenmek için malın var mıdır’ 182b/21-22

ey ibni Hıdayr biz senüñ dostlaruñ değil miyüz? ‘ey Hıdayr’ın oğlu! Biz senin dostların değil miyiz’ 238a/20

rāzı olur mısız ‘razı olur musunuz?’ 239a/8

ya ebā Hālid hiç korkmaz mısın? ‘ey Halid’in oğlu hiç korkmaz mısın?’ 191a/19

sen Kureyş’üñ ulusı muṭāa ‘ mısın? ‘Sen Kureyş büyüğü Muta’a mısın?’ 192b/6

tiz ola ki göresin ben mi bed-dil yā sen mi ‘çabuk göresin ben mi kötü kalpliğim yahut sen mi?’ 192b/26

‘Ubeyde eyitdi: Yā Resūlullah ben şehīd miyim? ‘Ubeyde dedi ki Ya Resulullah ben şehit miyim?’ 193b/23

eyitdim: Şerm itmez misin kaçarsın? ‘dedim ki: Kaçmaya utanmıyor musun’ 282a/18

īmāna geldiler mi gelmediler mi ‘(onlar) imana geldiler mi gelmediler mi?’ 337b/26

Nevfel bin Huveylīd ḥalinden hiç kimesne ḥaberin bilür mi? ‘Huveylid oğlu Nevfel’in halinden kimsenin haberi var mı?’ 195b/1

4.6.5. Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller, bir isim veya fiilin, fiil olarak veya yeni bir fiil olarak kullanılabilmesi için yardımcı fiille birlikte kullanılmasıdır. Türk dilinin özellikle başka dillerden alınan kelimeler için çok sık başvurduğu fiil yapma yöntemidir. bil-, dur-, et-, eyle-, kıl-, ol-, ver- gibi fiiller birleşik yapıda olan fiiller türetmeye son derece elverişli kelimelerdir. Elbette Türk dilinin yardımcı fiilleri bunlarla sınırlı değildir. Ancak bunların kullanım sıklığı yoğun olduğu için bunlar ele alınmıştır. Fiil+ fiil yapısında olanlar genelde zarf-fiil ekleri ile bir araya gelirler.

4.6.5.1. İsimlerden Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller

Bu yapıda olan fiiller genelde Arapça, Farsça dillerinden Türkçeye girmiş olan isim türü kelimeleri fiil olarak kullanılması sonucu ortaya çıkar. İsim+fiil yapısı hâkimdir. Çok olmamakla birlikte isim unsuru Türkçe de olabilir.

4.6.5.1.1. bil- Fiili İle Kurulanlar

Bil- fiili yardımcı fiil olarak isimler ile de kullanılan kelimelerden birisidir. Bil-, say-, gör-, öyle kabul et- gibi anlamlar katmaktadır. Birleşik fiil yapımında ebil- şeklinde daha çok fiillere eklenip yeterlilik, muktedir olma anlamı katarken isimler ile de kullanılabildiği görülmektedir. Bu örnekler sayıca çok değildir.

ḡanīmet bildi ‘ganimet (olarak) bildi’ 178a/2

ḥaber bileler ‘(onlar) haber bileler’ 190b/3

ma ‘nāyī bildi ‘anlamı bildi’ 197a/11-12

aḥvālīni bilmek ‘halini bilmek’ 215b/9

taḥkiki bilür ‘soruşturmayı bilir’ 260b/22

yakın bilürem ‘yakın (iyi) bilirim’ 264b/24

iḥtiyāc bil ‘ihtiyaç (olarak) bil’ 289a/16

lāzım bilün ‘gerekli bilin’ 310b/20

ğalib bildiler ‘kazanmış bildiler’ 315b/13

toğru bilüb ‘doğru bilip’ 322a/16

4.6.5.1.2. bul- Fiili İle Kurulanlar

Bul- fiili de bir şeye vâkıf veya sahip olma durumunu bildirir. Örnekleri aşağıda verildiği şekildedir.

zâfer bulasız ‘galip olasınız’ 187b/3

iştigal buldı ‘işledi’ 193a/7

zuhūr buldı ‘göründü’ 194a/19

şehādet buldı ‘şehit oldu’ 196a/2

ḥ^wācet bulmazdı ‘gerekli görmezdi’ 199b/10

necāt bulursa ‘kurtulursa’ 212b/7

şifā bulurlar ‘iyileşirler’ 214a/13

selāmet buldum 218b/12

felāḥ bulasız ‘kurtulasınız’ 252b/13

fırşat buldılar 280b/13

hezīmet buldılar ‘yenildiler’ 259a/5

çāre bulmazam 269b/3

şihhat bula ‘iyileşe’ 308a/18

teselli bulmadı 313b/19

kifāyet bulur ‘yeterlidir’ 333a/4

ḥalāş bulalar ‘kurtulalar’ 190b/23

4.6.5.1.3. it- “et-” Fiili İle Kurulanlar

İt- fiili Türk dilinin kadim yardımcı fiillerindendir. Kullanımı çok yaygındır. Aşağıda görüldüğü üzere Türkçe olmayan kelimeler ile birlikte kullanılmaya çok elverişlidir. Metnimizde geçtiği bazı örnekler aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

meyl itdiler ‘meyl ettiler’ 176b/6

edā itdiler ‘eda ettiler’ 177a/1

ṭaleb itdi ‘talep etti’ 185a/1

du ‘ā itdi ‘dua etti’ 191b/19

ḳaşd itdiler ‘kast ettiler’ 212a/7

ta ‘yīn itdi ‘tayin etti’ 225b/2

muwāfaḳat itdi ‘anlaştı’ 229b/15

ceng itmez ‘savaşmaz’ 238a/24

giryē itdiler ‘ağladılar’ 242a/16

teveccüh itdi ‘yöneldi’ 254a/10

zıkr itdi ‘söyledi’ 258b/27

ḥikāyet itdiler ‘hikaye ettiler’ 263a/14

lerze itdi. ‘titredi’ 293a/2

tebessüm itdiler ‘tebessüm ettiler’ 297a/9

şarṭ itdiler ‘şart ettiler’ 305b/10

vefāt itdi ‘öldü’ 314b/18

aḳad itdim ‘azat ettim’ 344b/6

ri ‘āyet itti ‘uydu’ 344b/26

ḥiṭāb itdiler ‘hitap ettiler’ 346b/5

hicret itdiler ‘göçtüler’ 348b/4

4.6.5.1.4. eyle- Fiili İle Kurulanlar

Eyle- fiili de Türkçenin aktif yardımcı fiillerindendir. Kullanım sıklığı it- kadar olmasa da nispeten işlek bir kullanıma sahiptir. Aşağıda kullanımına dair örnekler verilmeye çalışılmıştır. Semantik açıdan it- fiiline yakın bir anlamda olan eyle-fiilinin it- ile aynı kelimelere eklenebildiği ve çok yakın anlamda kullanılabildiği görülmektedir.

binā eylediler ‘yaptılar’ 177a/3

vaşıyyet eyledi 180a/11

ictimā‘ eylediler ‘topladılar’ 188b/8

taḳip eyledi 195a/17

ta‘lim eyleyeler ‘öğreneler’ 199a/11

iḥsān eyle 204a/5

beyān eylemişlerdür 207b/22

fedā eyledüñ ‘feda eyledin’ 214a/23

tamam eylevüz ‘tamamlayalım’ 219b/13

‘arṣ eyledi 225b/25

peymān eylemişlerdür 231b/20

istiḡfār eylediler 242a/9

vaad eylemişdi 248b/3

ḥavāle eyleye 259a/1

temāşā eyle ‘izle’ 272a/3

şarf eyleyem 290b/10

müyesser eyle 314b/6

tebessüm eylediler 324a/12

münāca ‘at eyledün 337a/4

nidā eyleye 345a/19

4.6.5.1.5. kıl- Fiili İle Kurulanlar

kıl- fiili de genelde Türkçe olmayan isim türü kelimelere eklenerek onları fiil olarak kullanmaya yarar. Et- fiiline göre kullanım alanı daha dar olsa da bazı kalıp yapılarda bu fiilin tercih edildiği görülmektedir.

namāz kıldılar 176b/20

ziyāde kıldı ‘arttırdı’ 177b/23

şükürler kıldı ‘şükretti’ 183b/20

halife kıldı 203b/24

naşihat kıldılar 209a/8

tezekkür kıldı ‘söyledi’ 211a/21

siper kıldı ‘korudu’ 213a/23
216a/21

münhezīm kıldı ‘hezimete uğrattı’

mātem kıldılar ‘üzüldüler’ 218b/22

du ‘ā kıldı 221a/13

ķabūl kıldı 264b/16

meşveret kıldılar ‘danıştılar’ 266b/23

azad kıldım 267a/16

men ‘ kıldı 275a/24

mürā ‘caat kıldı ‘başvurdu’ 287a/13

rüsvā kılmayalar ‘rezil etmesinler’ 294b/16

te ‘accüb kıldılar ‘şaşırdılar’ 231b/18

muḥkem kıldı ‘sağlamlaştırdı’ 177b/23

delālet kıldı ‘delil saydı’ 184b/19

müteḥayyir kıldılar ‘şaşırdılar’ 298a/19

4.6.5.1.6. ol- Fiili İle Kurulanlar

ol- fiili bir oluş durumunu yani özne veya nesne üzerinde henüz tesir göstermeye başlayan bir durumu haber vermek amacı ile yardımcı fiil olarak kullanılır. +lAn- yapısı ile bazı örneklerde karşılanabiliyorken (hasta+lan- gibi) bazen de yardımcı fiil olarak kullanılmayı gerektirir (aşık+lan- değil aşık olmak gibi).

nāzil oldı ‘indi’ 298a/21-22

müşerref oldı ‘tanıştı’ 176b/22

mütebeddil oldu ‘dönüştü’ 176b/24

vākıf oldu ‘bildi’ 186a/18

āsān oldu ‘kolaylaştı’ 191b/2

meşgūl oldu 196a/23

māni ‘oldu’ ‘engelledi’ 204a/4

kan revān oldu ‘aktı’ 209b/20

süvār olmamışlar ‘binmemişler’ 218a/6

peydā oldu ‘göründü’ 221b/15

gice oldu ‘gece oldu’ 225a/18

māil oldu ‘yöneldi’ 231b/25

pinhān oldum ‘gizlendim’ 236a/14

mağlūb olursam ‘yenilirim’ 244b/26

revān oldu ‘gitti’ 291a/4

müzeyyen olurlardı ‘süslenirlerdi’

297a/4

vāşıl olasız ‘kavuşasınız’ 309b/20

mütevellid oldum ‘doğdum’ 337a/2

zāhir oldu ‘göründü’ 342b/19

iyü oldu ‘iyi oldu’ 347a/10

4.6.5.1.7. ver- Fiili İle Kurulanlar

ver- fiili de Türk dilinin sık kullanılan yardımcı fiillerindendir. Bağlama göre farklı fiillerin anlamına gelecek şekilde kullanılabilir. Aşağıda bunlardan bir kısmı örneklendirilmeye çalışılmıştır.

mühlet verdim ‘süre tanımak’ 223a/21

cevābı verdi ‘yanıtladı’ 241b/18

icāzet verdiler ‘izin verdiler’ 317b/16

fidye versem 200a/10

cevāb vermeye ‘cevap vermesin’ 265a/4
verilmiştir 287b/11

nuşret verilmiştir ‘yardım

āvāz verir ‘seslenir’ 320b/6

4.6.5.2. Fiil+Fiil Yapısında Olan Birleşik Fiiller (Tasvir Fiilleri)

Bu yapıdaki fiiller; yardımcı fiillerin asıl fiilin yanına gelip durumunu tasvir etmesi sonucu meydana gelir. Zarf fiil ekleri bu birleşimde sıkça yararlanılan kaynaştırıcı

unsurlar olarak görev almaktadır. Süreklilik, tezlik, yeterlilik gibi anlamlar meydana çıkmaktadır. Oluşan yeni fiil, fiilin yeni durumunu tasvir eder.

4.6.5.2.1. Süreklilik Bildiren Fiiller

Bu yapıda olan fiiller, işin o esnada devam ettiğini yani fiilde bir sürerlik olduğunu göstermektedir. Bugün genelde edur- yapısı ile çekimlenen süreklilik ifadesi metnimizde farklı yapılar ile karşılanabilmiştir. “binerler gördük” örneğinde olduğu gibi zarf fiil olmaksızın da bu yapıda çekimlerin olduğu örnekler söz konusudur. Bu tarz yapıda olan fiillerin ya doğası gereği süreklilik anlamı taşıdığı ya da belli ekler ile süreklilik anlamı taşıdığı görülmektedir. Onları aşağıda göstermeye çalışacağız.

elinde yiye tırduğı hırmayı bıraktı ‘elinden yemeye devam ettiği hırmayı bıraktı’ 193b/1

ziyāde ‘azablar idüb tırursun ‘çok azap etmeye devam ediyorsun’ 199b/18

görü tırurum ki ol kaçub girü geliyorur ‘görüyorum ki kaçıp geri geliyor.’ 215b/2

hatunları söz söyleyü gördiler... ‘eşleri söz söylerken gördüler ...’ 295b/13

iki deveye binerler gördük ‘iki deveye biniyorlarken gördük’ 187b/13

ne kâni ide tırursıñ didi ‘ne ikna etmeye çalışıyorsun dedi.’ 255b/10

4.6.5.2.2. Tezlik Bildiren Fiiller

Tezlik fiilleri, yapılan işin süresine işaret etmektedir. Bu yapı eklendiği fiilin tez sürede yapıldığı, yapılıyor olduğu veya yapılacağını bildirir. I/U vir- yapısı ile tezlik anlamı katılır. Metnimizde tezlik çekimine tabi olan örneklerin sayıca az olduğu görülmektedir. Metinde geçen örnekler aşağıda verildiği gibidir.

intikāmımızı alı vire ‘intikamımızı alıversin’ 240b/19

zimāmını şalıvirdüğü an yir gitti ‘yularını salıverdiği an gitti’ 177a/7

....alıvirür didiler. ‘alıverir dediler.’ 334b/27

behişt develerinden aña ‘avz alıvireyim. ‘cennet develerinden ona sığınak alıvireyim’ 331b/4

beni koyuvir ki artuğ gelmezem ‘beni bırak ki artık gelmem’ 340b/1

seni koyuvirmezem ‘seni bırakmam’ 204a/8

bu endişe hatır idüvirse müstevlî oldı ‘bu endişe hatırlasa galip oldu’ 271a/14

4.6.5.2.3. Yeterlilik Bildiren Fiiller

Yeterlilik veya kaynaklarda muktedirlik fiili diye geçen bu yapının eski şekli u- fiili ile yapılırdı. Bu fiili ‘muktedir olmak, gücü yetmek’ anlamı taşıdığı için yanına geldiği fiilde öznenin işi yapmaya kadir olduğunu gösteriyordu. Daha sonra tedrici olarak bu fiili yerini Abil- yapısına terk etmiştir. Metnimizde az sayıda Abil- yapısı kullanılmakla birlikte u- fiilini kanıtlayacak örnek kullanım görülmemiştir. Daha çok -Abil- yapısının olumsuz hali yani; -AmAdI yapısı tercih edilmiştir.

anlar gele bile ‘onlar gelebilsin’ 199b/16

...ile ceng eyleye bilmişlerdi. ‘...ile savaşabilmişlerdi’ 222b/3

ol kapıyı yirinden kaldıramadı ‘o kapıyı yerinden kaldıramadı’ 259a/19

anaları geldi yavrularını bulamadı 347b/2

Hzret’i göremedim 211b/27

ile bir yanından bir yanına döndüremediler 259a/13-14

SONUÇ

Bu çalışmada Terceme-i Me'âricü'n-Nübüvve adlı eserin dil bağlamında incelemesi yapılmıştır. Bazı yapılardaki ikili şekillerin olması, eserin incelenmesini zaruri kılmış ve eserin dönemi üzerinde araştırma yapma ihtiyacı doğurmuştur. Çalışmada eserin özellikleri ilgili başlıklar altında verilmiştir. Eser ile ilgili ön plana çıkan özellikler ve tarafımızca yapılan tespitler şu şekildedir:

1. Ol-, bol- şekillerinin bir arada bulunması, Doğu Türkçesinin Batı Türkçesi üzerindeki etkisinin devam ettiğinin göstergesidir.
2. *Birle* ve *ile* yapılarının bir arada bulunması da bu edatlar için bir geçiş olduğunu göstermektedir.
3. Eklerde düz ünlülü ve yuvarlak ünlülü şekiller yoğun şekilde bir arada görülmektedir.
4. +Durur/+dur, -yorur/-yor şekilleri bir arada bulunmaktadır.
5. +UmUz/+ImIz, +UñUz/+InIz iyelik eklerinin düz ve yuvarlak şekli kullanılmaya başlanmıştır.
6. İstek 1. çokluk şahıs eki -AlUm ve AlIm şeklinde ikili bir görünüm arz etmektedir.
7. Teklik 3. şahıs iyelik ekinde çift şekillilik görülmeye başlanmıştır.
8. İlgi ve iyelik hâl eklerinde düzleşme görülmektedir.
9. Ayrılma hali için +dAn ve +dIn ekleri kullanılmıştır.
10. Eklerde yoğun miktarda görülen yuvarlaklaşma ve düzleşme dolayısı ile düzlük-yuvarlaklık uyumuna büyük oranda uyulmamıştır.
11. İkili şekiller, mütercim'in ağız özelliklerinden kaynaklanmış olma olasılığına sahip olmakla birlikte münşilerin etkisinden de söz edilebilir.
12. 207b-216b varakları arasında hareke kullanımı, kelime ve ek yazımındaki çoklu şekiller, yazı stiline bazı yerlerde değişmesi gibi özellikler, eserin en az iki kişi tarafından yazılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.
13. Belirtme hali için; +I, +nI ve +n ekleri kullanılmıştır.
14. -mAdIn zarf-fiil eki sadece -medin şeklinde görülmüştür.

15. 'Ondan' şekli sadece bir örnekte kullanılmış ve *andan>ondan* değişikliği başlamıştır.
16. *Kendü* dönüşlülük zamirinin sonundaki ünlü düzleşmeye başlamıştır.
17. Dönüşlülük zamiri 'öz' sadece 1. çokluk şahısta kullanılmıştır.
18. Bağlama zamiri 'kim', 'ki' ile birlikte işlek bir şekilde kullanılmıştır.
19. ol>o değişimi başlamıştır. Ancak bu değişim nispeten başlangıç aşamasında olduğu için 'ol' son derece baskındır.
20. 'şu' işaret sıfatı 'şol' karşısında oldukça düşük bir kullanıma sahiptir.
21. İyelik kökenli '+z' ekinin, zamir kökenli '+k' yerine birinci çokluk şahısta kullanımı istisnai bir durumdur. Bu durum sadece *olsaz* 'olsak' örneğinde görülmüştür.
22. Şart kipi -sA *gerek* yapısı ile karşılanmıştır.
23. Gelecek zaman kullanımı metinde çok tercih edilmemiş, şimdiki zaman ise daha çok geniş zaman eki ile çekimlenmiştir.
24. Gelecek zaman eki olan -AcAk sadece birkaç örnekte kullanılmıştır. İstek 1.teklik şahıs eki -Am gelecek zaman fonksiyonu ile de kullanılmıştır.
25. İlk hecedeki iç seste e/i kullanımında, metnimiz 'i'den yanadır.
26. Diftong sadece *souk* 'soğuk', metatez ise sadece çölmek 'çömlek' örneğinde tespit edilmiştir.
27. Eser, 16.yüzyılın ilk yarısında yazılmasına rağmen Celâl-zâde'nin 15. yüzyılın son çeyreğinde doğması ve dil edinimini bu dönemde kazanması gerekçesi ile Eski Anadolu Türkçesi'nin son evresi olan Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesi'ne geçiş dönemi özellikleri göstermektedir.
28. Geçiş dönemi eserleri için bir gramer kitabı çalışması olmaması, çalışmamız ve benzer çalışmalar için aşılması güç zorluklar doğurmaktadır. Bu çalışma ile birlikte geçiş dönemi eserleri özelliklerini de barındıran bir gramer çalışmasına ihtiyaç olduğu gerçeği ortaya konulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslan, H. (2013). **Celāl-zāde Mustafa'nın Tercüme-i Me'āricü'n-Nübüvve Adlı Eseri Metin-Sözlük-Özel Adlar Dizini-Esmā-yı Latife**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Banguoğlu, T. (2015). **Türkçenin Grameri**. (10. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.162.
- Baran, B. (2011). **Celal-Zade Koca Nişancı Mustafa Çelebi, Cevahirü'l-Ahbar Fi Hasaili'l-Ahyar, İnceleme-Metin-Dizin**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ditarbakır, s.34.
- Coşkun, K. (2014). Koca Nişancı Celāl-zāde Mustafa Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış. *Mediterranean Journal of Humanities* IV/I s. 201-213.
- Devellioğlu, F. (2011). **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat**. (28. Baskı). Ankara: Akaydın Kitabevi, s.230.
- Dilçin, C. (2009). **Yeni Tarama Sözlüğü**. Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları, s.179.
- Eraslan, K. (2012). **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 139-141.
- Eratalay, S. (2014). **Terceme-i Me'aricü'n-Nübüve (Metin- Sözlük)**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Ercilasun, A. B. (2008). **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**. (5. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, s.431-438.
- _____, Akkoyunlu, Z. (2015). **Divanu Lugāti't-Türk**. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 973.
- Ergin, M. (2013). **Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi**. İstanbul: Bayrak Basım,Yayın Tanıtım, s.167, 279, 305, 311, 332, 349.
- Gabain, A.V. (2007). **Eski Türkçenin Grameri**, (5. Baskı). (Çeviren: M. Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.87.
- Gülensoy, T. (2011). **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**. (2.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,1 ve 2. Cilt, s.481, 760.
- Gülsevin, G. (2011). **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**. (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.116, 117, 121, 142.

_____,Boz, E. (2013) *Eski Anadolu Türkçesi*. (3. Baskı) Ankara: Gazi Kiyabevi, s.57.

Hacıeminoğlu, N. (1974). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. IV, I-XI, 1, 133.

_____.(1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.55-56.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.494, 697.

Karahan, L. (2007). *Türkçenin Söz Dizimi*. (12. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, s.44.

Karahisarî, A. M. M. (2017). *Ahterî-yi Kebir* (Hazırlayan: A. Kırkılıç, Y. Sancak). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 46.

Kerslake, C. J. (1993). Celâl-zâde Mustafa Çelebi. TDVİA. C. 7, s. 260-262.

Korkmaz, Z. (1972). “Kaşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi”, *Divanu Lûgati’t Türk Özel Sayısı*, Ankara: *Türk Dili*, Ekim,s.3-19.

_____. (1973). “Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı.”, Ankara: *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*. s.17-34.

_____. (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:629, 1. cilt, s. 3-11, 12-84, 226.

_____. (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. (5.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 41-42, 53.

_____. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.59.

_____. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları s.147, 182, 335, 377, 380, 462, 464-477.

_____. (2017), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 89,250.

Mahmud, K. (2013). *Divanü Lugati’t-Türk*. (Çeviren: B. Atalay). (Birleştirilmiş Birinci Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, cilt:1-2-3, s.31.

- Mansuroğlu, M. (1998). *Eski Osmanlıca*. (Editör, Çeviren: M. Akalın). Tarihî Türk Şiveleri. Üçüncü Baskı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 161, Seri: IV, Sayı: A.43, 251.
- Özkan, M. (2009). *Tarih İçinde Türk Dili*. (Genişletilmiş 4. Baskı), İstanbul: Filiz Kitabevi, s.175.
- _____ (2013). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. (Genişletilmiş 4. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi, s.92, 93, 100, 101, 122, 122-123, 124, 126, 127, 129, 129-131, 131, 132.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VII.-XVI Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, (Birinci Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları, s.301.
- Poppe, N. (2016). *Moğol Yazı Dilinin Grameri*. (Çeviren: G. Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.99.
- Sami, Ş. (2004). *Kamus-ı Türkî*. (13. Baskı). Ankara: ÇağrıYayınları, s. 83.
- _____ (2015). *Kamus-ı Türkî*, (Gözden Geçirilmiş 2. Baskı). (Hazırlayan: P. Yavuzarslan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 292, 1367.
- Sertkaya, O.F. (Eylül 1988). “Bolsungıl Tep Tediler” *I. Uluslararası Türk Dili Kongresi*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Şahin, H. (2015). *Eski Anadolu Türkçesi*. (4. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, s.38,57, 58, 59.
- Tekin, Ş. (1974). “1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde ‘Olga-Bolga’ Sorunu”, Ankara: *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*.
- _____ (2015). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, (Dergah Yayınlarında 2. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, s. 43-56.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 91, 97.
- Tietze, A. (2017). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. (Editör: S. Tezcan). Ankara: Tüba Yayınları, 2. Cilt, s.512; 4. Cilt, s.468.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. (Kapı Yayınlarında 1. Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, s.19, 25, 28-31.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.2444.

Uzunçarşılı, İ. H. (1958). “Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet: Tosyalı Celâl-zâde Mustafa ve Salih Çelebiler”, Ankara: **Belleten XXII/87**: s. 391 ve devamı.

Üstüner, A. (2000). *Anadolu Ağzlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yay:753.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel

Bilgiler

Soyadı, Adı :Yıldız, Şahin
Uyruğu :T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri :1993/Mardin
Telefon :
Faks :
E-mail :sahinyildiz@yyu.edu.tr

Eğitim

Derece
Doktora

Eğitim Birimi

Mezuniyet tarihi

Yüksek lisans Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Lisans Anadolu Üniversitesi

18.06.2014

İş Deneyimi

Yıl

2016- Devam Ediyor

Yer

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Görev

Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce